

ОЛЕНА ЗВИЧАЙНА

СЕЛЯНСЬКА САНАТОРІЯ

ПОВІСТЬ

№ 652

М. Стороненко

О Л Е Н А   З В И Ч А Й Н А

Селянська санаторія

П О В І С Т Ь

diasporiana.org.ua

Накладом
Видавничої Спілки "Тризуб"
Вінніпег, Ман.
1952

Printed by
TRIDENT PRESS LTD.
210—216 Dufferin Ave., Winnipeg, Man.

Щойно відшумів дощ! Ласкавий, щирий і теплий, як пестоші матері, — весняний дощ! І мешканці великого міста заклопотано, метушливо й радісно, неначе ті бджоли з вулика, висипаються з кам'яних гнізд — на вулиці... Щойно зникли грізні хмари, і сонце без перешкод пестить землю пристрасними, але обережно-ніжними цілунками першої, несміливої ще пори кохання... Кінець квітня 1933 року.

Серед вулиць — калюжі і бруд... чути, як заклопотано хлюпоче, як весело дзюрчить брудна дощівка, стікаючи канавками вниз по обох боках кожної вулиці; чути, як ритмічно і плавно наспівує вона гомінкою й бадьорої пісні весни...

Прозоре повітря наскрізь просякнуте сліпучим промінням хвилюючого, сьогодні такого щирого сонця... Декоративні дерева на вулицях і в скверах жадібно простягають назустріч сонцю своє напівголе гілля, рясно вкрите ніжно-зеленими луп'янками майбутніх листочків, і напружено-дрібно тремтить тоненьке галуззя під пестливим подихом напоеного сонцем весняного вітерця... А знизу вгору — в повітря — підносяться наскрізь просякнуті вологістю млісні зідхання землі...

Чітко вирізьблюючись свіжо-скопаною, розімлілою землею, чорніють у скверах майбутні кльумби, а довкола них, поблискуючи прозорими краплинами води, засоромлено-ніжно всміхається молода ясно-зелена травичка минулорічних газонів... І здається, що тільки вчора ці самі кльумби з газонами так безнадійно, так тоскно нудились під тягарем великих, незграбно-накиданих купин снігу, а сьогодні ніжно-зелена, з загостреним вістряем травичка вже святкує свою врочисту й остаточну перемогу: їй бо належить майбутнє!

Мешканці великого міста, знеможені й загірті ласкавим промінням квітневого сонця, сьогодні особливо гостро відчувають, як солодко пити лагідне повітря весни, як глибоко, як дозвоільно дихається, як приємно підставити своє зблідле за зиму обличчя ніжно-пестливим цілункам сонця — назустріч!

Навіть дзвін трамваїв здається сьогодні надзвичайним: він — перлистий, прозоро-мінливий і милий, мов сміх безтурботний дитини... Цікаво сьогодні спостерігати, як швидко-минаючі авто, заїхавши в калюжу або канавку з водою, „відсвіжують” пішоходців несподіваним і коротким, як блискавка, каскадом брудної холодної водички з-під колеса... Це спричиняє дошкульну шкоду весняним туалетам жінок... і викликає сміх довкола...

Вулиця живе повнокровним, рухливим життям; вона метушиться, гомонить і все кудись поспішає...

— Каму вади халодной? Каму вади? — дзвінко виспіває дівочий голос на розі вулиці, де особливо нервово пульсує життя, де красуються пишні вітрини багатозустатованого магазину...

— Газета „Комуніст”! — ляконічно відрубую газетяр захриплим басом: — „Ізвестія”, „Правда”... „Соціалістична Харківщина”...

— Папіроси! Папіроси! Каму нада? Єсть „Аначка” по рублю пачка! — різними голосами виводять хлопчики, спритно сновигаючи в натовпі пішоходців і знову повертаючись назад під імпозантні вітрини величавого магазину.

— Подайте хоч крихітку хліба! Подайте копійчку — тоскно скиглять захриплими голосами напівголі селянські діти, тупаючи босими, брудними ноженятами по мокрому асфальті й перестриваючи кожного, хто виходить з дверей пишного магазину.

Саме до цього магазину з протилежного боку вулиці прямують дві жінки, але трамваї, автобуси, візники й авто заважають їм, і вони терпеливо очікують, спинившись на розі тротуара. Одна — стара, висока, худорлява з енергій-

ним смагливим обличчям і ще зовсім молодим блиском карих очей... Вона обережно тримає під руку молоденьку, з дуже блідим і виснаженим смагливим личком, чорними, тоненькими бровенятами й опуклими, як чорні, зовсім дозрілі вишні, очима. На ній білий капелюшок, з-під якого неслухняними льоконами вибивається на шию хвилясте, буйне, чорне, як воронове крило, волосся... На ній білий, полотняний костюм, що безсило звисає на грудях: чи то не її костюм, чи, може, то вона так схудла?

Стара жінка вся спрямована до величавих вітрин пишного магазину напроти і дуже уважно стежить за вуличним рухом, сторожко очікуючи принагідної хвилини, щоб перейти вулицю. А дівчині, ніби й байдуже до пишного магазину: звівши тоненькі брови докупи, вона пильно розглядає натовп людей по цьому боці вулиці...

Цей натовп тече метушливо і швидко, неначе струмочок згори—вниз, радісно поблискуючи на сонці яскравими кольорами жіночих туалетів... Але серединою залюдненого тротуара, зовсім не в темпі зі жвавим натовпом, дуже повільно посувається маленька сумна процесія: опухлий, бородатий, старших літ селянин, середніх літ висхла до стану мощів селянка, що має вигляд великомучениці зі старовинних ікон і тримає на руках замотану в брудне лахміття дитину, і... ціла копиця дітей... Скільки ж їх, Боже мій? Один, два, три... чотири... Їх — шестеро, а сьоме — на руках у матері... Всі вони мають прозоро-бліді, несвоєчасно-постарілі обличчя з тавром довготривалого голоду та невимовно-смутними, трагічно-приреченими очима... Здається, що очі цих дітей, здивовано й надто широко розкрившись, навіки застигли в німому, нерухомому спогляданні довколишнього жорстокого світу...

Всі вони скиглять охриплими голосами, простягаючи до людей свої анемічні, обтягнені тоненькою шкіркою рученята та тупаючи, босими, заскоружлими від бруду ногами по мокрому асфальті залюдненої вулиці... І тільки найстарший хлопчина років дванадцяти йде зовсім мовчки, з-під

лоба похмуро й суворо поглядаючи на пішоходців... А люди все біжать — біжать, все кудись поспішають, переганяючи маленьку, сумну процесію, і, мабуть, байдуже їм до того, що поруч конає від голоду ціла родина...

Молода дівчина, ще здалеку зауваживши похмурого хлопчину, невпинно стежить за ним: ось він уже мінає її, підсумовуючи маленьку сумну процесію... Тоді дівчина мовчки дістає зі своєї торбинки паперового карбованця і простягає його здивованому хлопчині. Різко зупинившись, він недовірливо дивиться спочатку на дівчину, потім на карбованця і, рвучко його схопивши, здавлено-хрипко дякує і прожогом наздоганяє матір... Наздогнавши, показує їй карбованця, надмірно-цупко тримаючи його в брудних пальцях: ось, мовляв, подивіться, мамо, що я дістав! Сумна процесія зупиняється, очевидно, збираючись перейти через вулицю — до пишного магазину.

Саме в цю хвилину стара жінка, знайшовши влучну хвилину, коли нема ні трамвая, ні авт, тягне дівчину за собою слідом, обережно підтримуючи її під руку...

За пів хвилини вони вже стоять обидві перед пишними вітринами величавого магазину, що займає мало не пів квартала... Там — за грубим, чисто-вимитим, полірованим склом різноманітні ковбаси сміливо конкурують з рожевою шинкою; там грубе „хлібне” сало конкурує з вершковим маслом „екстра”, змагаючись за першенство перед зачарованими очима глядача... Там мариновані оселедці в майстерно-оформлених маленьких діжечках конкурують зі своїми копченими братами та сестрами, які так і вилискуються блискучими спинками, слухняно й симетрично згуртувавшись у берегах білих плетених кошичків...

Там продовгасті міноги й золотиста копчена скумбрія, там сушена навага й ніжно-рожевий „балік” з респектом відступають місце для масивної туші не розпачаті ще осетрини, що так мальовничо витягнулась на полиці від краю і до краю вікна... Там чорна й червона ікра та безліч консервів. Там біла, як сніг, мукичка в білій торбинці з

червоною етикеткою „ооо”, там тісточка, цукор, цукорки і мед!

Чи ж дивно, що коло цих вітрин ніколи не зникає натовп зацікавлених глядачів: коли не можна купити, то хоч подивитись не заборонено! І то добре! А купити ці товари... дуже трудно, бо це ж магазин „Торгсін”, що продає крам виключно за чужоземну валюту та за золото... Кожний советський громадянин добре знає, що „Торгсін” це значить по-російському “Торговля с іностранцами”, а він — советський громадянин, що не має чужоземної валюти, може зовсім **свобідно** купувати в магазинах „Торгсін” за золото...

Згуртувавшись незграбним, змінно-рухливим натовпом уздовж пишних вітрин „Торгсін”, советський громадянин, відштовхуючи один одного й жадібно ковтаючи слинку, дивиться: адже недосяжний плід — особливо солодкий.

Дивиться й молода дівчина, тримаючись за руку своєї старшої супутниці: дивиться, похмуро звівши до купи тоненькі брови, і швидко перебігає опуклими чорними очима з величезної осетрини на золотисту скумбрію, з цукру на тісточка і нарешті зуляиняє довгий, уважний погляд на білий, як сніг мукичці з мальовничою, червоною етикеткою „ооо”...

Раптом збоку чується глухий, здавлений стогін і рух під самою вітриною... І очі дівчини, покинувши муку, миттю спускаються в напрямку зойку — на землю... Хто рухається тут на землі, — під цією розкішною вітриною? Чий стогін різким дисонансом порушує чудову симфонію лагідно-радісного весняного дня і розкішних плодів землі й води так майстерно сполучених на цих вітринах!?

У поросі — на землі — під самою вітриною „Торгсін” горілиць лежить селянин років 45-ти; неприродноповне, обросле щетиною, кольору темної глини обличчя, заплющені, запалі очі, запечені, спрагли, відкриті уста... брудний, порохнявий селянський одяг, зношена, наскрізь просякнута потом шапка і чорне, давно нестрижене з невеличкою сивиною волосся, що кострубатими китицями

вилазить з-під шапки й безсило купається в поросі... Він, як видно, щойно перевернувся горілиць і саме тому застогнав... бо тепер він лежить тихо, зовсім мовчки, витягнувшись і знеможено простягнувши вздовж тіла великі мозолясті, неприродно-набряклі руки...

Своїм стогоном він не порушує більше радісної симфонії яскравого весняного дня! Хіба що вигляд його міг би декому зіпсувати настрій... Але... з цього боку нема небезпеки, бо на нього ніхто не дивиться: змінно-рухливий натовп завмер у лакомому спогляданні харчів на вітрині, і байдуже йому до того, що робиться... під вітриною...

Молода дівчина повільно переводить здивовано-застиглий погляд своїх очей з селянина на білу, як сніг мушкетку з червоною етикеткою „ооо” і потім назад повертається до селянина — до його мозолястих, великих опухлих рук і кострубатих китиць давно нестриженого чорного з невеличкою сивиною волосся, що так безпорадно вилазять з-під просякнутої потом шапки і безсило купаються в поросі...

— Ходім до магазину! — владно шепоче стара жінка і робить спробу витягнути дівчину з натовпу геть...

— Чекайте хвилинку! Ще встигнемо до магазину! — І дівчина, покинувши руку старої, ще раз проходить уздовж пишних вікон „Торгсіну”, тільки на цей раз вона дивиться не на вітрини, а на землю, — під вітринами...

Он, обіпершись правим плечем і головою об мур „Торгсіну” і витягнувши рівнобіжно з вітриною дивовижно-опухлі, босі, давно немиті ноги, сидить молода ще селянка і щось шепоче почорнілими, запеченими устами, а очі її кричать і благають про порятунок... Що вона каже? Може просить, а може молиться, — хто її знає? Шепіт її тоне в метушлив-ім гомоні вулиці, і... хіба знайдеться хоч одна людина, якій цікаво було б послухати, що саме шепоче ця молода селянка?

А он під самою крайньою вітриною „Торгсіну” влаштується ціла селянська родина: бородатий, опухлий бать-

ко, мати-великомучениця і ціла копиця дітей з похмурих хлопчиною на чолі... Батько, зручно вмовившись під муром, починає просити тихо й безнадійно: „подайте хоч крихітку хліба!” Мати поруч з ним „годує” дитину з висхлих, порожніх грудей, а дитина заходиться хрипким плачем, але... не чути того плачу, бо він тоне в галасливим гомоні вулиці... неначе камінчик у річці... Хлопчина з-під лоба суворо й ворожо поглядає на людей, що так заклопотано й метушливо кудись поспішають... Його молодші брати й сестри вже розсипались у натовпі й скиглять, простягаючи обтягнені тоненькою шкіркою, жалюгідно-худі рученята.

— “Продайте хоч крихітку хліба!” Їх широко розкриті очі, здається, навіки застигли в німому спогляданні довколишнього жорстокого світу... А трошки далі від них — в закутині муру, скоцюрбившись, нерухомо заляк старий дід... Він — мертвий...

А люди все біжать — біжать, все кудись поспішають... і, мабуть, ніколи їм подивитись довкола...

— Каму вади халодной? Каму вади? — дзвінко виспіває свіжий дівочий голос.

— Папіроси! Папіроси! — деклямують хлопчики-підлітки, звинно сновигаючи в метушливими натовпі пішоходців. — Есть Аначка по рублю пачка!

— Газети: „Правда”, „Ізвестія”, „Комуніст”, „Соціалістична Харківщина”, — захриплим басом час від часу лаконічно відрубують газетяр...

Ці бадьорі викрики стоять над натовпом, вони покривають людський гомін, що служить для них тільки тлом... А скиглення селянських дітей, а шепіт молитви і стогін дорослих селян непомітним складником уплітаються в галасливий людський гомін, і... губляться, потонувши в ньому: це ніби чорна ниточка на тлі витриманого в бадьорих тонах, яскраво вишитого килима... І хоч увесь килим, мов павутинням обтягнений тою впертою, чорною ниточкою, хоч вона є невід’ємним і дошкульним складником його, але... більшість людей-глядачів не бачить того чорного павутин-

ня, бо... навіщо на нього звертати увагу, коли кожний добре засвоїв собі, що „жити стало краще, жити стало веселіш”...

— Улянко! Улянко! Ти, певно, закам'яніла тут? — нервово кричить стара жінка в саме вухо дівчини: — Ходім же нарешті до „Торгсіну”! Яка ж бо ти бліда стала! Ходім! Там у магазині присядеш — відпочинеш!

І ось вони в „Торгсіні”... Як просторо і пишно, як блискучо і чисто у величавім магазині! Як гарно вдягнені, як запобігливо-ввічливі продавці!

Молода дівчина знеможено сідає на лавці з блискучого, чорного дерева в самому кутику магазину, а мати займає чергу до ювеліра. Невеличка кількість тих, що здають своє золото... Ювелір — високий, сивий, гарно вдягнений з золотими окулярами на кінчику носа випробовує, оцінює й приймає золото; молоденька, мальовничо нафарбована дівчина виписує документ-книжечку кожному, хто здає золото, і черга посувається швидко... О, „Торгсін” не затримує в чергах, він обслуговує своїх клієнтів кваліфіковано і швидко...

З вулиці чується захриплий бас газетяра, хлоп'ячі вигуки продавців цигарок і дзвінкий голосок дівчини, що невтомно рекламує холодну водичку... Чується приглушений гомін вулиці, але плачу й захриплого скиглення селянських дітей, але стогону й молитов дорослих селян тут не чути... Магазин „Торгсіну” має дуже грубі мури та грубе, поліроване скло, а імпазантний з довгою бородою, декоративний швайцар дуже ретельно дбає про те, щоб двері були завжди зачинені, щоб не зайшов, бува, який жебрак...

Як затишно і пишно в просторім, блискучім магазині „Торгсіну”! Як смачно пахне рожева шинка! Як збуджує апетит гострий запах маринованих оселедців!

Стара жінка кладе на столик перед ювеліром два шлюбних перстені... Швидкий, як блискавка, погляд на пробу, що чітко вирізьблена на внутрішній стороні перстенів; недбалий жест білої руки, що кидає перстені на маленьку точну вагу... Затанцювали мисочки, змагаючись, котра з

них переважить, і... за хвилину завмерли приборкані в слухняній рівновазі...

— Десять карбованців і 50 копійок золотом! — відрубуює тоном судді ювелір і дивиться на стару жінку поверх золотих окулярів: — Згідні?

— Так, — поважно відповідає жінка і кидає останній довгий погляд на шлюбні перстені, що летять з ваги до скриньки з побутовим золотом, яка стоїть поруч... Дзвінко стукнувшись об золото, що лежить у скриньці, шлюбні перстені назавжди зникають з очей старої жінки, збудивши яскравий, як блискавка, спогад про молодість, про кохання і про білу сукню з довгим „треном“, збудивши спогад про того, хто стояв поруч з нею двадцять п'ять років тому в освітленій містичним сяйвом воскових свічок маленькій церкві, і кого вже нема...

— Десять карбованців і 50 копійок! — відрубуює ювелір, звертаючись до нафарбованої дівчини: — Слідуючий! — І він з цікавістю розглядає довжелезний золотий ланцюжок, якого поклав на стіл старий з тремтячою головою, бідно вдягнений чоловік.

Не минуло й двох хвилин, як стара жінка напружено-цупко тримаючи книжечку „Торгсіну“ в своїх руках, знеможено сідає поруч з молодого дівчиною на чорну, блискучу лавку — в самому кутику магазину... Щойно відбулось щось дуже важне, дуже рішуче, і поважність хвилини пригноблює її... Вона врочисто розглядає книжечку „Торгсіну“ з усіх боків, а губи її повільно шепочуть: — Десять кар - бо - ван - ців і 50 ко - пійок!

— Так, я чула! — поважно відповідає дівчина і, в свою чергу оглянувши дорогоцінну книжечку з усіх боків, вона обережно ховає її до своєї шкіряної торбинки...

Як гостро, як апетитно пахнуть мариновані оселедці! Як приваблюють зір миндальні тісточки та шоколадні цукорки! А біла, як сніг, мукичка з етикеткою „ооо“! А ніжно-рожева шинка з білим салом довкола! А масло „екстра“! А мед!

Але дві жінки поважно прямують до вихідних дверей, нічого не купивши...

Меткий і звинний чолов'яга років сорока з великою лисиною й золотим „пенсне” запобігливо супроводжує їх до самих дверей і пошепки пропонує купити книжечку...

— Яку це книжечку? — піднісши брови догори, здивовано перепитує стара жінка.

— Ту книжечку, яку молода громадяночка щойно заховала до своєї шкіряної торбиночки, — не моргнувши, відповідає громадянин в „пенсне”.

— А скільки даєте за 10 карбованців і 50 копійок? — діловито питає стара жінка: вона хоче знати, скільки дасть за дорогоцінну книжечку цей „золотих справ спекулянт”... Вона практична жінка, і їй треба це знати...

Того ж таки дня вечером — у кімнаті, що грала ролю спальні, їдальні, сальону, кабінету для студій, пральні та кухні, — в кімнаті, що мала тільки одне вікно та мальовничі плями вологости на стінах, — безсило витягнувшись на ліжку, лежала молода дівчина.... Смагляве личко, яке зранку виглядало таким білим, — пашіло вогнем; опуклі оченята, що так нагадували чорні, зовсім дозрілі вишні, палахкотіли гарячковим, неспокійним блиском, а чорна з буйним, хвилястим волоссям голівка знеможено запала в глибоку ямку м'якої подушки...

Які гарячі, які неприємно-вологі долоні її маленьких, смаглявих рук! Після запалення легенів температура 38° не залишає її: вона вперто приходиться до неї щодня вечером, вона робить її такою величаво-гарною та надає її думкам особливої, кристалічної ясности... Але сьогодні вечірня гостя принесла не 38° а 38.5!

Стара мати заклопотано готує на примусі вечерю.

„Це, напевно, вигляд конаючих з голоду селян так глибоко вразив її!” — думає мати, дбайливо перевертаючи маленький кусочок м'яса та дві картоплини на інший бік. — „Не треба було брати її з собою до „Торгсіну”!”

В'їдливо й настирливо шумить примус з маленькою сковорідкою на ньому... Буйно вливається весняне повітря крізь розкрите вікно а, разом з ним вливається галасливий гомін великого міста, перлистий дзенькіт зустрічних трамваїв і нервові сигнали авт...

— Ось, бачиш, і влаштувалось усе чудово! — штучно-бадьорим тоном говорить мати: — Не хоче Місцевком тобі „путьовки”*) дати, мотивуючи тим, що ти — не активістка, — і не треба! Я тобі купую право на лікування на Південнім березі Криму! Завтра продам книжечку „Торгсіну” на советські гроші, а позавтра „путьовку” куплю... Не журись, Улянко! Поїдеш до Ялти — туди, куди рекомендують лікарі, — поїдеш на два місяці, і... здорова будеш!

Мати говорить з піднесенням, із захватом, з гордістю і з надією на порятунок, але... Улянка, здається, не слухає її...

— Скажіть мені, мамо, чому так багато селян у місті, і чому вони всі **одночасово** вмирають? Адже цього не було, коли я ще була здоровою!

Мати напамповує примуса й не поспішає з відповіддю.

— І невже це все „куркулі” та „підкуркульники”, майно яких передано до колгоспу, а їх самих вигнано з села? Невже їх така сила-силенна?

— Ні, доню, це... не тільки куркулі, — вагаючись відповідає мати: — Це... взагалі... наші селяни. В цьому році, бачиш, накладено на селян нечувано-високий податок хлібом та іншими харчами і...

Мати робить павзу...

— Що „і”? — напосідає Улянка.

— І вжито надто гострих заходів, щоб стягнути цей податок повністю в користь держави. Віддавши примусово майже весь свій хліб державі, наш селянин сам опинився без хліба... здебільшого вже з початком цієї зими...

— А коли почалась ця навала голодних селян до мі-

---

*) „Путьовка” — документ на право перебування на курорті.

ста? — дзвінко питає Улянка і нервовим рухом підводить-ся на ліжку.

— Приблизно... як тобі сказати? У великих розмірах це почалось десь із другої половини зими, — саме тоді, як ти захворіла... Дуже добре, що ти підвелась! Ось на, пове-черяй! — І мати ставить на нічний столик маленьку мисоч-ку з кусочком м'яса та двома підсмаженими картоплинами...

— Почекайте мамо! А... завтра зранку трупи померлих селян лежатимуть під Торгсіном?

— Ні, не лежатимуть! Їх забирає міліція. Їж, дитинко, поки гаряче! Я вже пакую тобі валізуку... Як думаєш? Чи запакувати тобі твою ясно-жовту сукню з чорними муш-ками? Вона тобі до лиця!

— Як хочете, мамо! Я завтра зранку спитаю нашого двірника, що роблять з тими селянами, які ще не вмерли? Він, напевно, знає, бо двірники ж завжди допомагають мі-ліції... Павза...

— А що роблять з дітьми?

— Добре! Завтра ти спитаєш двірника! Але тепер їж, бо прохолоне! — спокійно відповідає мати, а сама думає: — „Доведеться сьогодні ж таки вечером збігати до двір-ника, дати йому „троячку” та попросити, щоб не розказу-вав Улянці правди.”

Мати знає страшну правду: вона ж бо не раз на власні очі спостерігала її, та й балакучий двірник дещо оповідав... Вночі по місту їздять вантажні машини з міліціонерами та забирають живих і мертвих: усіх кидають до купи у ван-тажне авто й вивозять далеко за місто, де слабші мають можливість „доходити”, не псуючи настрою мешканцям міста, а сильніші одиниці, якщо мають ще силу, то знову тягнуться до міста. Недавно мати нагодувала рештками зупи селянку, яку вивезли вкупі з мертвими за місто, і яка ще знайшла в собі сили приплентатись назад... Енергійно бореться робітничо-селянська міліція з голодом селян, а українські села, сплативши свою заборгованість державі, постачають все нові й нові кадри вмираючих селян, які не-впинними потоками течуть до міста. Бідна міліція! Вона

ніяк не встигає впоратися з дорученим їй завданням! І саме тому місто має такий сумний вигляд. Але... Улянці не треба цього знати! Мати, хоч і яка в них грошова скрута тепер, мусить таки дати двірникові „троячку” та попросити, щоб мовчав...

— А чи не бачили Ви селян з нашого села?

— Ні! Іж, моя дитино! — І мати ставить мисочку Улянці на коліна. — А може б ти взялась за впорядкування своїх подертих чулок?

**

Мати влаштувала все: вона продала книжечку „Торгсінку” на советські гроші, вона попрала білизну, дбайливо спакувала дві валізки та купила так звану „путівку” на право перебування Улянки в будинкові відпочинку на південному березі Криму протягом 2-ох місяців... Добрі знайомі доброзичливо лякали матір тим, що Улянку з підвищеною температурою не приймуть до будинку відпочинку, але... оплатити два місяці в санаторії було не під силу, бо золотих речей не було більше... „А що як її дійсно не приймуть до будинку відпочинку? Що тоді? Приїде назад додому — вмирати?” — думала мати, і серце її стискалось гострим пекучим болем: адже тільки Південний берег Криму міг врятувати Улянку, і мати про це знала...

Вона зогнала до установи, де Улянка працювала референтом, подала заяву про відпустку на два місяці та одержала невеличку суму грошей за один місяць, бо другого місяця установа не оплачувала. Метушливо, дбайливо й заклопотано приготувляла мати свою одиначку до подорожі.

Улянка сприймала все це з якоюсь дивною байдужістю, — так ніби це не вона — Улянка мала їхати на Південний берег Криму для врятування свого життя, а якась дуже далека знайома зовсім для неї нецікава. Ця байдужість доньки здавалась матері ще жахливішою, ніж її температура.

— Обіцяй мені, що ти дбатимеш про себе, що використовуватимеш кожний день, кожну годину для врятування себе! Та не забувай писати своїй матері! Ти мене чуєш,

Улянко?— казала мати, сидючи поруч з Улянкою в переділі вагону III-ої кляси та скося поглядаючи на великий залізничний годинник, що виставив своє безсторонньо-кругле обличчя якраз напроти вікна і ритмічно-жорстоко відстукував хвилини, показуючи матері, що за п'ять хвилин Улянка від'їде...

В переділі поруч з Улянкою галасливо влаштувалось молоде подружжя з новонародженою дитиною. Обидві Улянчині валізки лежали вгорі — на полиці, а маленький, зграбний кошичок з їдою стояв поруч — біля вікна, на столику, і... здається, що все вже було в порядку, але...

— Ти мене чуєш, Улянко? — питає мати вдруге, і непрохані, пекучі сльозинки навертаються їй на очі; вони заслоняють їй усе, і вона, як крізь туман, бачить загострене Улянчине личко, загострено-худючу постать і великі, опукло-круглі оченята, що так нагадують чорні, зовсім дозрілі вишні...

— Чую, мамо!

Дзень! Дзень!

Мати здригається всім своїм худорлявим тілом і, рвучко притулившись до Улянки, щепоче їй в саме вухо: — Пам'ятай: якби там лікар не хотів тебе приймати через оту твою температуру, — ти вже усміхнись до нього, пококетуй та попроси якслід! Чуєш мене, Улянко? Та дивись: тримай язика за зубами! Будь дуже обережна в розмовах з людьми! Чи чуєш мене?

— Чую, мамо! Я... Вам часто писатиму! Не майте мені за зле, що я... така млява!

— Одна хвилина до відходу потяга! — флегматичним тоном оголошує кондуктор, повільно ідучи коридором вагона.

Мати метушливо встає. Старенька торбинка падає додолу, і Улянка підносить її... Старенька хустинка зсувається на саму потилицю, показуючи ріденьке, напівсиве волосся...

Мати ніжно стискає в своїх міцних ще обіймах тендітне тіло Улянки, і від цього дотику їй раптом робиться мо-

торошно: в чому тільки Улянчина душа тримається?!? Вона похапцем цілує Улянку міцно та пристрасно, і сама одержує ніжний, але дуже сумний поцілунок.

Дзень! Дзень! Дзень!

Мати метушливим кроком біжить до дверей і, вийшовши з вагона, зупиняється на платформі проти вікна. Поїзд рушає... Лише на мить єдину майнуло загострене, худесеньке Улянчине личко і... зникло... Чорною гадюкою майнув поїзд перед очима матері, і... теж зник...

Тоді мати безсило і здивовано оглядається довкола... Чужі, байдужі люди нервово снують взад і вперед, наповнюючи повітря галасливим гомоном... Скупі, пекучі сльозинки з'являються в кутиках очей, і мати, забувши про них, пильно вдивляється в ту далечінь, яка щойно проглянула поїзд... Затримавшись у глибоких зморшках під очима, сльозинки мінливо поблискують і грають на сонці, як дорогі діаманти...

**

Гуде вітер, стогне море, розбиваючи хвилі об скелі... Гнуться лози виноградників слухняно й запобігливо, — гнуться саме в той бік і так низько, як наказує їм вітер-буян...

Врятувавшись з-під накриття пухнастого масиву сірих хмар, повний місяць дозвільно впливає у необмежені небесні простори і величаво, спокійно і плавно здійснює свій загадковий хід над неспокійними просторами моря...

Гуде вітер, стогне море, високі хвилі рвучко поспішають до берега — до скель, щоб розбитись... Щоб розлетітись перлистим каскадом сріблястих краплин і знову тікати назад...

Величаво й спокійно пливе місяць над неспокійними просторами моря, і в сяйві його таємничого світла мерехтить і грає фосфоричним блиском пінявий гребінь дев'ятого вала...

Гуде вітер, стогне море, гнуться слухняні лози виноградників... Гнуться пальми — кокоси та фініки, гнуться олеандри, ліяни, цитрини та лаври... Та не гнуться стрункі

кипариси: вони стоять високі, горді, прямі та негнучкі, вони чорніють, чітко вирізьблюючись на тлі ясної кримської ночі, неначе ті молоді черниці, що присвятили себе й свою молодість Богові, і буйний вітер кохання ніколи не зрушить їх... Чи ж можна їх зломити? Можливо. Але зігнути — ніколи! Гордими чорними силюетами оточують вони стару віллу на березі моря... Ось із самої гущі виноградних лоз виходить людина, що крадькома посувається в напрямку до кипарисів. Це — гнучка жіноча постать у чорному: швиденько й боязко пробігає вона через невеличкий майданчик з кльомбами, оббігає віллу довкола й зупиняється перед крайнім вікном заднього, правого крила вілли. Під самим вікном — розлоге дерево... Жінка з грацією кішки вилазить на дерево і, ставши ногами на його найгрубшу, розлогу гілку, схиляється всім своїм тілом до розкритого вікна. Ще хвилина, і силюета її зникає в темнім отворі вікна. Тихесенько, не роздягаючись, вона лягає на ліжко, що стоїть зразу ж таки біля вікна, і боязко прислухується: чути скрип і невеличкий рух на одному з ліжок, що стоять у кімнаті, і жінка завмирає, мов перестрашена мишка в норі... Повновидний місяць нескромно зазирає в саме вікно, освітлюючи нафарбоване обличчя нашої мандрівниці і ще чотири ліжка, що стоять поруч...

Наша мандрівниця — це відома на курорті „дама з камеліями”... На курортах люблять давати різні назвиська, а нашу мандрівницю названо „дамою з камеліями”, мабуть, за те, що вона носить ризиковано-великі декольте, ризиковано-короткі спіднички і квітку на грудях; та ще, можливо, за те, що вона взагалі дуже „романтична” дама... Їй тридцять літ з якимось таємничим „хвостиком”, але скільки років охоплює той „хвостик”, — ніхто докладно не знає: може два, а може й десять. Вона має десь чоловіка, вона поважно хвора, але це не заважає їй розважатись на курорті. Вона бігає щоночі на побачення до якогось „Колі”, а вдень спить або читає романи... Сьогодні вона повернулася з побачення раніш, ніж звичайно, бо ніч надто холодна й надто ясна. „Дама з камеліями” любить ночі темні

та теплі... Ще до світанку далеко, і вона встигне виспатись...

Поруч із нею, закинувши праву руку над головою, спить молоденька, кучерява білявка — Зіна-Сміхунчик. Це теж назвисько, яке вона дістала за те, що дуже часто, заливчасто і дзвінко сміється. Третью від вікна спить Роза — „Ви ж панімаєте!” Це комсомолка — переросток: їй 26 років, але до партії її не приймають через політичну неосвіченість. Повний місяць освітлює руде волосся та вкрите ластовинням обличчя, плечі та верхню частину грудей.

„Ви ж панімаєте!” — це теж назвисько.

Поруч з нею, витягнувшись, спить на своєму ліжку старшого віку хвора жінка: це Ольга Петрівна Безрідна — член партії з 1917-го року. По білій подушці розсипалось чорне, рясно посипане срібною сивиною стрижене волосся...

А під протилежною стіною, згорнувшись “калачиком”, спить наша смаглява, чорноволоса Улянка. Її прозвали на курорті — Полтавчанкою за те, що вона майже завжди говорить по-українському й дуже м’яко вимовляє „Л”; а чи дійсно вона походить з Полтавщини, — цього докладно ніхто не знає... Улянка не дуже охоча до розмов...

П’ять ліжок — п’ять жінок у невеличкій кімнаті, яку призначено для серйозно-хворих, себто для тих, що, згідно з визнанням лікарів, мають закриту форму туберкульози... З відкритою формою до будинку відпочинку не пускають зовсім, бо, як і сама назва показує, він має обслуговувати відносно здорових людей, які потребують відпочинку. Але... серед так званих здорових завжди знаходяться слабші екземпляри з натяком на туберкульозу або з закритою формою її. Таких лікар тримає ізольовано: в будинку є одна невеличка кімната для хворих чоловіків, і ще менша — для хворих жінок. Ці хворі перебувають під постійним наглядом лікаря й одержують спеціальну дієту та додаткові кальорії. Отже, наша Улянка попала добре...

**

Укритий дрібними, гладенькими, кругластими камінчи-

ками берег з великою кількістю зручно-змайстрованих дерев'яних лавок для лежання — так званих „лежаків”. Це — пляж одного з будинків відпочинку в Ялті. Перегородка з колючого дроту ділить його на дві приблизно рівні половини: праворуч від колючого дроту — пляж чоловічий, ліворуч — пляж жіночий... На кордоні, коло дроту мають свій постійний осідок продавці різного дрібного краму: цигарок, цукорків, мінеральної води, тісточок, морозива тощо...

Над пляжем — на горі, під охороною струнких кипарисів, стоїть будинок відпочинку. Кажуть, ніби за царату це була вілла якоїсь балерини, і що побудував її закоханий в цю балерину купець-багатій...

Від вілли до пляжа веде зручний хідник, який повільними уступами спускається з досить високої гори аж до самого моря... Дуже зручний хідник!... Навіть хворі жінки без особливих труднощів можуть пройтися від вілли до моря й назад...

Одинадцята година дня... Пляж — переповнений, всі лежаки занято, і дехто з курортників примушений шукати собі місця просто на камінчиках під небом... Чоловіки й жінки в купальних костюмах використовують сонце та море... Веселий людський гомін, просякнутий дзвінким, жіночим сміхом, то збільшується, то зменшується, але не замовкає ні на хвилину: адже від 11-ої до 2-ої це саме час для перебування на пляжі! Особливо гостро, нервово та інтенсивно пульсує життя на кордоні, коло перегородки з колючого дроту: там купують різний дрібний крам; там інколи чуються солоні дотепи чоловіків; туди приходять жінки, щоб показатися в купальному костюмі, щоб нав'язати знайомство і... зійшовши в воду, бавитись укупі з чоловіками, щоб поплисти у відкрите море поруч із тим, з ким їй хочеться... Адже — в морі нема перегородки з колючого дроту!

Колючий дріт! Саме коло нього завжди скупчується натовп чоловіків з правого боку, саме до нього прагнуть і жінки з лівого боку під невинним претекстом купити собі

цукорків або тісточка, або... водички напитись... Чудову ж бо водичку продає старий татарин біля самого дроту! Колучий дріт є центром пляжа!

Одинадцята година дня... На самому крайньому лежку жіночої половини, що стоїть у віддаленні одного метра від колючого дроту, лежить зовсім гола жінка, накривши собі обличчя шовковою, ніжно-рожевою хустинкою... Як видно, вона щойно вийшла з води, бо тіло її — мокре...

А коло дротяної перегородки з правого боку зібрався цілий натовп чоловіків... Чуються виключно солоні дотепи на адресу русалки, яка щойно вийшла з піни морської і, хоч жінка має зовсім негарне, анемічне тіло, але... натовп чоловіків коло дроту щохвилини зростає... Жінка лежить зовсім нерухомо, ніби й не чує нічого... А може вона глуха?

Вгорі на скелі видно групу з чотирьох чоловіків та двох жінок, які швидко наближаються до пляжа... Ось вони вже на останньому уступі скелі... Їм добре видно весь пляж в цілому і зокрема — голу русалку на лежку...

— Подивіться, — каже найстарший з чоловіків, звертаючись до своїх супутників: — Подобається Вам така панорама?

— Цікаво знати, хто це така, — гостро каже одна з його супутниць — старша жінка — середнього росту, дуже худа з правильними рисами енергійного, вольового обличчя:— Дізнайтеся мені її прізвище, і де працює! Запевняю Вас, що я знайду методи, якими я поставлю її на своє місце!

— Це не зашкодило б! — відповідає їй співрозмовник, і на цьому розмова уривається.

Друга жінка — молоденька й тоненька, як гічечка, чорнявка — мовчки хмурить чисте чоло і зводить до купи тоненькі шнурочки густих бровенят.

Подолавши останній уступ скелі, група курортників наближається до кордону між обома половинами — до дроту! Ще хвилину, і чотири чоловіки повернуть праворуч — на чоловічий пляж, а дві жінки — ліворуч — на жіночий пляж...

Молоденька чорнявка похмуро-уважно розглядає розпростерте на лежку голе жіноче тіло і раптом, звернувшись до своїх супутників, каже голосно й нервово-дзвінко, підхоплюючи нитку щойно перерваної розмови:

— А знаєте що? Ця громадяночка, очевидно, вважає, що обличчя — це найбільш непристойна частина її фізичного ества: саме тому вона так старанно закриває своє обличчя і так одверто показує все інше...

Весь центр пляжа на якусь хвилинку затих і навіть завмер.

І раптом хвиля нестриманого сміху шаленим гураганом охоплює пляж: вирвавшись від центру пляжа, вона розливається праворуч і ліворуч, і вже ніщо й ніхто не стримає її, аж доки вона сама не вщухне... Сказані стрункою чорнявкою слова переказуються з уст в уста — від лежачка до лежачка, і дуже швидко хвиля шаленого сміху, розлившись праворуч і ліворуч, досягає крайніх лежачків на обох пляжах...

Чоловічий і жіночий пляжі вибухають дружнім сміхом, як вибухає інколи сміхом аудиторія театру на гостре слово, почуте зі сцени...

Гола русалка рвучко сідає на лежку і, зірвавши нижно-рожеву хустинку з обличчя, розгублено оглядається...

А та, що спричинила цей вибух сміху, мовчки й зосереджено зводить до купи тоненькі шнурочки брів і без жодного сміху повертає ліворуч: вона повільним кроком прямує до протилежного краю жіночого пляжа.

Поруч з нею йде її старша супутниця — хвороблива жінка з енергійним, правильно побудованим обличчям і стриженим, напівсивим волоссям.

— Ну, знаєш, Улянко, — каже вона: — у тебе небезпечно-гострий язик... Адже ти не знаєш, хто це така!... Ти можеш придбати небезпечного ворога... Чи тобі це потрібно?

— Мені, Ольго Петрівно, байдуже хто вона така? Вона понижує й топче в болото честь жіноцтва взагалі... я

готова була від сорому крізь землю провалитись, коли побачила її зовсім голу, ну... і не витримала...

— Ти — безперечно молодець! — каже Ольга Петрівна. — Тільки все ж таки зарубай собі на своєму носіку, що раніш треба думати, а потім говорити!...

Обидві жінки йдуть у самий край жіночого пляжа, що кінчається якраз на виступі розмитій морем гори. Вони обходять цей виступ довкола, прямуючи ще далі: адже саме там, за виступом цієї гори стоять лежачки для хворих жінок. П'ять лежачків, бо й хворих жінок є тільки п'ять... Лежачки особливо зручні з розп'ятими полотняними накриттями від сонця, які можна збільшувати і зменшувати в залежності від бажання хворої. Сюди за виступ гори не сміють припливати чоловіки, це — зона для хворих жінок, а лікар і адміністрація будинку суворо охороняють їх спокій.

На першому лежачку за виступом гори, накрившись простиралом, спить похрапуючи „дама з камеліями”, на другому, закинувши за голову тоненькі рученята, лежить Зіна Сміхунчик, на третьому — робить собі манікюр Роза — “Ви ж панімаєте!”... Вони обидві голі. Згідно з розпорядженням лікаря, тут — за виступом гори хворі жінки мають лежати зовсім голі.

Два свобідні лежачки з розпростертими накриттями від сонця чекають на Ольгу Петрівну та Улянку...

— Зі! — каже тоном розпорядження Ольга Петрівна: — Піди зараз же до здорових жінок і рознюхай там, як прізвисьце тої жінки, що лежить гола коло дроту, та де вона працює і звідки.

Зі має тільки 16 років, кучеряву голівку, миле личко й зовсім хлоп'яче, худеньке тіло. Вона слухняно встає і, вдягаючи купальний костюм, питає:

— А чого там так гучно сміялись здорові? Ви ж звідтам ідете!

— Ти Зі, багато не балакай! — каже Ольга Петрівна, роздягаючись. — А піди й дізнайся про те, що я сказала!

— Я вже йду! — весело відповідає Зі, зникаючи за поворотом гори.

— Ви ж панімаєте! — каже Роза, відірвавшись на хвилинку від свого манікюра: Аттуда ідьоте і не знаєте, чево там смеються!

Ольга Петрівна, нічого їй не відповідаючи, зручно вмощується на лежку й заглиблюється в читання книжки.

А Улянка, роздягнувшись, теж лягає й заглиблюється в свої думки... Вона собою незадоволена: навіщо було говорити те, чого від неї ніхто не питав і не вимагав? Адже вона дала слово матері, що триматиме свого язика за зубами... Інша річ — Ольга Петрівна: вона член партії з 1917 року, і вона знатиме, як закликати до порядку ту голу даму! А навіщо їй — Улянці до того мішатися? Ні, рішуче треба приборкати свого язика!

І пригадалась Улянці мати: така дбайлива, така заклопотана й невсипущо-діяльна... Пригадалось їй схвильоване обличчя в короткі хвилини перед розлукою; переповнені сльозами очі й тремтячий голос: — „Чи чуєш мене, Улянко?“ Як хвилювалась тоді бідна мати, чи приймуть Улянку з підвищеною температурою до будинку відпочинку!...

А обернулось усе на добре: спочатку лікар їй відмовив, хотів спрямувати Улянку на консиліум, але... коли Улянка роз'яснила йому своє безвихідне становище, він зрозумів усе... Так, так, доктор Підгаєцький зрозумів усе: ще раз уважно вислухавши Улянчині груди, він погодився залишити її в будинку відпочинку.

— „Як м'яко Ви вимавляєте „л“! — сказав він: — Чи не з Полтавщини Ви? — Так, я родом з Полтавщини! — Ну, то Ви — моя землячка!“ Він написав щось на Улянчиному документі... Того ж таки дня Улянка вступила до палати хворих, якими доктор Підгаєцький дуже ретельно опікувався: хворі приймали теплі морські ванни, бо купатися в морі доктор забороняв; хворі одержували кращий харч і додаткову порцію масла, бо так наказав доктор; хворі мали окрему закутину отут за виступом гори, і ніхто не смів займати їхніх лежаків, а чоловіки не сміли припливати

морем за виступ цієї гори, бо це заборонив доктор... Високий, гарно-збудований, енергійний і дуже скупий на слова, доктор Підгаєцький користувався повагою й авторитетом серед курортників. „Доктор так сказав! Доктор це заборонив!” — не були це пусті слова, а категоричний імператив!

І Улянка теж його слухалась: вона з дитячою покірністю виконувала всі його приписи і... вона сама не знає, чому, але... їй приємно було його слухатись. Приємно було підкорятись волі цієї суворої людини, яка так щиро дбала про хворих і в тому числі про неї — про Улянку-Полтавчанку, яку він уперто називав „землячкою”...

Отже, Улянка була слухняною пацієнткою д-ра Підгаєцького, до того ж вона дихала чудовим повітрям Південного берега Криму, вона з'їдала все, що їй давали, як хворій, і... наслідки такої її поведінки були чудові: не минуло й двох тижнів після приїзду її до Ялти, як зникли щоденні приступи гарячки, зникло почуття фізичної немочі й байдужости до всього, які з такою силою заволоділи були її організмом...

Натомість почало з'являтися хвилююче почуття відродження своїх сил, прагнення до життя, до якоїсь діяльності і навіть до витрати своїх сил... А тим часом минав уже четвертий тиждень на курорті... Як добре зробила мати, що не забула їй покласти до валізки французьких та англійських книжок, підручників і словників... Щоправда, це робило одну з її валізок надто важкою, але зате як добре, що все це приїхало разом з нею — сюди, до соняшної Ялти! Адже тут є так багато вільного часу, і так приємно вдосконалювати мови, коли нема жодних турбот про „хліб насущний”! Все подано, прийнято й зроблено для неї — для Улянки! А їй можна тільки вчитися! О вона, напевно, наздожене все те, що пропустила на курсах за довгий час своєї хвороби! Улянці залишився ще один рік до закінчення курсів чужоземних мов, які вона відвідувала дуже ретельно у вечірні години, себто у вільний від службової праці час.

Улянка простягає руку до маленького стільчика, що стоїть між нею та Ольгою Петрівною, і намагає книжку з англійськими оповіданнями Оскара Вайльда та словника... Розгортає й починає читати, інколи зазираючи до словника і щось підкреслюючи в книжці олівцем: це незнайомі слова, які треба буде ввечері вписати...

Тихо плещеться море об кам'янистий бережок, плывуть хвилі одна за одною, поспішаючи до землі... Хлюп-хлюп, хлюп-хлюп, — співають вони одноманітно, спокійно й весело, і тільки дев'ятий за рахунком „хлюп” брентить сильно і владно, ніби конклюдивний акорд коротенького музикального речення. І знову „хлюп-хлюп”, — і знову той самий мотив, той самий ритм і те саме музикальне речення...

Як приємно витягнути на лежку своє відроджене після тяжкої хвороби тіло, як приємно пити просякнуте морською піною тепле повітря гір!...

Улянка підкочує полотняне накриття догори і підставляє себе всю соняшному промінню назустріч... Сонце сліпить очі, і тому треба відкинути книжку набік... Доктор казав, що 10 хвилин денно можна лежати на сонці зовсім голою... Чому ж зараз таки не випити цю маленьку порцію сонця до самого дна?... Адже сонце світить сьогодні для неї — для Улянки, і море співає одноманітно-заспокійливої пісні теж для неї!

Солодко зажмурившись, Улянка п'є сонце всім своїм молодим, відродженим для життя тілом, а Ольга Петрівна, відкинувши книжку, уважно на неї дивиться і щось собі думає... Її великі, ще й досі гарні, темно-карі з іскринкою очі проміняться, відбиваючи блиск невисловленої ще думки...

Раптом Улянка рвучко встає й починає проходжуватись по беріжку, закинувши руки за шию і дихаючи глибоко і навіть... жадібно: принаймні так здається Ользі Петрівні, яка стежить за кожним Улянчиним рухом, і, як видно, — думки її снуються далі...

Роза — „Ви ж панімаєте!” — щойно закінчила манікюр лівої руки і приступила до манікюра правої руки, але пра-

цювати лівою рукою трудніше, і тому вона напружено сопе, вирізуючи шкірку коло нігтя мизинного пальця правої руки. Вона так захоплена цією косметичною операцією, що не бачить нічого.

„Дама з камеліями” спить, Зі ще не повернулась з території здорових...

Улянка витягнула обидві руки в повітрі, закинула назад голову і так стоїть зовсім нерухомо, підставляючи сонцю внутрішню частину рук, шию і груди. Вона, хоч і худенька, але така гарна в сяйві блискучого сонця, така струнка, молода і сліпучо-ясна, що Ольга Петрівна, кахикнувши, сідає на лежаку і, блаженно-радісно всміхаючись, дивиться на Улянку, мов зачарована...

Недалеко від берега, легко погойдуючись на хвилях, пливе великий човен, до краю навантажений молоддю; воєсьмеро загорілих „на чорно” хлопців налягають на весла... Вітрець з моря доносить змішаний зі сміхом гомін молодих голосів, але Улянка човна не бачить, бо стоїть до моря спиною...

І враз ударились об скелі пісня і полилась дрібним хвилям у такт, — тим хвилям, що співають: „хлоп-хлоп”...

„По морям, по долам, нинче — здесь, завтра — там!”

Від несподіванки Улянка скрикує, здригається всім своїм гнучким, тоненьким тілом і... як молоде, сполохане козенятко, кількома стрибками покриває простір, що відокремлює її від лежака; вона схоплює простирало і, накрившись ним, завмирає... неначе перестрашене до краю звірятко, яке щасливо добігло до своєї нори...

— Зі ще й досі не повернулась? — питає вона Ольгу Петрівну, щоб замаскувати своє збентеження.

— Ти, Уляно, мабуть, і сама не усвідомлюєш, яка ти гарна, як гарно збудоване твоє тіло! — каже їй Ольга Петрівна, усміхаючись доброю, материнською усмішкою, яка злагіднює її загострене хворобою обличчя.

— Це Вам тільки так здається, — спокійно відповідає Улянка. Вона відкидає простирало і старанно натягає полотняне накриття над своїм лежаком.

Човен уже зник із поля зору, і тільки чути пісню:

„По морям, морям, морям
Нинче — здесь, а завтра — там!”

— Тоже мне красавица нашлась! — каже Роза і підносить догори своє вкрите ластовинням обличчя, відриваючись від манікюра, щоб скептичним оком оглянути Улянку. Оглянувши її зневажливо й повільно від голови до самих плят, вона кривить фарбовані уста в лівий бік і додає з призирством: — Ви ж панімаєте! — І знову заглиблюється в манікюр...

Рух на лежку „дами з камеліями”: вона позіхає, потягується, ліниво висовує праву руку з-під простирала, протирає очі, дістає з-під подушки маленьке дзеркальце і починає уважно й урочисто розглядати своє зім'яте, заспане обличчя, з якого ще й досі не злізли фарби минулої ночі.

В цій хвилині з-за виступу гори прожогом влітає Зі. Побачивши, що „дама з камеліями” вже прокинулась, вона починає пританцьовувати напроти її лежача, приспівуючи відомої в той час російської „частушки”:

На губах — Теже*),
На — глазах — Теже,
На щеках — Теже...
А целовать где же?

— Девчонка! Дура! — злісно кричить на неї „дама з камеліями”: — Как смеєш ти меня дразнить?

Зі вибухає цілим каскадом молодого сміху: вона сміється так дзвінко, так заливчасто й весело, що заражує всіх інших: сміється Улянка, поблискуючи чорними, зовсім дозрілими вишнями своїх опукло-круглих оченят: сміється Роза, показуючи криві й передчасно зіпсуті зуби з-під мальовничо-нафарбованих уст; сміється Ольга Петрівна, безсило розкинувшись на своєму лежку...

А море ритмічно притакує: „хлюп-хлюп, хлюп-хлюп!”

---

*) Т. Ж. — Це дві літери, якими іменувала себе відома советська фірма косметичних виробів. Повністю — Трест “Жир-Кость”.

„Дама з камеліями” сідає на лежку, показуючи зношене, непривабливе тіло, і нетерплячо очікує, заки настане нарешті хоч маленька павза в цьому каскаді сміху... Нарешті!

— Ольга Петровна! Вмісто таво, чтоб прізвать глупую дєвчонку к парядку, Ви самі смейтесь! Я Вас не панімаю!

Ольга Петрівна знову вибухає сміхом, а за нею слідом і вся молодша братія за винятком „дама з камеліями”.

— А я й не збираюсь у даному разі закликати Зі до порядку, — каже, нарешті, Ольга Петрівна, заспокоївшись: — Адже вона цією „частушкою” **правду** тобі каже. Фарбуючи себе всіма фарбами, які тільки продукує „Те-Же”, ти не знаєш мірки, ну... і... Тут Ольга Петрівна зупиняється, мабуть, вагаючись...

— Ну і... бідний „Коля” справді не має місця, куди б він міг тебе поцілувати, не ризикуючи вимазати собі губи чорною, білою або червоною фарбою...

Знову вибухає сміх — цілий квартет жіночого сміху, в якому Зі бере верхні ноти, бо сміх Зі — перлистий, заливчастий і прозорий; він завжди іде поверх усіх інших звуків, і, здається, що джерелом того сміху є кілька гармонійно-сполучених докупі манесеньких, срібних дзвіночків.

„Дама з камеліями” завмерла: звідки Ольга Петрівна може знати, що її коханця звати саме „Колею”? Це — дуже дивно, це навіть може загрожувати деяким неприємностями: адже Ольга Петрівна — член партії з 1917 року!

„Дама з камеліями”, заціпивши зуби, береться до наведення краси: для цього вона кладе на лежак валізочку з багатим асортиментом косметичних виробів і, зручно вмовстившись та накріпивши на підвищенню для голови своє дзеркальце, починає малюватись... Адже за годину обід, і треба бути гарною!

Зіна-Сміхунчик наближається до лежача Ольги Петрівни і, зупинившись в урочистій позі, каже:

— Дозвольте доповісти!

— Доповідай, — каже Ольга Петрівна.

— Отже, Ваш наказ не так то й легко було виконати. Дама, що лежала гола в одинадцятій годині, зникла з пляжа після того, як наша Улянка її засоромила. Вона тільки вчора приїхала, і тому ніхто її не знає... Але я мусіла виконати Ваш наказ: я знайшла жінку, яка з нею разом приїхала, познайомилася з нею, сподобалась їй і... дізналась від неї, що імя голої дами Іда Фарберман, що вона приїхала з Ростова-на-Дону, і що вона працює в обкомі якоїсь Спілки, а якої — не знаю.

Зі на хвилинку замовкає, стежить за виразом обличчя Ольги Петрівни і нарешті додає:

— Чи Ви задоволені, Ольго Петрівно?

— Так, ти, Зі, — молодець! Я подвійно задоволена: поперше ти сумлінно виконала мое доручення, по друге, і що я особливо підкресляю, — ти доповіла мені гарною українською мовою, ти не зробила жодної помилки і правильно будувала свої речення. Коли ти повернешся додому, то буде задоволена і твоя мама, і твоя установа! А тепер лягай і відпочивай аж до самого обіду!

Зі слухняно лягає на лежак і замріяно каже: — Так, мама буде особливо задоволена! Це завдяки Вам, Ольго Петрівно, я навчилася краще говорити по-українському!

Зі замислюється, усмішка зникає з її худенького, милого личка, і... воно враз робиться сумним... Так буває, коли вітер зненацька нажене хмари, і зникне з неба сонце...

Зі не знає докладно, хто вона, бо тато її — росіянин, а мама — українка. Тато покинув маму, коли Зі була ще маленькою; тато живе з іншою. Мама Зі бідує, і Зі мусіла піти працювати. Вона вже два роки працює реєстраторкою в одній установі, вона дуже любить маму і нарікає на тата. Мабуть, саме тому вона так одразу пішла слідами Ольги Петрівни та Улянки і почала говорити по-українському, а за місяць зробила неабиякі успіхи: адже це мова її мамі!

Маленька Зі розмовляє тепер досить добре по-українському. Маленька Зі, хоч і Сміхунчик, — так назвала її Улянка, — але здібна, метка й розумна дівчинка...

Вона замислено дивиться просто себе і згадує маму... Ніхто не заважає їй, бо серед хворих жінок запанувала

знову мовчанка, повстала тиша після бурі: „дама з камеліями” закінчує підмальовувати чорним олівцем праве око; Роза — „Ви ж панімаєте!” закінчує манікюр правої руки, Ольга Петрівна знову заглиблюється в читання книжки, а Улянка дивиться в далечінь, — туди, де море сходиться з небом...

А море — величаве, блискуче й неозоре, легко погойдуючи своїм мінливим водяним масивом, наспівує одноманітної пісні, яка так ніжно заколисує Улянчину душу: „хлюп-хлюп, хлюп-хлюп!”...

Повітря — тепле, п'янке й ніжне, як молоде вино: воно насичене солоними випарами моря, воно просякнуте соняшним теплом і дивними пахощами кримських рослин; воно п'янить... А легкий вітрець-пустун, ледве-ледве дотикаючись до стрункого Улянчиного тіла, пестить його ніжно та владно; він теж п'янить, він теж заколисує...

І Улянка заплющує очі... Вона вся віддається чарам повітря, сонця і моря, вона... ось-ось засне... Але раніш, ніж заснути, вона думає..., і думки її вперто снуються довкола Ольги Петрівни.

Ніколи б не повірила Улянка, якби хтось місяць тому сказав їй, що вона буде відчувати щиросердечну приязнь до... члена партії з 1917 року! Улянка завжди трималась осторонь від людей цієї категорії, і були вони наскрізь чужими для неї...

З того моменту, коли Улянка, виснажена хворобою та подорожжю, несміливо переступила поріг палати для хворих, ця стара комуністка відразу ж таки виявила до неї несподівану симпатію та щирі прихильність.

Переступивши поріг палати, Улянка заговорила по-українському; Роза — “Ви ж панімаєте!” та “дама з камеліями” почали з неї сміятись. Ольга Петрівна дала їм можливість виляти весь запас глузливих насмішок і тільки тоді заговорила, — заговорила рішучо, сильно і владно, як господиня становища: не дарма ж бо вона була членом партії з 1917 року!... Вона нагадала обом жінкам про постанови советського уряду щодо українізації, про те, що

ця українізація провадиться по всіх установах УССР, і що Розі, як комсомолці, а „дамі з камеліями”, як дружині комуніста, — сором цього не знати, тим більше, що обидві приїхали з України. Вона запропонувала говорити в палаті виключно по-українському, обґрунтовуючи свою пропозицію тим, що всі мешканки палати для хворих або українки або живуть на території України. Улянка та Зіна-Сміхунчик радо привітали цю пропозицію, а „дама з камеліями” і Роза — „Ви ж панімаєте!” прикусили язика... Вони не посміли перечити членові партії з 1917 року, хоч, правда, вперто продовжувати говорити по-російському. Таким чином у палаті хворих жінок у питанні мови утворився бльок трьох проти двох. Дивна була ця Ольга Петрівна. Вона завжди і при всіх ситуаціях з молодію, гарячою завзятістю обороняла правду і справедливість. Мала непересічний розвиток і великий таланти промовця. Був випадок, коли на загальних зборах курортників вона виступила з блискучою, майстерно-побудованою промовою, чим викликала цілу бурю оплесків. У будинку відпочинку вона була одиноким членом партії з 1917 року, і тому вся адміністрація, як рівно ж і курортники ставились до неї з підкресленим респектом.

Рішуча, владна, розумна, гостра й дотепна вона була дуже цікавою співрозмовницею й необмеженим, але справедливим диктатором в палаті хворих жінок.

Улянка не могла б докладно пояснити, за що вона так широко прив'язалася до цієї комуністки, як рівно ж не могла зрозуміти, за що Ольга Петрівна полюбила її — Улянку. Але вона була переконана в тому, що ця приязнь між ними, — не зважаючи на різницю віку, становища й переконань, (адже Улянка — безпартійна!) була щирою, глибокою і взаємною.

В душі своїй Улянка прозвала Ольгу Петрівну ідейною комуністкою і завжди з цікавістю стежила за її поведінкою в тій або іншій ситуації. Ось і тепер, — цікаво їй було знати, як зареагує Ольга Петрівна на появу голої жінки коло чоловічого пляжа... Такого факту Ольга Петрівна обминути мовчанкою не могла.

Улянка відчувала щирий жаль, спостерігаючи, що Ольга Петрівна все худне, і що курорт їй чомусь не на користь: гарячка щодня мучила її у вечірні години, обличчя щараз більше загострювалось, і вага її зменшувалась...

„Бідна, бідна член партії з 1917 року”, — думала Улянка, розглядаючи загострений профіль своєї сусідки: — чи був у неї чоловік, діти? Адже вона, напевно, була гарною... Вона ніколи про це не розкаже, а спитати Улянка не сміє...

На цьому думки Улянки раптом урвались, бо сон-чародій майнув над нею своїм владним крилом.

Легкий вітрець-пустун, ледве торкаючись її стрункого тіла, пестив його заспокійливо й ніжно, і море співало одноманітної коліскової пісні: „хлюп-хлюп, хлюп-хлюп!” І тільки дев'ятий за рахунком „хлюп” був сильним, маркантним і рішучим, неначе конклюдивний акорд коротенького музикального речення.

Сестра, що прийшла міряти температуру хворим жінкам, застала царство сну за виступом гори; вона тихенько вложила кожний термометр під паху і, глянувши на ручного годинника, пішла на розмови до здорових: це була балакуча, рум'яна жінка років 35-ти, і висидіти 10 хвилин мовчки було для неї трудно... Пережовуючи гарнесенько вкупі зі здоровими жінками сьогоднішню новість, — поява голої жінки коло чоловічого пляжа — вона й не зауважила, як минуло не 10 хвилин, а цілих 15! А треба ж було ще й до хворих чоловіків піти на протилежний полюс пляжа!... Вона заклопотано прибігла виймати термометри і з особливою, чисто-жіночою цікавістю оглядала голу Улянку, яка так солодко спала на правім боці, по-дитячому зложивши долоні обох рук під правою щокою... Дуже хотілося сестрі, щоб Улянка прокинулася, бо мала до неї аж дві пильних справи... Поперше, — треба було дізнатись **точну** редакцію того речення, яким Улянка зробила таку сенсацію на курорті, бо його всі переказували, всі повторяли, всі уточнювали і нарешті, як це зичайно буває, спотворили до невпізнання, і тепер ніхто не знав, як саме Улян-

ка висловились про голу даму... Кожна жінка до речення Улянки вважала за потрібне додати ще й своїх два гроші, і... та що там казати! Ви ж самі знаєте, як трудно добитись до зерна істини, коли ця істина підпадає під тлумачення жіночих мас... Сестра мала на меті в'яснити цю справу в самої Улянки і... пізніше мати приємну нагоду, вислухавши якусь жінку, розкритикувати її, сказавши недбало: „Що Ви кажете, товаришко, коли Ви самі нічогісінько докладно не знаєте! Справа була зовсім не так, а ось як! І виложивши справу так, як вона дійсно відбулася, додати: „Сама Уляна-Полтавчанка мені це докладно доповіла”...

Як на злість, Улянка твердо спала, а доктор категорично заборонив будити хворих. Але... що там заборона доктора, коли сестрі так хочеться поговорити, що аж язик лоптить... Вона різким рухом висмикує термометра з-під пахи, щоб таким чином розбудити Улянку. Марні зусилля! Улянка ворухнулась трошки, але не прокинулась... Шкода! Дуже шкода! Бо сестра має до Улянки ще й іншу — досить делікатну справу: один середніх літ інженер, з числа здорових, який займає великий пост, просив її поговорити з Улянкою, чи не погодилась би вона вийти до нього сьогодні вечірком на побачення... Вона дивна якась та Полтавчанка, — все чужомовні книжки читає, ні з ким не гуляє, ні з ким не кокетує, — дарма, що вже одужує, дарма, що чоловіки на неї увагу звертають... Сказати б дома якогось нареченого має, — так ні! Бо листи вона одержує тільки від матері... О, сестра Агрипіна все знає, все бачить! Вона знає, хто від кого листи одержує, хто — розведений, а хто — жонатий, хто гарну посаду займає, і скільки одержує місячно... Сестра Агрипіна — дуже мила дама, з якою приємно й корисно побалакати про те, про се... Як медичинський робітник, вона недбала й не має особливих знань, але яке це має значення, коли вона така мила? Їй часто робить зауваження доктор Підгаєцький, але курортники її дуже люблять. Є ще й інша сестра — Тетяна; худа, бліда, небалакуча, цікавиться виключно медициною і скоро сама буде лікарем, бо вже закінчує медичний інститут. Доктор нею задоволений, а курортники її не люблять...

Сестра Агрипіна повільно виймає термометра за термометром і записує температуру кожної на її листочок: у трьох дівчат — температура нормальна, у двох жінок — підвищена...

Записавши температуру „дами з камеліями”, сестра Агрипіна кидає останній погляд на Улянку, — чи не прокинулась вона, бува, і... зникає за виступом гори: що вона тепер скаже тому інженерові? Він же її так просив, щоб улаштувала йому побачення з Улянкою... саме сьогодні! Тепер сестрі Агрипіні здається, що це — взагалі трудна справа, бо Улянка вічно в товаристві тої старої комуністки, якої сестра Агрипіна не любить і навіть просто боїться. Ні, що там не кажіть, а дивна та Полтавчанка: сама безпартійна а товаришує... з членом партії з 1917 року; гарна, а вдягається дуже скромно і навіть не фарбує уст; має дуже гарні рученята і не робить собі манікюра, дарма, що вільного часу має досить... Час той витрачає на читання чужомовних книжок... Взявши це все до купи, сестра Агрипіна робить неабияке розумове зусилля, щоб збагнути, що вона за тип жінки, і на чолі її вузьким збігаються дрібні зморшки.. Так думаючи, вона непомітно минає жіночий пляж і, обійшовши колючий дріт довкола, вступає на територію чоловічого пляжа.

Зі прокинулась першою, потерла кулачком свої ясні, мов небесна блакить, оченята, швиденько вдягнула купальний костюм і полізла на розмиту морем скелю, яка відокремлювала хворих жінок від здорових. Ця скеля мала кілька уступів, отже Зі, при бажанні, могла на неї видряпатись, а вона ж бо була не з тих дівчат, що могли лежати годинами...

Опинившись на вершині скелі, Зі вмостилась на самому верхньому уступі її, спустила ноги вниз і задивилась у далечінь... Перед нею було море... воно котило безупинно свої блакитно-мінливі хвилі, поблискуючи гордою, таємничою красою... Ось пінявий гребінь дев'ятого вала розбивсь об берег, розсипаючись цілим каскадом дрібненьких, прозоро-сріблених краплин-перлин і... зник, так, ніби

й не було його ніколи... За ним котились його менші сестри-хвилі, співаючи одноманітної пісні... „Їх має бути вісім — цих менших хвиль”, — думає Зі й мимоволі починає рахувати. Так, їх дійсно — вісім, а дев'ята хвиля — висока й сильна, вона має перлисто-пінявий гребінь угорі і ось зараз з шумом розіб'ється об каміння, з переконливою рішучістю підтверджуючи правдивість того, що розказали щойно її скромні попередниці... Зі напружено вдивляється в далечінь моря, легко знаходить піняві гребені дев'ятих валів і рахує хвилі, що займають інтервали між ними: їх завжди — вісім... „І чому це так? — замислюється Зі: — І чому це море називається чорним, коли воно зовсім не чорне?” Її голівка повертається праворуч, і вона розглядає довге пасмо берега, вкриті напівголими людьми. „Неначе біла комашня” — думає Зі, і раптом... личко її застигає: воно — здивоване, оченятка розширюються і, зловивши якусь рухоми точку, яка посувається по території жіночого пляжа, фіксують її і напружено стежать за кожним її рухом. Це — висока, ставна постать у білому, що невпинно наближається до скелі, на якій сидить Зі...

— Доктор! — скрикує Зі і стрімголов скаче з гори вниз — з одного виступу на другий, неначе молоденьке козенятко.

„Що робити?” — думає вона, опинившись унизу коло своїх: — „Адже всі сплять голі!”

Але на двох крайніх лежаках вже чується рух: це Ольга Петрівна й Улянка прокинулися від викрику Зі.

— Доктор! — піднявши догори пальчика, каже їм ще раз Зі. Обидві жінки протирають очі та зачісують розпатлане волосся маленькими гребінцями.

— І знову ж таки ти, Зі — молодець! — каже, позіхаючи, Ольга Петрівна: — Хто б нас попередив, якби не ти!?!

Зі, тріумфуючи, прямує до лежача Розі і, полоскотавши своїми пальчиками їй під носом, вимовляє одне-однісіньке, але таке магічне слово: „Доктор!”

Заки Роза розбуркується, Зі в глибокій задумі нерішучо оглядає розпростерту на лежаку голу „даму з каме-

ліями” і зупиняє свій дитячий погляд на її обличчю: у сні „дама з камеліями” розкрила рот, і від цього її великі, м’ясисті густо-нафарбовані губи виглядають ще більшими, ніж звичайно; затушковані чорними тіннями круги попід очима, мальовничо-змайстровані брови, штучний ніжно-рожевий „рум’янець” на щоках і дуже білий довгий ніс...

Зі з дитячою цікавістю розглядає все це нагромадження фарб Теже, і ноги її вже готові пуститися в танок під акомпаніємент добре відомої „частушки”:

„На губах Теже
на глазах Теже...

Дрібне каміння слухняно поскрипує, еластично розсуваючись під твердими кроками доктора... і маленька Зі це чує... Вона рвучко схоплює простирало „дами з камеліями”, яке лежить на лежку в ногах і старанно накриває її всю за винятком обличчя; в процесі цієї роботи губенята її механічно закінчують розпочате речення пісеньки:

На щеках Теже
А целовать где-же?

Після цього вона з виглядом дами, що приготувала свій сальон до прийому солідного гостя, зручно сідає на своєму лежку: адже вона в купальному костюмі, і накриватись простиралом їй не потрібно... Вона — готова, сальон — теж...

Із-за размитого морем, неправильного масиву скелі з’являється висока постать чоловіка в білому халаті. Це — доктор... У нього смагляве, енергійне обличчя, на якому звертають на себе увагу темно-карі, дуже уважні, навіть суворі очі, трошки „орлячого” фасону ніс і вперте підборіддя. Його постать міцно збудована, фізично-розвинена й сильна, плечі широкі, груди опуклі.

— Ну, як тут поводить себе моя жіноча п’ятірка? — каже він, зупиняючись проти лежача „дами з камеліями”: Знову спить? Це, розуміється, добре, але вона, здається мені, цілі дні спить. Чи не скаржитесь вона на безсоння ночі? — Звертається він до жінок. Доктор знає, що біль-

шість палати хворих жінок, розмовляє по-українському, тому й сам розмовляє з ними по-українському.

Хворі жінки переглядаються, очікують, що відповідь на це питання Ольга Петрівна, а вона вперто мовчить, ніби й не чує.

— Скажете їй, — продовжує доктор, не дочекавшись відповіді: — щоб у понеділок була готова на консиліум! Треба її показати професорам, щоб вияснити, чого вона ще й досі температуриць...

— А Ви, Розо, як себе почуваєте? Я Вами задоволений: Ви перестали температурити й дуже інтенсивно прибиваєтесь на вазі...

— Доктор, — каже Роза, і голос її тремтить, просить і благає:— Будьте такою добрий, — дайте мне средство ат веснушек*)! Ані мене портят, — Ви ж панімаєте!

— Ну, якщо Ви вже про „веснушки” заговорили, — значить усе в порядку! — сміється доктор і з щирою ласкавістю звертається до Зі:

— А як наша маленька?

Зі червоніє до самого коріння волосся і каже зі сльозами в голосі:— Доки я буду маленька? До 16-ти літ була маленька, після 16-ти також маленька!!!

Доктор щиро сміється, і обличчя його робиться молодшим, а вираз очей — лагідним.

— Вами, Зіно, я теж задоволений, але не в такій мірі, як Розою: Ви вже маєте нормальну температуру, але на вазі тільки один кілограм прибавили. Треба більше лежати, а Ви, певно, крутитесь цілий день, як дзига. Як ішов сюди, то бачив Вас на самому вершечку цієї скелі... А я ж заборонив Вам лазити по горах!

Обличчя Зі вкривається вже зовсім густим рум'янцем, вона почуває себе винуватою і спускає очі в землю, як та школярка, що провинилась, а учитель зловив її на гарачому.

Доктор переходить до лежачка Ольги Петрівни, і обличчя його враз робиться поважним.

---

*) “Веснушки” — по-російському — ластовиння.

— Як? — коротко й серйозно запитує він.

— Однаково, — лаконічно відповідає Ольга Петрівна.

Доктор сідає на стільчика, який завжди стоїть біля лежача Ольги Петрівни, виймає чорну рурку-слухавку, відгортає простирало і, заголивши обтягнені шкіркою ребра Ольги Петрівни, починає вислухувати, вистукувати, наказує дихати й не дихати, кашляти й не кашляти і т. інше.

Усе це триває досить довго... Хворі жінки принишкли. Ольга Петрівна слухняно підкоряється всім докторським вимогам: мовляв, як доктор хоче це робити, то вона йому не заважає. Обличчям вона повернулася у бік Улянки, і вираз того обличчя без слів промовляє про те, що їй — Ользі Петрівні до всього байдуже, що вона тільки з увічливості терпить, заки ця нудна процедура скінчиться...

Улянка спостерігає за виразом її обличчя; чомусь саме тепер, коли доктор вислухує, їй особливо маркантно кидаються в очі висхлі груди та обтягнені тоненькою шкіркою ребра Ольги Петрівни.

„Бідна, бідна член партії з 1917 року!“ — думає вона: — „І чому це всім південний берег Криму на користь, а їй — ні?!“

Доктор нарешті закрив Ольгу Петрівну простиралом і заховав свою слухавку. Він якусь хвилину сидить мовчки і щось думає.

— В понеділок теж на консиліум, Ольго Петрівно! Крім того я написав до Вашої організації, щоб на червень оплатили Вам перебування в санаторії. Я Вам, якщо пам'ятаєте, зразу казав, що будинок відпочинку Вам не підходить, і ми з Вами рішили, що покищо — до одержання місця в санаторії, Ви можете побути тут. Щоб прискорити справу переходу Вашого до санаторії, я вже написав від себе, а в понеділок сповіщу Вашу організацію про висновок консиліума. Отже, я не сумніваюсь, що гроші на оплату перебування Вашого в санаторії придуть телеграфом, і Ви з початком червня опинитесь у кращих умовах. Хоч я і стараюсь зробити все можливе для своїх хворих, але згодиться самі, що будинок відпочинку — це не санаторія...

— А мені тут у Вас дуже подобається, — каже, ладно всміхаючись, Ольга Петрівна. — І Ви дійсно опікуєтесь своїми хворими, як тато дітьми! Ось подивіться, як наша Улянка поправилась! — Як видно Ольга Петрівна не має бажання розмовляти про своє здоров'я.

Лікар посуває стільчика до Улянки, а вона густо червоніє при одній думці про те, що доктор зараз таки відкине їй простирало з грудей і почне її вислухувати. Але доктор цього не робить; він тільки охоплює швидким оком від ніг до голови струнку Улянчину постать, контури якої чітко вирізьблюються під тоненьким простиралом, і повільно зупиняє уважний погляд своїх суворих очей на її почервонілім обличчю... Блискучі, вологі очі, які так нагадують чорні, зовсім дозрілі вишні, дивляться засоромлено; вони ніби прагнуть заховати квітучий тріумф свого воскресаючого здоров'я: адже поруч лежить людина, справи якої стоять досить таки погано! Смагляве личко, рівний, ніби трошки втятий ніс, поважно-стулені докупи губенята, ніжний рум'янець засоромлення, неначе пелюстки троянди, кинуті на молоко; хвилясте чорне волосся недбало розкидане на білій подушці і маленька дівоча рука, що цупко тримає простирало коло шиї... І доктор Підгаєцький все це бачить... Він бере Улянчину руку (не ту, що цупко тримає простирало коло шиї, а другу — ту, що витягнулась уздовж тіла під простиралом), виймає її наверх і, знайшовши на ній те місце, де під смаглявою шкіркою ритмічно стукотить синя жилка, щільно охоплює це місце своїми пальцями і рахує удари синьої жилки. Улянка слухняно віддає свою руку і лежить тихенько, чуйно прислухуючись до того, як стукотить синя жилка, що опинилась у полоні владних пальців доктора: стук, стук, стук... Це стукотить живе Улянчине серце...

Ось нарешті Улянчина рука почула себе вільною і вмить сховалась під простирало.

— Я дуже задоволений, Землячко, — з якоюсь внутрішньою теплотою каже доктор, і його суворі очі уважно вдивляються в саму глибину Улянчиних очей:

— Ще нема місяця, як Ви під моїм наглядом, а наслідки — чудові! А ще за місяць Ви так поправитесь, що Ваша мама Вас не впізнає!

І він встає: — Сьогодні — субота, отже всі, як одна, маєте з'явитись до сестри після „мертвої години”, — вона Вас зважить!

Доктор робить жест рукою всім жінкам, мовляв — „до побачення” і... відходить...

— Докторе! — несподівано окликує його Улянка, сівши на лежку і тримаючи простирало по-під шиєю: — Вибачте, що завертаю Вас, але... я маю одне невеличке прохання...

Доктор завертається назад і стає напроти Улянчиного лежака.

— Я... Мені... Я почуваю себе тепер зовсім добре, і мені б так хотілося взяти завтра участь в екскурсії здорових до Лівадійського Палацу Миколи II-го, в якому тепер міститься Селянська Санаторія!

— Це — неможливо! — категорично відрубую доктор.

— А чому неможливо? Адже Ви самі казали мені, що незабаром я можу вже ходити по місту і навіть до порту.

— Екскурсія займе час від одинадцятої до пів третьої, — це час найбільшої спеки; до Лівадії здорові йтимуть три кілометри пішки, рівно ж і назад. Це все може Вам пошкодити і звести нанівець ті досягнення, які Ви маєте. Отже, я забороняю, Землячко!

Все це сказано маркантно, твердо й рішучо, але Улянка не піддається:

— Докторе! — каже вона, і голос її тремтить:— Зрозумійте мене! Я почуваю себе зовсім добре, я так занудилась за час хвороби й лікування!... Чую, що курортники їздять і до палацу Графа Воронцова, і до Сімеїзу, і до Місхору, але я не прошу туди... Мені хоч би одним оком на Селянську Санаторію подивитись та побачити, як відпочивають наші селяни в палаці Царів... Я можу вийти раниш і йти дотихеньку... Зрозумійте мене, докторе, прошу

Вас! Я вже здорова, і мені здається... що сонце світить саме для мене!

І доктор... зрозумів. Він знову дивиться в саму глибину сяючих Улянчиних очей і щось думає...

— Сонце светить для неї! Ви ж панімаєте! — з підкресленим сарказмом каже Роза, але на неї ніхто не звертає уваги.

— Я, — повільно вимовляє доктор! — придумав! Завтра в десятій годині з Ялти до Лівадії їде автобус з хворими Туберкульозної Санаторії, а повернеться пів третьої. Отже, я попрошу, щоб вони Вас узяли з собою — і туди, і назад!

— Дякую! — каже Улянка. Очі її проміняться щастям... і вона з трудом стримує усмішку, що ледве-ледве відкриває продовгасті перлини зубів.

Лікар відходить.

— Докторе! — раптом окликує його Ольга Петрівна і рвучко сідає на лежак, підтримуючи своє простирало попід шиєю: — я теж хочу поїхати разом з Улянкою і подивитись на Селянську Санаторію!

Доктор ухопився за голову:

— Ви?!? Хотите подивитись на Селянську Санаторію? Ви, Ольга Петрівно?!? Про це не може бути й мови!!!

— Хвилинку уваги! — владним тоном говорить стара комуністка, і Улянці здається, що це Ольга Петрівна виступає на врочистих зборах:— Хвилинку уваги, докторе! Я віддала своє здоров'я, сили, розум і... молодість на те, щоб у палаці царя Миколи II-го була тепер Селянська Санаторія! Чи зрозуміло Вам, що саме я маю право на нього подивитись більше, ніж хто інший?

Тут Ольга Петрівна закашлялась. Принишкли жінки на лежаках, і доктор з повагою і сумом терпеливо очікував, заки Ольга Петрівна скінчить кашляти, бо він напевно знав, що вона сказала ще **не все...**

— Кхі... кхі... кхі... А-кхі...

Доктор поклав Ольгу Петрівну на лежак, сів біля неї на стільчику і тихо сказав:

— Заспокойтесь! Я почекаю...

А Ольга Петрівна і справді заспокоїлась. За хвилину вона продовжувала твєдро, але вже не так нервово:

— Зрозумійте мене: Якщо Улянка їде тому, що сонце світить для неї, то я хочу їхати саме тому, що сонце **перестає** світити для мене... тому, що завтра я ще зможу доїхати до Лівадії, а чи матиму я сили їхати туди наступної неділі, — це велике питання!!! А я **маю право** подивитись на Селянську Санаторію і бажаю використати це право, заки я ще спроможна пересуватися з місця на місце.

— Чи зрозуміли Ви мене?

Так, доктор зрозумів...

Рішено було, що доктор поговорить з адміністрацією Туберкульозної Санаторії, щоб завтра взяли двох його хворих до автобуса, що їде до Лівадії й назад.

— Якщо я ввечері не зайду до Вашої палати, значить усе поладжено, і Ви обидві маєте завтра рівно в десятій бути коло воріт Туб. Санаторії.

— Дякуємо! — сказала Ольга Петрівна.

— Який Ви добрий! — захоплено прошепотіла Улянка.

— Але я ставлю свої умови, — додав доктор: — Ви не смієте ходити з екскурсією до руїн палацу Олександра II-го! Ви побачите палац Олександра III-го, прослухаєте, що скаже екскурсовод про Палац Миколи II-го, обдивитесь його, і на цьому — крапка! Решту часу Ольга Петрівна має сидіти десь у холодку, заки Вас забере автобус назад, а товаришка Уляна може трохи пройтися по території колишнього царського маєтку, — тільки небагато... Товаришка Уляна має оберігати спокій Ольги Петрівни і дбати про неї!!!

— Все зробимо, згідно з Вашим наказом! — хором відповіли обидві жінки.

Доктор сказав „до побачення” й зібрався йти...

— А я коли поїду до Селянської Санаторії? — спитала Зі, і губенята її затремтіли.

— А я? — спитала Роза і додала: — Ви ж панімаєте! Чем я хуже другіх?

Доктор заткнув собі вуха обома руками і пішов геть. Але за хвилинку силюета його знову з'явилася з-за виступу гори, і він крикнув: — Ви обидві — Роза й Зі — поїдете наступної неділі!

І лише „дама з камеліями” нічого не спитала: вона спала, широко розкривши яскраво нафарбовані м'ясисті губи...

Дзень! Дзень! Дзень! гудів густий дзвін, що дуже нагадував церковний. Це був справді церковний дзвін, яким кухня скликала курортників на обід...

По обіді всі курортники — і здорові, і хворі — слухняно розходяться по своїх палатах, бо настає так звана „мертва година”: всі мають роздягнутись, лягти в ліжко і спати; а хто не хоче або не може спати, то мусить лежати тихо, щоб не заважати спати іншим. Такий уже закон на курорті, і доктор суворо стежить за його виконанням.

Іде й наша Улянка до своєї палати: у натовпі вона десь загубила Ольгу Петрівну, і тому йде сама... Хтось наздоганяє її, хтось ніжно обнімає її за талію: це сестра Агрипина...

— Товаришко Уляно, — каже вона по-українському, очевидно, щоб догодити Улянці, бо вона розмовляє виключно по-російському:— можна Вас затримати на хвилиночку?

Голос у сестри Агрипини солодкий, заворожуючий, і, охопивши Улянку за талію, вона відводить її вбік — в сліпий кут коридора, де ніхто не заважатиме їхній розмові.

В цій закутині коридора напівтемно, і Улянка не може добре роздивитись, який вираз має обличчя сестри Агрипини... Вона тільки чує її солодкий шепіт та відчуває теплу руку, що ніжно стискає її за талію.

Сестра Агрипіна шепоче про інженера-комуніста, що займає дуже високий пост у Москві: він — закоханий, він давно прагне познайомитись з Улянкою, але не сміє до неї приступити. Він просив її — сестру Агрипіну поговорити з Улянкою: чи не згодилась би вона — Улянка вийти сьо-

годині по вечері до нього на побачення. О, не на довго: він знає, що Улянка, як хвора, підлягає суворому режимові... Сьогодні після вечері він чекатиме на неї там, де Улянка скаже: чи в місті, чи в парку, чи, може, краще десь на березі моря, щоб ніхто не побачив...

Улянка з цікавістю вдивляється в повновиде, рум'яне обличчя сестри Агрипіни, — вона навіть нахилилася трошки в її бік. Вона, як видно, стримує усмішку, яка ледве-ледве морщить її стулені до купи уста...

„Ага, клюнуло!” — думає про себе сестра Агрипіна і вважає за потрібне недбалим тоном додати:— Між іншим, він одержує півтори тисячі місячно, — це я бачила в його документах, які зберігаються в канцелярії курорту.

— А... Ви цілком певні, що цей інженер-комуніст звертається саме до мене з цією пропозицією? — повільно й маркантно відтискуючи кожне слово, питає Улянка: — Може він має на увазі іншу даму з палати хворих?

— Ви думаєте „даму з камеліями”? — перепитує сестра Агрипіна: — Але ж ніколи в світі! Вірте мені, що він має на увазі саме Вас, моя дорогенька, і нікого іншого!... Хлопець ночами через Вас не спить, — такий закоханий, а Ви кажете — „дама з камеліями”!!! Він і не подивиться на таку „шматку”!...

Улянка мовчить: вона ніби щось обдумує, бо шнурочки бровенят зійшлись до купи... Сестра Агрипіна не підганяє її: адже має Улянка подумати, де саме зручніше їй зустрінутись з таким „високопоставленим поклонником”... Сестра Агрипіна це дуже добре розуміє і слухняно, навіть запобігливо очікує...

Минає хвилина, друга...

— Ну, то що маю йому — бідному сказати? — нарешті питає вона.

— Хм, — каже Улянка в роздумі: — якщо Ви цілком певні, що він з цією пропозицією звертається саме до мене...

— Але ж так, — до Вас, моя дорогенька, — саме до Вас, будьте певні!

— Якщо до мене, то...

— То що? — не витримує сестра Агрипіна: — Що? Кажіть, — не мучте!

— То... перекажіть йому від мого імени, що він звернувся не за адресою, — різко відрубє Улянка і, знявши теплу руку сестри Агрипіни зі своєї талії, робить рішучий поворот і йде геть... Вона швидко прямує порожнім уже коридором до своєї палати і чує за спиною зловісний шепіт сестри Агрипіни:

— Подумаєш, яка принцеса заморська знайшлася! Чи не тому ти така горда, що все чужомовні книжки читаєш? Аристократка нещасна! Недобиток революції!

Після вечірнього чаю Ольга Петрівна, згідно з розпорядженням лікаря, мусить лежати в ліжку, бо саме між 6-тою й 9-тою годиною вечора вона має приступи гарячки. Ось і сьогодні: яким вогнем горить її виснажене, худе обличчя, як гарячково проміняться її великі карі очі! А проте вона, як видно, і не думає лягати: старанно розчісує своє стрижене, сивувате волосся і... що це? — вона виймає з шафи свою врочисту, чорну сукню. Жінки з цікавістю стежать за кожним її рухом... Вони теж чепуряться, але ж їм дозволено виходити на повітря в інтервалі між вечірнім чаєм та вечерею.

Ось Ольга Петрівна, ставши перед великим дзеркалом, одягає на себе врочисту чорну — так звану „офіційну” сукню... Гарно пошита сукня, і матерія на ній гарна! Тільки... біда в тому, що вона, слизько скотившись униз по жалюгідно-худій, плоскій постаті Ольги Петрівни, повисла на ній, неначе широкий мішок на дощі...

Ольга Петрівна мовчки, розширеними (ніби переляканими!) очима вдивляється в саму глибіню великого дзеркала і... раптом... дві неслухняні, гіркі сльозинки з'являються в кутиках її повних смутку очей... Але вона не дає їм скотитись униз: ніби поправляючи зачіску, вона непомітно змахує неслухняні сльозинки, і...

— Улянко! — каже вона, і голос її брєнить твердо, як звичайно: — чи не дала б ти мені на пів години твого чор-

ного, шкіряного пояса: хіба не бачиш, що треба стару бабу підперезати!

Улянка миттю подає поясок, стараючись не дивитись в очі Ольги Петрівни, бо їй здається, що вона сама ось-ось заплаче...

Охопивши занадто широку сукню пояском довкола то-несенької талії і застібаючи його на пряжку, Ольга Петрівна повільним кроком наближається до вікна, коло якого стоїть ліжко „дами з камеліями”. Велике розлоге дерево майже зовсім затуляє вікно своїм кріпким коренастим гіллям...

— А що, як думаєте? — каже Ольга Петрівна, звертаючись до всіх і ні до кого зокрема: — Що якби ми попросили директора зрубати це дерево: воно тільки затуляє від нас сонце... Як думаєте?... Я йду до директора в іншій справі, то могла б і про це поговорити.

Дівчата принишкли... А „дама з камеліями”, що пришивала гудзика до сукні, так і завмерла, тримаючи голку вгорі...

— Як думаєте? — ще раз питає Ольга Петрівна.

— Я не заперечую, — усміхаючись, відповідає Улянка.

— Я теж, — каже Зі...

— Я теж: зачем закривать солнце? Ви ж панімаєте! — додає Роза.

— А ти? — звертається Ольга Петрівна до „дами з камеліями”...

— Ви — тут не хазяйка! — нервово-піднесеним тоном викрикує „дама з камеліями”, і нитка випадає з вушка голки, бо вона робить різкий рух правою рукою: — После нас приедуть другіє бальніє, і їм, может бить, панравіться ето дерево... А Ви распаряжаєтесь!

— Я тебе питаю не про інших хворих, а про тебе: чи хочеш ти, щоб це дерево зрубали?

— Нет! Не хачу! Я люблю тень!

— Значить, чотири голоси за зрубання дерева і один проти, — підсумовує Ольга Петрівна, ніби на зборах після голосування, і повільно виходить з палати...

— І чєво она к дїректору пашла? — питає Роза, як тїльки худорлява постать Ольги Петрївни зникла за дверима палати: — Ви ж панїмаєте!

Дев'ята година вечора. Курортники щойно повечеряли. Здоровї прямують до парку, до кїна, в хашї виноградникїв і на берег моря. Чудове ж бо море ясної ночї, коли під таємничим промінням повного мїсяця мїнливо мерехтять і грають фосфоричним блиском пїняві гребнї дев'ятих валїв!... Ще бїльше вражає море темної ночї, коли, мов поранений звїр, реве і б'ється об кам'яні грати берега, що обмежує його дику сваволю... Інколи здається, що зїрветься з ланцюга той одвїчний дикун, знищить опїр берегїв і залле землю з жалюгідними пуделочками на нїй, якї люди називають будинками... Море нїколи не буває одноманїтним, воно завжди нове і завжди цікаве... На курортї є група аматорїв моря, якї по вечерї, занедбавши кїно і парк, прямують до моря...

І тїльки хворї слухняно прямують до своїх палат... для них бо існує суворий режим!

**

Повернувшись до палати пїсля вечерї, хворї жїнки застали Ольгу Петрївну в лїжку з гарячково-червоним обличчям і самовпевненим блиском в очах: вона мовчки колупала ложечкою рожевий „пудинг” з бїсквітом і, здається, була в доброму настрої...

Саме тому Зї наважилась несміливо спитати:

— Ольго Петрївно! Якщо це не таємниця, скажїть нам, чого Ви до директора ходили?

— Нема в цьому нїякої таємниці! — спокїйно відповіла Ольга Петрївна, смачно пережовуючи бїсквіт з „пудингом”: — Я ходила в справї тої голої жїнки, що з'явилася сьогоднї на кордонї чоловїчого пляжа.

— Ну, і... що? — спитала Зї, а жїнки принишкли з цікавостї.

— Ну, і... її оце зараз — на дев'яту годину викликає до себе директор...

Ольга Петрївна знову взяла ложечкою кусочок бїскві-

та з „пудингом” і почала повільно пережовувати: їй, мабуть, дуже смакувала сьогоднішня вечеря.

Зі насторожено дивилась їй у рот, очікуючи наступного слова.

— ...А що їй директор скаже? — Знову не витримала Зі.

— Яка ж бо ти нетерпляча: і проковтнути не даси! Директор зробить їй попередження...

— Яке? — не відстає Зі.

— А таке: якщо вона ще раз дозволить собі з'явитись голою там, де це заборонено, то її виключать з будинку відпочинку і про причини виключення повідомлять ту організацію, де вона працює...

Сказавши це, Ольга Петрівна зручніше вмощується на ліжку і з комфортом доїдає свій „пудинг”: вона, як видно, задоволена.

— А дерево? — продовжує атакувати Зі...

— А дерево зрубають: директор був дуже вдячний мені, що я про це дошкульне дерево йому нагадала: він хотів зрубати його ще весною, але забув...

У „дамі з камеліями” падає на землю великий гребінь з ручкою, яким вона саме в цей час старанно розправляла перед дзеркалом свої „буклі”... Вона мовчки підносить його з землі і береться до „підправлення” очей, губ і щік, — розуміється, — відповідними фарбами, які лежать коло неї напоготові...

Улянка, поставивши маленького столика під лампу, сідає до виписування незнайомих англійських слів: це її звичайне заняття між дев'ятою та одинадцятою годиною вечора.

Зі сідає поруч і, щось наспівуючи собі під ніс, береться до вишивання блюзки в українському стилі...

— Подивись, Улянко, чи гарно? — І вона показує Улянці готові вже „уставки”.

Роза читає роман, флегматично колупаючи в носі яскраво-наманікюренным гострим нігтем.

Ольга Петрівна розгортає газету „Правда” й читає, час від часу скося поглядаючи на „даму з камеліями”, яка,

зручно вмовстившись на стільці проти великого дзеркала, ретельно „підправляє” собі обличчя...

Отже, вечір минає в палаті хворих, як звичайно: кожна робить своє...

Пів одинадцятої. „Дама з камеліями” переодягає чисту білизну: пишно прикрашена мереживом, ніжно-рожева „комбінація” прикриває всі дефекти зношеного, хоробливого тіла... „Дама з камеліями” задоволено оглядає себе всю в дзеркалі і... виймає з валізки новесенький, різнокольоровий, — в циганському стилі „пеньюар”... Вона вродисто вдягає його і довго, мов зачарована, дивиться на себе в дзеркало.

Всі чотири жінки, відірвавшись від своїх занять, теж із цікавістю оглядають „даму з камеліями”, бо цього циганського „пеньюара” вони ще не бачили і навіть не знали про його існування.

— Цікаво знати, куди ти так вифранчуєшся? — питає Ольга Петрівна: — адже ніч! Спати пора!

— А его, відіте-лі, мене муж так пріучіл: он потребує, чтобы я ночью была очаровательна, — не моргнувши, відповідає „дама з камеліями”.

— Ага... — повільно й серйозно відкликається Ольга Петрівна: — Але ж чоловік твій далеко...

— Прівичка — втарая натура, Ольга Петровна! — з викликом відповідає „дама з камеліями” і починає грайливо наспівувати фальшивим сопраном, взявшись убоки і вигинаючись усім своїм тілом:

З а х а - ч у — палюблю,

З а х а - ч у — разлюблю!

Співаючи, вона глузливо дивиться на Ольгу Петрівну...

Якийсь нерв ворухнувся і затремтів на виснаженому гарячкою обличчю хворої: він затремтів і завмер... А Ольга Петрівна, відкинувши набік „Правду”, сідає на ліжку рішуча, пряма й сувора... В палаті стає тихо, і навіть „дама з камеліями”, глянувши в обличчя хворої, припиняє свій спів...

— Ти, — твердо й дуже повільно говорить Ольга Пе-

трівна: — дозволяєш собі надто багато!... Ти понижуєш честь жінки не гірше від тої, що лежала сьогодні голою на кордоні чоловічого пляжа... Запам'ятай собі: Твоя вчорашня нічна екскурсія була останньою, бо сьогодні ти вже не вийдеш уночі до твого „Колі”!... А якщо вийдеш за допомогою дерева, як ти це звичайно робиш, то завтра ж таки буде про це знати доктор і адміністрація курорту. Ясно?...

І Ольга Петрівна закашлялась: — Кхі, кхі, кхі!...

„Дама з камеліями” стоїть посередині палати зовсім розгублена: де поділась її розв'язність, де подівся зухвалий тон і підкреслена веселість?!? Яскраво-нафарбовані м'ясисті губи тремтять і, здається, що вона ось-ось заплаче...

— Ольга Петровна! Пайміте меня! Вспомніте свою молодість! — благає вона, простягаючи руки до Ольги Петрівни: — Пайміте: бедний мальчік Коля будет напрасно ждаты целую ночь! Пайміте!

— Так, я теж була молодю, але я ніколи не топтала моєї жіночої чести в болото, — твердо відрізує Ольга Петрівна. Щодо „мальчіка Колі”, який буде тебе очікувати цілу ніч марно, то вихід зі становища є, бо сьогодні, на твоє щастя, чергує сестра Агрипіна. Ще не скінчилась одинадцята година, отже ти можеш вийти з палати, викликати сестру Агрипіну з „дежурки” і доручити їй, щоб вона попередила „мальчика Колю”. На цьому справу вичерпано!

— Зі, — продовжує Ольга Петрівна: — Якби ти почувала, що вночі „дама з камеліями” лізе крізь вікно, то ти маєш мене негайно збудити. Ти в сні дуже чутка, а Улянка й Роза сплять, як убиті, — тому я й звертаюсь до тебе!

— Буде виконано! — дзвінко і твердо каже Зі, зневажливо оглядаючи „даму з камеліями”, яка плаче, сидячи на тому самому стільчику, на якому ще так недавно фарбувалася. Сльози течуть по її обличчю, розмиваючи чорні фарби під очима, рожеві на щоках і червоні на устах... Вони капають на чудовий різнокольоровий циганський „пеньюар”, залишаючи на обличчю вибагливі визерунки різних кольорів.

Так старанно накладені фарби зсовуються з призначених для них місць і змищуються докупи.

— Ну, то йдеш до сестри Агрипіни чи ні? — питає Ольга Петрівна; — бо за 10 хвилин Зі загасить світло.

— Іду, — ковтаючи сльози, відповідає спотворене обличчя, і „дама з камеліями” слухняно прямує до дверей.

Сестру Агрипіну вона зустрічає в коридорі і, плачучи, розказує їй про ту „стару комуністку”, яка не розуміє молодих поривів душі й забороняє їй побачення з Кольою...

— Бедний, бедний мальчик, — з невимовним трагізмом глибоко зідхає вона! — Он так страєтно мене любить!

Сестра Агрипіна її розуміє і щиро їй співчуває: нехай „дама з камеліями” хоч із цього боку буде спокійна, бо сестра Агрипіна попередить бідного Кольо...

**

Повний місяць нескромно заглядає до палати хворих жінок: він освітлює спотворене обличчя „дама з камеліями”, на якому під впливом рясних сліз всі фарби змішались докупи в спільний кисіль, а після того... засохли, як струпи, бо „дама з камеліями” заснула обличчям догори... Він освітлює вкриті ластовинням плечі Рози, дитяче личко Зі, загострено-глинястий профіль Ольги Петрівни і чорне, хвилясте волосся Улянки... Вона зарилась носом у саму глибіню м'якої подушки, вона згорнулась „калачиком”, але вона не спить, бо... думки заважають...

І думає вона на цей раз не про „члена партії з 1917 року” і не про „даму з камеліями”, і не про сестру Агрипіну та її пропозицію... а про... доктора...

Так, саме про доктора... Який він суворий і в той же час добрий і лагідний! Який він чулий! Як зрозумів він її тоді, коли приїхала до будинку відпочинку виснажена, хвора, з високою температурою! Спочатку не хотів приймати, казав, що тут місце для відпочинку здорових, а не для лікування хворих... Були вони тільки вдвох тоді в кабінеті, — на чотири очі. Улянка плакала скупими сльозами й захищалась скупими словами:

— Якщо Ви не приймете мене, я мушу завтра ж таки повернутись додому, бо на оплату санаторії нема грошей...

— Може Місцевком Вам оплатить санаторію, — сказав доктор...

— Місцевком навіть будинку відпочинку не оплачує мені, — шепотіла Улянка: — бо я — не активістка...

— А хто ж оплатив два місяці?

— Моя мати оплатила, продавши останню цінність... І Улянка замовкла: не просила більше, не благала... Стояла перед ним в самій сорочці тремтяча й жалюгідно-худа з загостреними плечима, тоненькою шийкою й кістлявими руками...

— Скільки Вам років?

— Двадцять чотири!

— Замужня?

— Ні. Дівчина.

— Скиньте сорочку до пояса!

Скинула слухняно тремтячими руками, і раптом несподівана хвиля сорому залляла всю її істоту... А він вистукував і вислухував її груди уважний, похмурий і серйозний... Чому їй було байдуже, коли те саме робили інші лікарі, і чому так пекучо-соромно перед цим лікарем? Чому?!? Хіба вона знає?

Улянка й тепер марно ставить собі це питання і не вміє відповісти на нього... Саме тоді він несподівано звернув увагу на те, що вона так м'яко вимовляє „л”, спитав чи не з Полтавщини вона родом і, усміхнувшись, назвав „землячкою”...

А вчора! Як зрозумів він її бажання побачити Селянську Санаторію! Як зрозумів бідну Ольгу Петрівну! Улянка ще глибше заривається носом в саму глибину м'якої подушки, ще щільніше згортається “калачиком”, підобгавши коліна під самі груди, і бачить доктора в білому халаті, що сидить на стільчику поруч з... її лежаком: ось він знайшов те місце на її руці, де синя жилка ритмічно стукає, мов годинник... Ось він щільно охоплює це місце своїми звинними пальцями і рахує удари синьої жилки:

„стук-стук-стук”, — сполохано промовляє жилка, опинившись у несподіваному полоні... і саме, завдяки цьому владному дотикові доктора Улянка й сама здивовано прислухується до кожного удару власного, живого серця...

**

Дев'ята година ранку. Хворі жінки, з'ївши перший сніданок, повернулись до своєї палати. Ольга Петрівна та Улянка заклопотано збираються до Селянської Санаторії, і кожна чепуриться по-своєму. Ольга Петрівна вдягає легку, ясно-сіру сукню, яка теж обвисає на ній, мов широкий мішок на дошці; вона знову позичає чорного пояска в Улянки і стягає ним надто широку сукню довкола своєї тоненької, як у дівчинки, талії. Вона старанно розчісує своє стрижене, напівсиве волосся і вдягає маленьку плетену з соломки шапочку, яку вона купила собі в Ялті.

„Що вдягнути?” — напружено думає Улянка і розкриває свою валізку, яку так дбайливо спакувала їй мати... Там поруч з двома іншими сукнями лежить старанно загорнена в білий папір ясно-жовта сукня з чорними мушками — Улянчина найкраща сукня! Як дбайливо загорнула її мати в білий папір!

Улянка розгортає сукню і думає: „Чи не буде вона на мене надто широка? Адже її пошито тоді, коли я була зовсім здорова і, напевне, повніша, ніж тепер... А втім треба поспробувати!

Улянка вдягає ясно-жовту сукню, уважно розглядаючи себе в дзеркалі... Сукня, правда, трошки заширока, але пасує їй чудово: коротенькі, пишні рукавця „буфами” трошки ширять її в плечах, і саме тому її тоненька талія виглядає ще тоншою і так вигідно контрастує з пишними плечима і ніжними контурами дівочого бюста... Скромний виріз на грудях і малесенькі, дуже густо поставлені чорні гудзички на спині... Вони роблять її постать ще стрункішою, вони живуть у цілковитій згоді з отими чорними мушками, що ними, мов поле зерном, засіяна вся сукня... Мушки розправили крильця й летять; це додає всій Улянчиній постаті якоїсь особливої загадкової легкості, якоїсь надзвичайності...

Очі „дама з камеліями” й Рози заздрісно стежать за кожним Улянчиним рухом.

— Ну, ти готова? — питає її Ольга Петрівна, яка вже встигла вдягнути свій капелюшок...

— Ні, — каже Улянка: — але я... швидко...

— Ну, то я піду вперед і чекатиму автобуса на лавочці коло туб. санаторії. Там ти мене знайдеш.

— Дуже добре! — каже Улянка, а сама щось заклопотано шукає на споді валізки...

До цієї сукні треба конечно вдягнути чорні дрібнесенькі коралі, але... мати, напевно, забула їх покласти... Хіба їй в голові були коралі тоді, коли Улянці зазірала смерть у самі очі, коли...?

Улянчині пальці раптом намагаються манесеньке пуделочко, і в ньому вона знаходить два рядочки дрібнесеньких, чорних коралів... На якусь коротеньку мить серце Улянки переповнюється вдячністю до матері, — такої дбайливої, що навіть у горі вона про коралі не забула...

Пів хвилини, і коралі — на шиї. Маленька Зі допомагає защепнути їх іззаду. Перший рядок обмежує лінію шиї, другий трошки звисає у виріз декольте... Ці коралі гармонійно погоджені з чорними гудзичками ззаду і з чорними мушками, що розправили крильця на Улянчиній сукні і летять... летять...

— Яка ти гарна! — захоплено каже маленька Зі...

— Ви ж панімаєте! — злісно сичить Роза.

— Уляна! — несподівано звертається до неї „дама з камеліями”: я магу Вам адалжить губной памади немножка! У Вас бледние губи, а ето не гадітсья!

— Ні, не треба, дуже дякую, — чемно відповідає Улянка.

Присівши на стільчик, вона з поспіхом одягає жовті скарпетки та чорні мешти. Вона готова до виходу...

— До побачення!

— Улянко, чекай! — кричить Зі: — Я щось придумала!

Вона бере китицю жовтих безсмертників з букета, що стоїть на столі, і дуже майстерно накріплює її до гребінця,

який стримує буйне Улянчине волосся ззаду над шиєю. З-під гребінця на шию падають невеликі хвилясто-заокруглені пасма чорного волосся, і якраз на межі, — там, де гребінь стягає волосся над шиєю, ясніє тепер рожево-жовта китиця безсмертників: здається, ніби це саме вони тримають Улянчине буйне волосся в порядку.

— Ах ти ж винахідниця маленька! — каже Улянка до зі: — Наступної неділі, коли ти їхатимеш до Селянської Санаторії, я теж причепурю тебе!

І вона зникає за дверима палати... Минає коридор, вестибюль і виходить на подвір'я... Тут на лавочках під кипарисами сидять одягнені до виходу курортники: адже за пів години вихід екскурсантів до Лівадії, і чоловіки вже збираються... Жінок ще не видно, бо ж відома річ, що вони довго чепуряться. Під вогнем перехресних поглядів чоловіків Улянка прямує до воріт... А там, як на зло, цілий натовп різного віку чоловіків... Розступившись, вони утворюють живий коридор, яким пробігає Улянка. Вона чує на собі ласі погляди десятків пар очей і мимоволі прискорює крок...

— Кудя так спешіте, гражданочка? — питає її якийсь молодий хлопець з вульгарним, дуже рум'яним обличчям.

— Вот ето так девочка! Просто все 24 удовольствія сразу, — каже якийсь повний старших літ чоловік з маленькими чорними очима. При цих словах він стулює до купи пучки всіх пальців правої руки і голосно й смачно цілує їх...

Чоловіки довкола ржуть, як коні..

Шнурочки тоненьких брів сходяться до купи, і Улянка біжить швидко, не оглядаючись, верхніми зубами прикусивши нижню губу...

Які ж вони бридкі всі! Тут серед них, напевно, стоїть і той, що хотів з нею вчора побачитись за посередництвом сестри Агрипіни...

Високі підбори чорних мештиків енергійно постукують об асфальт, і Улянка з особливою приємністю відчуває чарівну легкість у всьому тілі... Йї здається, що вона ні-

чого не важить, що досить їй захотіти, і вона полетить... полетить так легко, як летять, розправивши крильця, чорні мушки на її ясно-жовтій сукні...

А ось і туб. санаторія в полі її зору: ритмічно пихкає великий автобус, повільно виходять хворі з воріт один за одним. А де ж Ольга Петрівна? На лавочці — нема...

Улянка біжить, підбори чорних мештиків дзвінко, ритмічно й чітко стукотять об асфальт, а очі шукають ясно-сірої сукні Ольги Петрівни...

А ось і вона: невимушено-весело розмовляє з якимось високим, струнким чоловіком, одягненим у білий костюм... і обоє пильно дивляться на Улянку... Хто ж бо це?!?

Надто-яскраве сонце... Блакитно-прозоре, без єдиної хмарки небо... Сліпучо-ясний день! Хто ж цей високий, чисто виголений брунет в елегантно-пошитому, білому костюмі, і чому він так пильно дивиться на неї — на Улянку, що швидким кроком прямує до санаторії?... Коли надто багато світла, то це заважає бачити; тільки Улянка раніш цього не зауважувала.

Вона вдивляється, очі її з труднощами перемагають сліпучу яскравість просякненого соняшним промінням повітря і... вона пізнає доктора... Який же він молодий! Хто сказав, що йому сорок років?!?

— Подивіться, яка гарна моя Улянка! — каже Ольга Петрівна, звертаючись до доктора і показуючи йому очима на струнку дівочу постать в ясно-жовтій сукні, що швидко наближається до них...

Доктор дивиться на Улянку, а Ольга Петрівна на доктора, спостерігаючи його обличчя.

— Вона, — повільно, ніби в задумі, вимовляє доктор: — не тільки гарна, вона — чарівна! І знаєте? Вона дуже відрізняється від виробленого самим життям типу советської жінки...

— Хм... Я з Вами не зовсім погоджуюсь, — поважно відповідає Ольга Петрівна: — Улянка зуміла взяти позитивні риси советської жінки і не взяти негативних її рис. Вона служить, вона — економічно незалежна, розумово

розвинена, вона вчиться, сама перемагає труднощі життя, — все це позитивні риси советської жінки, які властиві й моїй Улянці.

— А чому вона — Ваша? — раптом питає доктор і уважно дивиться в обличчя Ольги Петрівни.

— Тому, що я її дуже люблю, — зі щирою простотою відповідає вона.

— Добридень! — каже, наближаючись до них Улянка і, подаючи руку докторові, додає: — Ручуся, що Ви говорили про мене!

— Ви не помиляєтесь! — відповідає їй доктор і затримує її маленьку ручку в своїй на якусь секунду довше, ніж це потрібно, згідно з етикетом: — Я казав Ользі Петрівні, що коли молода хвора починає кокетувати, то це перша ознака, що вона на шляху до повного видужання!

Улянка червоніє, гнівається на себе за те, що червоніє і... від того червоніє ще більше.

— Я йду сідати до автобуса, бо я вже змучилась, — несподівано каже Ольга Петрівна і справді сідає до автобуса, наполовину вже заповненого хворими туб. санаторії.

Ольга Петрівна займає зручне місце під вікном і сідає так, що доктор з Улянкою попадають в поле її зору, і вона може спокійно спостерігати їх.

Цікава річ — стежити за виразом обличчя відомих Вам співрозмовників! Хіба ні?

— Невже ж таки я мусіла вдягнути якусь задрипану сукню, щоб Ви не мали приклучки „пришити” мені кокетство?

— Зовсім ні! — дуже поважно відповідає доктор: — Кокетство органічно властиве кожній здоровій, нормально-розвиненій жінці, і я дуже втішений спостерігати деякі прояви його у Вас...

— А саме? — питає Улянка, і шнурочки тоненьких брів сходяться докупи: — Адже я ні з ким на курорті не кокетую!

— А саме: гармонійно-витримані додатки до Вашої соняшної сукні, — хіба це не кокетство? Мені, наприклад,

особливо подобаються ці безсмертники на тлі чорного, хвилястого волосся...

І хоч докторові сподобалась не Улянка і навіть не її хвилясте волосся, а тільки... безсмертники, — серце її забилось і защеміло радісно й боязко...

— А як сонце? Чи й сьогодні Вам здається що воно світить саме для Вас?

— Це мені вчора так здавалось...

— А сьогодні? — питає доктор і пильно вдивляється в саму глибину вологих, кругласто-опуклих оченят, що так нагадують собою чорні, зовсім дозрілі вишні.

— Сьогодні?... — повільно перепитує Улянка, — вона ніби шукає підходящих слів, якими можна було б точніше висловитись: — Сьогодні мені вже не здається, а я певна в тому, що сонце світить саме для мене! Але чому це так, — я й сама не знаю...

Автобус дає сигнал до від'їзду... Доктор допомагає Улянці всісти до кабіни поруч із шофером і легенько стискає маленьку, майже зовсім дитячу ручку.

— До побачення!

**

Ось вона — літня резиденція царів Романових протягом трьох поколінь!

Ольга Петрівна з Улянкою минають величавий, суворий, похмурий будинок, виконаний виключно в тонах жалоби й печалі: чорні та брунатні кольори в своїй взаємодії разять глядача і надто різко контрастують з радісно-буїним докільям... Осяяна сліпучим промінням весняного сонця, багата, яскраво-зелена кримська рослинність, прозоро-блакитна безодня неба без єдиної хмарки, і вітрець — тихесенький і пестливо-ніжний... Він лишає на губах ледве-вловимий смак соли і запах олеандр, цитрини і ще якихось дивних квітів, назви яких Улянці невідомі...

— І кому прийшло в голову побудувати тут цей підкреслено-сумний будинок, що всім масивом своїм протестує проти сонця і світла, проти розквіту сил і щастя? —

різко й голосно питає Улянка: — Він... якийсь приречений — цей будинок!

Вони йдуть удвох з Ольгою Петрівною дуже повільно, і саме тому натопи курортників, які приїхали сюди разом з ними, вже обігнав їх...

— Ти маєш рацію, Улянко: цей похмурий будинок дійсно нагадує про те, що існує на світі розпука, печаль, безнадія і... — тут Ольга Петрівна чомусь зробила виразну павзу: — і... **смерть**.

— До речі, щоб ти знала, що це і є палац Олександра III-го, хоч, правда, він не заслуговує називатися палацом: це просто дуже величавий і дуже трагічного вигляду будинок... Не дивно, що він тебе — мою соняшну Улянку — так неприємно вразив...

— А звідки Ви все це знаєте? — заздрісно питає Улянка: — Адже Ви не були тут ніколи!

— Я читала дещо і бачила фото всіх трьох палаців: Олександра II, Олександра III та Миколи II, — недбало відповідає Ольга Петрівна і різко зупиняється: їй тяжко йти, і краплинки поту поблискують на її верхній губі...

— Відпочиньте! — каже Улянка, оглядаючись на палац Олександра III-го, який вони вже проминули. Ольга Петрівна теж задумано дивиться на трагічно-величавий будинок літнього відпочинку передостаннього російського монарха.

— Можу додати тобі ще одну деталь про цей будинок, якщо вона тобі невідома: — В цьому підкреслено-сумному, приреченому будинку Олександр III закінчив свої дні...

— Помер? — наївно перепитує Улянка і, помовчавши якусь хвилинку додає: — Будуючи цей оповитий глибоким сумом палац, він напевно передчував, що помре сам тут... Ви вірите, що можна передчувати своє майбутнє майже непомильно?

— Так, — підкреслено-твердо відповідає Ольга Петрівна і пильно дивиться Улянці в самі очі: — А чому ти **в мене** про це питаєш? Скажи, — чому?!?

Улянка розгубилась...

— Я... я не знаю, чому...

Вони мовчки йдуть далі, дуже повільно піднімаючись угору...

— Кого ж я маю питати, Ольго Петрівно, як не Вас? Ви мені, як старша сестра... Ні, ні, не так. Ви мені, як старша родичка... — знайшлась нарешті Улянка.

— Ти ніби виправдуєшся! — каже Ольга Петрівна: — Залишмо це! І питай мене в майбутньому про все, що тобі цікаво знати. В межах моєї можливості я задовольнятиму твою цікавість. Добре?

Вони йдуть далі вгору, повільно перемагаючи кожне невеличке піднесення... Праворуч і ліворуч буйно поблискує на сонці ясно-зелена рослинність — така багата й різноманітна, така приваблива й молода! Не гнуться сьогодні гнучкі лози виноградників, бо не обтяжені вони ще плодами, а вітрець-пустун сьогодні надто слабенький... Він грається Улянчиним хвилястим, пухким волоссям, що чорною трояндою звисає на шию з-під цупких обіймів рожево-жовтої китиці безсмертників... але він занадто слабенький, щоб гнути лози виноградників... Мов темно-зелені свічки над ясно-зеленою скатертиною іншої рослинності маячать і пнуться вгору стрункі силуети гордих кипарисів...

А сонце — цей владар найбільший — і собі пнеться вгору, піднімаючись усе вище й вище на прозоро-блакитнім склепінню небес, щоб з найбільшої височини оком дбайливого господаря якнайзручніше оглянути підвладні йому простори пишно-розквітлої після зимового сну природи.

Жінки дуже повільно піднімаються вгору і... що це? А може... це сниться?

Перед ними великий майдан у горах, весь заллятий сліпучим промінням сонця... В сяйві цього сліпучого проміння блищить, миготить і вилискується яскраво-білий палац... Він не дуже великий, він тільки двохповерховий, але він — білий і пишний, він — яскравий, мінливо-сяючий і величний!!! Довкола пишні мабуть, штучно засіяні простори високої зеленої трави, яка на підступах до палацу

скромно відступає своє місце багато й навіть художньо оформленим кльобам з квітами... Очі Улянки надаремне шукають, на чому б їм зупинитись; вона почуває себе розгубленою, засліпленою і, відірвавши свій погляд від сяючого палацу, дивиться вниз — на землю...

Тут безліч кольорів вражає її: тут квіти всіх можливих барв і відтінків майстерно скомбіновані між собою, художньо переплетені у вибагливих визерунках; тут троянди засоромлено схиляють свої нерозквітлі ще пуп'янки над елегантними підпорками з якихось вибагливих, тоненьких, але напевно, кріпких прутиків; тут фінікові пальми розкинули своє лапчате листя, домінуючи над квітучими масивами кльоб; тут легенько погойдується загострено-довге листя фантастично-великих драцен, тут є ще якісь фантастичні, декоративні деревця, назви яких Улянка не знає...

І вона повільно підводить очі знову вгору, — туди, де миготить і сяє, облятий сліпучим промінням весни яскраво-білий палац — радісний, як воскресіння життя, як тріумф весни...

Вгорі палацу вона бачить урочистий напис „Крестьянский Санаторий”.

— Оце тобі — палац останнього російського царя Миколи II, — каже Ольга Петрівна, і Улянка кидає здивований погляд в її бік: а вона й забула, що поруч з нею стоїть Ольга Петрівна!

— Ходіте, сядемо! — каже Улянка, опам'ятавшись: — он скільки тут зручних лавочок з розлогими спинками! А Ви ж, напевно, змучені!

І вони йдуть поміж кльобами по стежечках, посипаних дрібнесенькими морськими камінчиками, шукаючи собі місця в холодку. Нарешті сідають під гостинним захистом лапчатого листя фінікової пальми і якийсь час зовсім мовчки, мов зачаровані, дивляться...

— Мабудь, іще в юнацьких роках Миколі II-му набридло жити кожного літа в отому трагічно-приреченому будинку його тата, тому й збудував собі такий радісний, такий сяючий щастям палац, — повільно вимовляючи кожне слово,

каже Ольга Петрівна: — І... як бачиш, передчуття трагічної смерти не зупинило його: чи снилось йому тоді, що він, наслідник його і вся сім'я будуть розстріляні? Як думаєш, Улянко?

— Яке дивне життя! — каже Улянка, уважно розглядаючи курортників Селянської санаторії. Вони сидять на зручних, розлогих лавочках, читають часописи, ходять стежечками, весело розмовляючи, і почувають себе тут зовсім дозвоільно: їх не вражає розкіш палацу й велич довкілля, — вони ж бо до цього звикли, вони ж бо тут мешкають...

Ось ціла група курортників виходить з дверей палацу і, голосно розмовляючи, прямує кудись праворуч від палацу...

„Напевно, на пляж!” — думає собі Улянка, спостерігаючи, що дехто несе рушника, недбало перекинувши його собі через плече, дехто з жінок тримає в руках купальний костюм.... Чоловіки здебільшого мають на собі тільки купальні костюми: вони йдуть мимо Улянки бадьорим кроком, поблискуючи на сонці здоровими, загорілими тілами. Жінки в так званих „сарафанах”, що відкривають сонцю руки, плечі, спину, шию і верхню частину грудей; вони теж загорілі, життєрадісні й веселі...

— У самавара я і мая Маша, — наспівує одна з них — гарна, в міру нафарбована блондинка: — А на дварі савсем, савсем темно!

— Как в самаваре страсть кіпіт так наша! — дружньо підхоплює десяток голосів її пісню, і група починає спускатися з майдану вниз — до моря: мабуть спуск до моря зручний, бо група дуже швидко зникає з очей Улянки...

„Хто вони?” — думає Улянка: „Що це за люди, що мають щастя відпочивати й лікуватись у колишньому палаці царів?” Її вражає не те, що вони говорять по-російськи з підкресленим московським акцентом, а те, що вони всі мають вигляд здорових і... зовсім не нагадують собою селян... А Улянка ж бо сподівалася зустрінути тут хворих селян-передовиків колгоспних ланів з усіх братніх ре-

спублік, що добровільно з'єдналися у великий ССРСР! Вона навіть сподівалася віднайти тут селян з України та поговорити з ними.

— Берта Ізрайлевна! — пронизливим, пискливим голо-
сом кричить молоденька, рум'яна курортниця, зупиняю-
чись коло правого крила палацу і дивлячись угору. Крик-
нувши, вона якусь хвилинку очікує і знову кричить:

— Берта Ізрайлевна!

Ніхто не відповідає їй... І Улянка мимоволі починає оглядати праве крило палацу, коло якого стоїть молоденька курортниця, тримаючи рушника через плече... Це крило не таке, як ліве: кут правого крила втятий, а з кімнати другого поверху саме на цей втятий кут виходить чудовий балькон, що безпосередньо сполучується з землею за допомогою вибагливо-побудованих східців... „А я цього й не зауважила!” — думає Улянка...

— Берта Ізрайлевна! Ідьомте на пляж! Я Вас ажідаю; — З цими словами молоденька курортниця сідає на лавочку поруч з Улянкою, не відриваючи пильного погляду від крайнього вікна другого поверху, що міститься якраз поруч із бальконом...

Нарешті з вікна виглядає заспане семітського типу обличчя немолодої вже жінки. Воно смачно позіхає — це обличчя — і ліниво-недбало кидає:

— Это ти, Ціля?

— Какой ужас, — каже Ціля: — Я Вас разбуділа, Берта Ізрайлевна!

— У меня галава баліт, — каже обличчя, закінчивши смачне позіхання. — Іді сама! Абраша і Роза давно уже там!

Ціля робить ручкою „до побачення” і, прискакуючи, біжить до того місця майдану, звідки починається спуск до моря, а заспане обличчя зникає з отвору вікна.

Улянка нетерпеливиться: вона хоче піти на пляж і розглянути курортників, що мають щастя лікуватись і жити в колишньому палаці царів; вона хоче оббігти палац довкола й пошукати, чи не побачить де селянина; вона від-

почила, бездіяльність мучить її, а населення „Селянської Санаторії” треба їй конечно роздивитись! Але як покинути Ольгу Петрівну саму?

Вона якусь хвилинку дивиться на Ольгу Петрівну і, зауваживши, що обличчя її — похмуре, дуже обережно питає:

— Як думаєте, Ольго Петрівна, скільки часу залишиться нам очікувати, заки прийде наша екскурсія?

— О, напевно, більше години: адже вони вийшли пізніше нас і йдуть пішки!

Мовчанка...

Кожна думає, як використати цю годину. Ольга Петрівна встає.

— Ходім спитаємо, де тут „царська тропа”, і пройдемося нею кілька кроків удвох, а там ти мене десь лишиш у тіні кипариса, а сама побіжиш, куди забажаєш: адже Тобі не терпиться побігати і все обдивитись! Я тебе цілком розумію.

Вони встають і повільно обходять праве крило палацу довкола, уважно вдивляючись в кожне зустрічне обличчя: селян не видно... Ось якийсь високого росту курортник у парусовім костюмі йде їм назустріч, тримаючи часопис „Правда” в обох руках перед своїм обличчям: як видно, дуже захопився читанням... Незручно відривати людину, коли вона читає з таким захопленням, і тому наші жінки йдуть далі, вибираючи, у кого б спитати, де тут „царська тропа”... Ось в кількох кроках від курортника з часописом іде симпатична стара жінка...

— Перепрошую, — каже Улянка: — Скажіть, будь ласка, як нам вийти на „царську тропу”?

Стара жінка уважно вдивляється зіщуленими, короткозорими очима в обличчя Улянки і відповідає з московським акцентом по-російськи:

— Я не савсем Вас панімаю! Но еслі я не ашібаюсь, Ви хатіте знать, где находітся „царская тропа”...

— Совершенно верно, — відповідає їй Ольга Петрівна.

Улянка так звикла розмовляти з Ольгою Петрівною і в себе в палаті по-українському, що вона й сама не зауважила, як звернулася до цієї старої жінки по-українському...

Тим часом стара жінка пояснює їм московським „акаючим” діалектом, як вийти на „царську тропу”: це зовсім близько, треба йти тим самим боком, яким вони спрямувалися, і вони вийдуть на „царську тропу”, якою, як правило, проходжувався перед обідом Микола II, і яка приведе їх до білої альтанки — крайнього пункту царських проходок...

Ольга Петрівна дякує, і вони з Улянкою прямують туди, куди показала жінка...

А ось і „царська тропа”... Це добре втоптана доріжка, що йде на однім рівні гори, нікуди не звертаючи і не піднімаючись на більшу височінь...

— А глянь, — онде на виступі гори біліє альтанка; це зовсім недалеко! — каже Ольга Петрівна...

— Може Ви будете в силі дійти туди, і там ми відпочинемо?

— О, ні! Ще двадцять кроків, і я мушу сісти: ти навіть не уявляєш собі, яка я слаба, Улянко!

Так розмовляючи, обидві жінки повільно йдуть „царською тропою”. Якийсь старий чоловік, минаючи їх, різко й здивовано підносить голову, зупиняється і з цікавістю їх розглядає, неначе рідкісних тварин побачив...

„І як їх всіх українська мова вражає”, — думає Улянка і хоче вже обійти старого курортника довкола: — „Який бо він нечемний! Став на дорозі, і байдуже йому до того, що він заважає нам пройти! І чого дивиться? — хотіла б я знати”.

Але старий курортник дивиться зовсім не на Улянку, а на Ольгу Петрівну, яка теж чомусь зупинилась... Обличчя її пополотніло, очі широко розкриті, губи тремтять... Вони прагнуть щось вимовити — ці бліді, тремтячі губи і... не можуть...

— Оля! Невже це ти? — здивовано-радісно викрикує старий курортник і простягає їй руку: — Коли ти приїха-

ла? Я б тебе й не впізнав ніколи, якби не гарна українська мова, якою ти розмовляла з твоєю молоденькою супутницею... Якби Ви, минаючи мене, ішли мовчки, я б пішов собі далі, не зупиняючись, і... не впізнав би тебе!

— Зате я тебе відразу впізнала, ще коли ти наближався до нас, — за кілька кроків... Ти... не дуже змінився, а мене... як бачиш, і впізнати не можна, — гірко каже Ольга Петрівна: вона вже оволоділа собою...

— Це, Улянко, — товариш моїх молодих літ, з яким ми вкупі... революцію робили...

— Я так і подумала відразу, — каже Улянка, простягаючи руку старому курортникові...

Ольга Петрівна й товариш її молодих літ — обоє розгублено мовчать, пильно одно одного розглядаючи...

— Я уявляю собі, скільки спільних спогадів виникне у Вас обох при цій несподіваній зустрічі, — виводить їх Улянка зі стану ніякової мовчанки і взаємного розглядання: — Я не буду Вам заважати, я піду собі до альтанки, потім на пляж і за годину буду коло санаторії...

— До речі, — звертається вона до товариша молодих літ Ольги Петрівни: — Прошу Вас мати на увазі, що лікар категорично заборонив Ользі Петрівні багато ходити: тому Вам треба знайти зручне місце в холодку, де б наша хвора могла сісти...

Старий курортник ще уважніше розглядає свою товаришку, а Улянка — його...

Це — високий, ставний чоловік років 55-ти з приємним, інтелігентним обличчям, на якому особливо звертають на себе увагу великі, темно-карі очі: вони уважні й ласкаві... У нього — високе чоло, чорне з виразною сивиною волосся, вперте підборіддя... і тільки брак передніх зубів дещо псує його...

— Я забираю Ольгу Петрівну під свою опіку й відповідальність, — твердо каже він і бере Ольгу Петрівну під руку: — Ми повернемося назад до санаторії, і там сядемо...

— Отже, — до побачення! — каже Улянка і повертає

в напрямку до альтанки... Зробивши кілька кроків, вона чомусь різко зупиняється і, обернувшись назад, пильно дивиться вслід цій старій парі: Ольга Петрівна — така маленька, така жалюгідно-худя в своїй ясно-сірій сукні, підперезаній чорним Улянчиним пояском довкола тоненької, як гічечка, талії; зате постать її супутника виглядає поруч із нею особливо-імпазантною, здоровою, — навіть масивною...

„О, він, напевно, був гарним у молодих роках”, — думає Улянка: — Вона... теж була гарною... Як пополотніло її бліде обличчя, коли вона його побачила!”

І... хоч нема нічого дивного в тому, що члени партії розмовляють на „ти”, але Улянчине жіноче серце щось відчуває в цій випадковій зустрічі. Ще раз охопивши поглядом жалюгідно-худеньку постать Ольги Петрівни, її загострені плечі, лікті й тонесенькі, як у маленької дівчинки, патички ніг, вона повертається нарешті до старої пари спиною і повільно прямує „царською тропою” до альтанки... а губи її мимоволі шепочуть: „Бідна, бідна член партії з 1917 року!”

Улянка так глибоко пірнула в свої думки, що навіть забула про те, що вона має шукати хворих селян серед курортників Селянської Санаторії.

Мабуть „царська тропа” користується неабияким успіхом серед пролетарських курортників, бо вони снують тут взад і вперед невеличкими групами, парами й по одинці...

Спохопившись, Улянка починає їх оглядати: ні, тут рішуче нема селян, тут майже не видно хворих облич!!! Тут не чути ніякої іншої мови, окрім російської, здебільшого з московським „акаючим” акцентом...

„І чому це так?” — думає Улянка: — „Адже це — Селянська Санаторія всесоюзного масштабу: отже, вона має обслуговувати сухітних селян з усіх братніх республік СССР”...

Відірвавши свій погляд від різнокольорових „сарафанів”, які так підкреслено демонструють повні плечі та пиш-

ні груди советських дам, Улянка дивиться праворуч... і бачить гори... Їх вибагливі контури так чітко вирізьблюються на прозорій блакиті неба, їх схили вкриті виноградними лозами, які не гнуться сьогодні, як звичайно, бо ще не обтяжують їх майбутні плоди, та й вітрець сьогодні надто слабенький... Він — пестливий, ласкаво-ніжний і теплий, він залишає на устах Улянки смак морської соли та запах гірських рослин...

Улянка дивиться ліворуч і бачить море... внизу під горою розлого розкинулось його величаве й безмежне дзеркало блакитно-зеленого кольору... Легесенький вітрець, ледве дотикаючись до цієї блискучої, сьогодні такої спокійної поверхні, спричиняє ледве помітне хвилювання: дрібнесенькі зморшки вкривають усю неозору далечінь водного дзеркала, і миготять вони, і грають, і переливаються мінливо-сліпучим блиском під яскравим промінням весняного сонця...

Чи не для того прагне сонце досягнути найвищої точки в своєму тріумфальному поході по ясній блакиті небес, щоб оком дбайливого господаря зручніше і краще оглянути безмежні, слухняно розпростерті під ним простори води? Воно — майже в zenіті! Жодна хмарка не заважає йому сьогодні! Пекучими, вогневими цілунками пестить воно вкриту дрібнесенькими зморшками поверхню моря, і миготять ці зморшки, і грають, і переливаються всіма відтінками зелених та синіх кольорів... і трудно Улянці відірвати зачарований погляд від їх сліпучо-радісного, мінливого блиску...

Як добре, що „царська тропа” рівнесенька, пряма і втоптана! Якби були на ній які виступи або поріжки, то Улянка, напевно, упала б... бо ноги несуть її тою „тропою” зовсім механічно... а очі прилипли до моря...

Ось вона відірвалась нарешті від грайливих зморшок і дивиться в далечінь — туди, де зелено-синя блакить моря сполучується з прозора-ясною блакиттю небес... І їй здається, що небо і море це — щось єдине, суцільне, що це лише різні вияви одного Єства... А величава безмежність

цього Єства так владно заколисує її думку, що всі нерозв'язані питання завмирають, всі сумніви й зойки душі — мовчать приборканими...

Улянка мовчазна, серйозна й поважна вступає під біле склепіння високої альтанки з колонами, збудованої на мальовничім виступі, що робить гора над морем. Вона знеможено сідає на лавочку не в силі відірватись від тої далечі, що зветься горизонтом... від далечі, що так манить до себе і так таємничо заколисує душу...

Минають хвилини... Скільки їх минає? Хіба Улянка знає? Може дві, а може й двадцять...

Вона ніби від сну прокидається, бо спокій моря раптом і брутально порушений: на його блискучій, вкритій малесенькими зморшками поверхні з'являється незграбний витвір людини — пароплав. Він розрізує спокійно-величаве дзеркало: він сполохує малесенькі зморшки-хвильки, висота яких дорівнює хіба тільки ширині Улянчиних пальців; він утворює гнівну піну і справжні хвилі довкола себе: високі та буйні... Ті хвилі розходяться праворуч і ліворуч від великої морської тварини, тіло якої збудоване з заліза та дерева; ті хвилі з сердитим острахом тікають геть від дивовижної тварини, що перемагає воду сталевими плавцями...

Зручно вмовившись на лавочці царської альтанки, Улянка сполоханими очима спостерігає той дивний неспокій... і їй так шкода того дивного спокою своєї душі, який водночас з появою пароплава безповоротно відлетів геть!...

Ззаду за пароплавом лишається довгий хвіст — слід на воді, а праворуч і ліворуч від нього розбігаються великі, піняві, сполохані й сердиті хвилі... Численна ескорта з дельфінів відважно супроводжує пароплав... Їх багато: вони граються, вискакуючи на якусь коротеньку мить у повітря і знову ховаючись у воду. То один, то другий покаже свою голову: то один, то другий підпливе до пароплава збоку і, зробивши грайливий скок у повітря, знову зникає під блискучим, схвильованим покривалом моря. Вони відважно й

весело переслідують ту дивовижну тварину, що перемагає воду сталевими плавцями...

І стежачи за їх вибагливими рухами на тлі сполоханої поверхні моря, Улянка раптом згадує про те, що існує на світі Ольга Петрівна з її товаришем молодих літ; існує Селянська Санаторія з її дивними курортниками, які навіть при великому напруженні фантазії не можуть нагадувати селян; існує сестра Агрипіна і... доктор Підгаєцький (так, так, — доктор Підгаєцький безперечно існує на світі!); існує Зі і „дама з камеліями”; існує десь далеко її старенька мати — така дбайлива, така сумлінна, що не забула покласти їй до валізки дрібненькі чорні коралі, що так чудово прикрашають ясно-жовту сукню з чорними мушками; існує пишна вітрина „Торгсіну” з харчами, здобутими працею рук селянських і... існують селяни, які щодня вмирають з голоду під цією ж таки вітриною...

І Улянка рвучко встає: треба поспішати назад до Селянської Санаторії! Адже скоро почнеться лекція-доповідь для екскурсантів будинку відпочинку, а вона ще не була на пляжі!... А може якраз там, де колись „пляжилась” і купалась царська фамілія, тепер „пляжаться” й купаються сухітні селяни, що з'їхалися сюди на лікування та відпочинок з усіх братніх республік великого Советського Союзу?

**
*

На ганку палацу стоїть невисокий русявий чоловік років тридцяти — загорілий, здоровий, присадкуватий.. Він промовляє... Довкола ганку неправильним півколом згуртувались екскурсанти з ялтинського будинку відпочинку. Чоловіки — здебільшого — в білому; жінки, мов ті мальовничі квіти на одноманітному тлі зеленої травички, приваблюють погляд глядача яскравими кольорами своїх різнобарвних „сарафанів”... Спереду — в западині живого півкола сидять на стільцях старші та хворі курортники, — в тому числі й Ольга Петрівна... Її карі очі надмірно-блискучі, на верхній губі — малесенькі крапельки поту, права рука невпинно теребить стареньке держално приношеної шкіряної

торбинки. Присадкуватий екскурсовод уміє говорити: він досить добре володіє російською мовою, речення буде гарно, у відмінках та наголосах не помиляється... Екскурсанти припишкли — слухають...

— Ви — на території кримського маєтку колишніх царів Романових!... Ідея утворити собі літню резиденцію на південному березі Криму з'явилась у царів Романових давно, — дуже давно... Хто з Вас був з екскурсією в палаці графа Воронцова в Алупці, — той, напевно, надовго запам'ятає його... Це виличава будівля, виконана руками кріпосних рабів, яких граф Воронцов спеціально зігнав на роботи до Алупки з усіх своїх численних маєтків. Ця будівля виконана з каменя кримських гір ручним способом, бо механізації тоді ще не знали. Нагадаю Вам, що царський „вельможа” — граф Воронцов жив дуже довго і захопив своїм життям царювання кількох російських царів: Катерини II-ої, Павла I, Олександра I та Миколи I-го. Граф Воронцов за царя Миколи I-го був генерал-губернатором так званого Ново-Російського краю, який охоплював південь колишньої Росії, з постійним осідком в Одесі; у нього в канцелярії, згідно з розпорядженням Миколи I, мусів працювати деякий час молодий поет Пушкін... В його чудовім палаці в Алупці частенько гостювали царі та їх найближчі родичі: краса й багатство кримської природи, близькість моря та чудовий, цілющий клімат, — все це робило враження на „самодержців всеросійських” і викликало бажання утворити й собі літню відпочинкову й лікувальну резиденцію саме тут... Було таке бажання в Олександра I, було і в Миколи I-го, але здійснив його тільки Олександр II, збудувавши собі палац, руїни якого знаходяться недалеко звідциль. Цей палац зруйнований землетрусом у 1927 році, який, як Вам відомо, спричинив багато лиха й багато шкоди в різних містах Криму. Для нас — большевиків цей неіснуючий уже палац цікавий ось чим: в роки підпольної революційної боротьби, — напередодні скинення царату, жандармерія довго і вперто шукала друкарні на півдні Росії, що розповсюджувала в той час революційну літературу в тисячах примірників...

Працювали численні „шпики”, вся поліція була поставлена на ноги; нарешті стало відомо, що друкарня міститься десь у районі Ялти, але де саме, — це питання залишалось загадкою... А невмируща революційна друкарня існувала далі, продовжувала постачати робітничі та селянські маси большевицькою літературою, — на злість безсилим жандармів... Певна річ, що їм і в голову не приходило шукати друкарні... в палаці царя Олександра II-го... В той час палац цей стояв порожній, бо Микола II мав свій власний палац, на ганку якого я маю приємність промовляти до Вас сьогодні. Під палацом Олександра II завжди існував підземний хід, який закінчувався великою підземною кімнатою... Там — у цій підземній кімнаті зробила собі осідок таємнича друкарня, якої ніяк не могли знайти короткозорі царські жандарми... Під палацом царя Олександра II продукувалась і множилась література, яка змела з обличчя землі кривавий трон царської деспотії на одній шостій кулі земної... Після закінчення моєї доповіді, якщо знайдеться серед Вас відповідна кількість здорових людей, що забажали б відвідати місце осідку революційної друкарні в підземеллі, — під руїнами палацу Олександра II, — я можу піти туди й провести групу людей через підземний хід аж до підземної кімнати. Попереджую: хворі **не сміють** іти, бо під землею дуже холодно і, оскільки підчас землетрусу підземний хід трохи осунувсь, — в окремих місцях доведеться лізти рачки... Якщо хтось із хворих всупереч здоровому розумові піде в те підземелля й захворіє, відповідатиме за це сам, а не я, бо я попередив...

Доповідач утомився; він вийняв хусточку, витер собі спітніле чоло і відкашлявсь...

А екскурсанти й собі почали відкашлюватись, ніби компенсуючи себе за довготривалу мовчанку. Лекція була досить цікава, і кількість слухачів збільшилась: мабуть, до екскурсії прилучились випадкові люди, які з тих або інших причин опинилися сьогодні в Лівадії.

— Син Олександра II — Олександр III збудував собі окремий палац, який Ви всі бачили, бо мусіли йти повз ньо-

го, прямуючи сюди. Палац виконано, згідно з бажанням Олександра III в підкреслено-темних тонах, і він різко контрастує з яскравою природою Криму. В цьому ж таки палаці Олександр III і помер. Щоб винести його домовину, довелося зняти двері, бо „батюшка-цар” Олександр III був величезного розміру чоловік, а до того ще й розпух від хвороби.

Знову павза і красномовний жест рукою в бік палацу Миколи II.

— А ось перед Вами просякнутий щастям і радістю, промінястий, білий і пишний палац останнього російського царя, останнього деспота, розстріляного більшовиками... Палац виконано в італійському стилі під керівництвом спеціально запрошених майстрів архітектури. Не сподівайтесь побачити тут меблі царських апартаментів, бо ці меблі, як рівно ж усі хатні речі та устаткування, вивезено звідци, згідно з розпорядженням Советського Уряду. Тепер у царських хоробах Ви побачите ліжка для хворих, тепер тут лікуються й ремонтують своє здоров'я ті, яких гнобив і визискував царат протягом сторіч, — тепер у яскравому, просякнутому щастям палаці останнього царя — міститься... Селянська Санаторія!

Це останнє речення промовець сказав з патосом і з цікавістю оглянув ряди слухачів, перевіряючи, чи зробив він враження...

Натовп не виявляв ні захоплення, ні будь-якого невдоволення... але слухали з цікавістю...

Промовець молодцювато повернувся до слухачів спиною, а до парадних дверей палацу обличчям...

— Зверніть увагу на цю величезну кінську підкову, яку прибито до цих чудових дверей!

Він відступив трохи вбік, і здивовані екскурсанти справді побачили звичайну кінську підкову, прибиту в нижній частині лівої половини дверей — на самому видному місці...

— Проходжуючись одного чудового дня, Микола II зауважив на дорозі кінську підкову; він підніс її з землі і побожно приніс додому — в щойно збудований палац;

він наказав своїм слугам подати молоток та цвяшки і власноручно прибив підкову до вхідних дверей свого палацу. Царі Романови не тільки тримали народ в дурмані релігійності за допомогою своїх наймитів — попів, але й самі були релігійні. Загально-відомо, що дурман релігійності нерозривно зв'язаний з забобонністю, з вірою в різні прикмети тощо; отже, одним із розповсюджених забобонів є переконання, що випадково-знайдена підкова приносить щастя. Так думав і цар Микола II, власноручно прибиваючи цю підкову на парадних дверях щойно збудованого палацу... Яке „щастя” очікувало цього кривавого деспота, — Ви знаєте добре самі, тому на цю тему розповсюджуватись не буду... А тепер заїдемо до палацу!

Екскурсовод заходить першим, а за ним суне цілим потоком уся громада екскурсантів... Одною з останніх заходить до палацу дівчина в ясно-жовтій сукні з чорними мушками, бо раніш, ніж зайти, вона уважно розглядала заржавлену кінську підкову, яка сумною плямою темніє на яскраво-білих, парадних дверях...

Широким потоком пливе натовп екскурсантів мармуровими сходами на другий поверх, слухняно, мов нитка за голкою, суне за своїм екскурсоводом...

Ось він повертає на другому поверсі праворуч, іде коридором у самий кінець і зупиняється...

Натовп тече за ним, гомонить і... теж зупиняється...

— Тихше! Не гомоніти тут! Може тут хтось спить або читає... Треба поводитись культурно! — каже владно екскурсовод, і натовп слухняно завмирає...

— Я покажу Вам найкращу кімнату палацу, — урочи-сто продовжує він: — колишній „будуар” останньої цариці Олександри.

Він дуже делікатно стукає в двері крайньої кімнати і, почувши сказане жіночим голосом „Вайдіте”, — заходить, щільно зачинивши за собою двері. Натовп очікує тихо, без гомону: адже сказано, що треба поводитись культурно!...

— Заходьте! — каже екскурсовод і широко розчиняє

двері... Натовп вливається в кімнату, заповнюючи її майже вщерть...

— Як бачите, кімната дуже ясна, вона займає правий кут палацу і має вікна в двох зовнішніх стінах, що давало можливість цариці Олександрі бачити зі своєї кімнати і море, і гори і квіти, що росли на клюмбах безпосередньо перед її вікнами... До речі про квіти: остання російська цариця над усе в світі любила троянди... Саме тому на клюмбах переважали троянди, саме тому спуск від палацу до моря був з обох боків обсаджений трояндами і носив пишну назву „алеї троянд”; саме тому стіни й стеля цієї кімнати художньо оздоблені трояндами. Але... вона ще любила й інші речі, — каже екскурсовод і двозначно всміхається, зробивши дуже виразну й довготривалу павзу...

Екскурсанти, охопивши швидким оком мистецькі барельєфи з троянд на стелі та на стінах, зупиняють зацікавлені погляди на рум'янім обличчі екскурсовода і дивляться йому прямо в рот... а він майстерно витримує красномовну павзу...

— Як Ви бачите, — дуже повільно продовжує він: — кут кімнати — втятий, а зовні вгорі цього втятого кута красується чудовий балькон, який безпосередньо сполучується з землею спеціально влаштованими східцями... Якщо Ви не звернули на ці східці своєї уваги, то раджу подивитись на них уважно тоді, коли вийдете з палацу.

Знову довготривала павза, а екскурсанти чекають з напруженням наступного слова промовця...

— Це — так званий „Распутінський хід”... Цими сходами і через оці двері, — тут екскурсовод показав на двері, що вели з кімнати на балькон: — Григорій Распутін мав право заходити до цариці Олександрі і вдень... і... вночі...

В натовпі сміх... і... ось-ось зірвуться з чоловічих уст солоні дотепи...

— Тихо! — владно каже екскурсовод, і дотепи застигають невимовлені, надаремне опікши чоловічі уста...

— Распутін, — продовжує екскурсовод: — зупинявся завжди в готелі в Ялті; цей готель Вам залюбки покаже

кожний місцевий мешканець; до царського палацу він їздив звичайно автом по лівадійському асфальтовому, гладесенькому шляху, яким Ви всі сьогодні йшли...

— На цьому свою розповідь про „будуар” останньої цариці вважаю закінченою... Виходьте в коридор, тільки без гомону й толокнечі!

— Дуже перепрошую, що потурбував Вас, — каже екскурсовод, звертаючись до когось, кого Улянка за натовпом не бачить: — Але... самі розумієте, — екскурсія робітників і селян, що відпочивають тепер у Ялті...

Улянка пускається на хитрощі... Зайшовши до кімнати одною з останніх, вона нічого крім людських спин, стелі та великих вікон не бачила, а їй же так хочеться побачити все, що є тепер в колишньому „будуарі” цариці Олександри... Саме тому вона штучно затримується і, висмикнувшись трошки вперед, має час оглянути кімнату, заки весь натовп екскурсантів, безпорадно скупчившись довкола дверей, повільно виливається до коридора...

Вона бачить чотири стандартних ліжка, шафу, столики, крісла... Все те, що має бути в санаторійній палаті для хворих. Чотири жінки — в такій кімнаті! І Улянка пригадує собі п'ять ліжок в маленькій кімнатці для хворих жінок ялтинського будинку відпочинку... Хто вони — ці таємничі жінки, що мешкають у „будуарі” останньої російської цариці?

І раптом... Улянка бачить у глибокому кріслі під вікном немолоду, досить масивну жінку з чорним, дуже кучерявим волоссям і гордим семітського типу обличчям... Жінка, зручно вмовившись у кріслі й колупаючи в зубах залізною шпилькою, яку вона, очевидно, вийняла зі своєї кучерявої зачіски, — читає книжку... Це ж, напевно, в неї питав екскурсовод дозволу зайти екскурсантам, це ж, напевно, її він так увічливо перепрошував за турботи!... І Улянка уважно вдивляється в обличчя жінки... Та це ж та сама Берта Ізраїлевна, яку кликала молоденька Ціля на пляж півтори години тому!...

— Швидше, швидше виходьте! — підганяє екскурсовод. Кімната вже напів-порожня.

Улянка швидко підбігає до величавих вікон у правій стіні кімнати і бачить нерухомо-блискуче дзеркало моря, що сполучується на горизонті з прозоро-блакитним склепінням небес, а на поверхні цього дзеркала — човен: який же він малесенький, він ніби обслуговує не людей, а ляльок... Вона перебігає до вікон фронтової стіни і, глянувши вгору бачить прямо проти себе й ліворуч вибагливі контури гірських вершин, чітко вирізьблені на ясній блакиті неба. Останній швидкий погляд униз, де безліч квітів і декоративних рослин так пестить і приваблює зір...

Вона прожогом вилітає з колишнього „будуару” цариці-останньою і причиняє за собою двері... В коридорі слухняно тупцює за натовпом, і куди їх веде тепер екскурсовод, — їй невідомо... Спустившись з другого поверху вниз, натовп екскурсантів уливається в одну з бічних кімнат палацу...

— Це — дитяча кімната царського сінка Олексія, — пояснює екскурсовод: — вона тепер зовсім порожня. Як бачите, в усіх стінах кімнати влаштовано спеціальні шафи для іграшок Олексія. В цій кімнаті залюбки сидів Микола II, і ось — його крісло... Це одинока річ із царських меблів, яка ще залишилась у Лівадійському палаці.

Екскурсанти уважно оглядають крісло Миколи II. Воно зовсім не нагадує трон, і нема в ньому нічого величного: звичайне, дуже зручне й велике крісло з м'яким сидженням і м'якою спинкою, — крісло, оббите чорною шкірою, що має дуже зручні підпорки для ліктів рук і „кнопку” електричного дзвоника якраз під пальцями правої руки... Зручне крісло!

Комсомолец Петя Петушков з розгоном сідає в це крісло і, розвалившись у ньому, величаво натискує „кнопку” середнім пальцем правої руки...

Всі сміються.

— Я, здається, просив Вас поводитись культурно? — питає екскурсовод і пильно дивиться на Петю Петушкова...

Петя Петушков встає, а товариші його голосно докожують йому за „дурацьку виходку”.

— Решти кімнат показувати не буду, бо Ви там нічого, окрім санаторійних ліжок не побачите... Виходьмо надвір! — скомандував екскурсовод.

Опинившись надворі, він обійшов з екскурсантами палац довкола, показав щілини на його стінах, що сталися внаслідок землетрусу 1927 року, ще раз звернув увагу на вибагливі східці, що сполучували майдан з бальконом та „будуаром” цариці, і що придбали собі назву „Распутінського ходу”, показав здалеку великий міського типу будинок, що містився за палацом ззаду, і пояснив, що там жила так звана “світа ево імператорського велічества”, і що найкраще помешкання в цьому будинкові належало міністрові двора Фридериксові.

Після цього він завів екскурсантів до „внутрішнього подвір’ячка” палацу. Це був невеликий чотирикутник незабудованого простору, з усіх боків оточений стінами палацу... Це малесеньке асфальтоване подвір’ячко виглядало, як дуже оригінальна кімната, в якій дахом є небо... Застелені білими скатертинами довгі столи з квітами на них та з накриттями від сонця свідчили про те, що саме тут їдять теперішні мешканці Лівадійського палацу... Молоденькі, моторні, в білих фартушках дівчатка розклали на столах тарілки, ножі, ложки, вилки. Наближався час обіду... Ось дівчатка принесли цілий кошик чудового білого хліба, нарізаного гарними кусочками, і почали розкладати його у великі хлібні вази високими, декоративними гірками... Ось дві дівчини щось накладають на маленькі тарілочки проти кожного сидження; Улянка за ними стежить: одна кладе порцію масла, друга — порцію чорної ікри...

„Чорна ікра!” — думає Улянка, спостерігаючи за спритними рухами дівчат: — „адже це — найдорожче, що тільки може бути з галузі гастрономії в Советському Союзі! І мешканці Селянської Санаторії це їдять!”

Після огляду „внутрішнього подвір’я” екскурсанти висипали на майдан і стали натовпом.

— Як бачите, — сказав підкреслено-голосно екскурсовод, — не випадково співається в „Інтернаціоналі”: „хто був нічим, той стане всім!”... Пригноблені й визискувані царатом люди — робітники та селяни, скинувши ярмо царської деспотії зі своїх плечей, під проводом ЦК Комуністичної Партії, на чолі з найбільшими геніями людства Леніним та Сталінім подолали всі труднощі післявоєнної розрухи й руйнації і тепер непереможно будують соціалізм на одній шостій частині кулі земної! А блискучий, радісний, яскравосяючий і пишний палац останнього російського царя в Лівадії волею советського народу перетворений на Селянську Санаторію!

Підкреслено-голосно викрикнувши цих два останніх слова, він зупинився і оком переможця оглянув натовп екскурсантів: цікаву доповідь він закінчив яскравим ефектом, як і належиться!

— Хто має які запитання? — питає він, мабуть, для проформи і дивиться на годинника.

Екскурсанти ніяково поглядають один на одного, шукаючи очима, хто захоче поставити якесь питання, коли все так ясно розказано... Советські люди звикли в усіх випадках голосувати одноголосно і питань не ставити... бо питання, як Ви самі знаєте, річ — слизька...

— Дякуємо! Все ясно, як на долоні! — кричать екскурсанти...

І раптом... що це?

— Я маю питання, — чується дзвінкий жіночий голос, і погляди всіх присутніх зупиняються на стрункій дівочій постаті в ясно-жовтій сукні з чорними мушками і двома рядками дрібнесеньких чорних коралів на шиї... Вологі, опуклі очі, що так нагадують чорні, зовсім дозрілі вишні, дивляться твердо й гостро в рум'яне, самовпевнене обличчя присадкуватого екскурсовода; личко вкрилося легким рум'янцем...

Стало тихо...

— Волею советського народу Лівадійський палац царів перетворений на Селянську Санаторію, — каже, хвилюючись,

Улянка і робить павзу, щоб схопити повітря, бо його чомусь раптом забракло...

Стало ще тихше, і очі всіх присутніх так і вп'ялись в Улянчине схвильоване обличчя...

— Я тут приблизно з десятої години ранку; я побувала на „царській тропі” та в альтанці, я побувала на пляжі, я обійшла двічі все довкілля палацу на майдані, і... ні жодного селянина я тут не бачила... Чому це так?

Існує на світі тиша, від якої стає моторошно, і саме така тиша хмарою нависла над натовпом, коли Улянка замовкла, а сотні людських очей, покинувши Улянчине личко, всім своїм тягарем лягли на обличчя екскурсовода. Він вагався якусь хвилинку, і від цього тягар спрямованих на нього поглядів збільшувався.

— Бачите, в чому річ, — повільно почав роз'яснювати екскурсовод: весною і літом селяни заняті на польових роботах і тому не можуть саме в цей час використовувати свою Санаторію.

Знову мовчанка...

— Чи будуть ще питання? — звертається екскурсовод до натовпу, а дивиться на Улянку так пильно, ніби хоче запам'ятати назавжди її обличчя.

І знову напружені погляди всіх присутніх прикипіли до Улянчиного обличчя, — так ніби тільки вона одна з численного натовпу людей спроможна поставити екскурсоводові ще й друге запитання... І це друге питання в неї є, воно яскравим полум'ям спалахує в глибинах її мозку й душі, воно вже готове вилетіти назовні, воно вже опікає її тремтячі уста: „Дуже дивно, що хворі на сухоти селяни мусять брати участь у польових роботах замість того, щоб лікуватись у своїй Санаторії! Адже з усіх братніх республік великого Советського Союзу, напевно, набереться багато сухітних селян! Чому ж їм не бути тут, чому їм не лікуватись саме весною і літом?”

Вогневою блискавкою пролітає це питання через Улянчин мозок і, опікши їй уста, виривається владно на зовні...

А погляди всіх присутніх в'їдаються їй в саму душу і владно кличуть: — “скажи!”

— Дуже... — каже Улянка і... саме в цю мить очі її зустрічаються з очима Ольги Петрівни і...

Великі карі очі Ольги Петрівни благають, кричать і... наказують, вони виростають раптом до величезних розмірів... вони входять в Улянчину душу, вони нагадують Улянці благальні очі її старенької матері, яка так просила її бути обережною... і якій Улянка обіцяла...

Вказівний палець правої руки Ольги Петрівни кладеться ребром на її уста... це бачить тільки одна Улянка і більше ніхто, бо очі натовпу прикипіли до Улянчиного обличчя, і до Ольги Петрівни всім байдуже...

Все це займає дуже короткий час, що вимірюється довгими, як сама вічність, секундами...

— Дуже, — повільно повторяє Улянка: — дуже дякую вам за роз'яснення...

Подякувавши, вона дивиться в землю...

Загальне відпруження... Наповп, як одна людина, зідхає з полегшенням...

— Хто з числа здорових бажає піти в підземелля палацу Олександра II, — підніміть руки! — каже екскурсовод.

Руки підносяться вгору. Екскурсовод рахує.

— Тридцять шість! — підсумовує він: — За десять хвилин підемо! Зібратись на цьому ж місці! Постарайтесь за цей час позичити собі кишенькові ліхтарки, бо під землею — ніч!

Екскурсанти розходяться, хто — на пляж, хто — на „царську тропу”, хто зачаровано бродить мальовничим майданом... До повернення в Ялту на обід залишається більше години, і кожний прагне якнайкраще використати цей короткий відрізок часу...

Ольга Петрівна — вся скупчена, серйозна й кудись рішучо спрямована, мов та вистрілена куля, що зупинитись не може, — підходить до Улянки і каже:

— Ходім, Уляно!

І Улянка йде, не питаючись, куди саме... А Ольга Петрівна дуже рішучо і, як на її сили, то навіть і дуже швидко прямує до палацу Олександра III. Спускаються вниз знайомою зручною доріжкою: Ольга Петрівна спереду, Улянка — ззаду, неначе та школярка, що провинилась...

„І куди вона йде?“ — думає Улянка, але не питає...

Ось і палац Олександра III — трагічно-засумований старець серед буйно-веселої молоді.

Ольга Петрівна обходить його довкола і, зупинившись на хвилинку, оглядає задній фасад... Оглянувши, діловито прямує в хаші виноградників, у саму гушавину їх... Тут, напевно, ніхто не ходить, бо стежки нема... Ольга Петрівна прокладає собі шлях руками, роз'єднуючи рослини та притримуючи їх, заки пройде; а йде вона кудись до її одній відомої мети... Улянка мовчки прямує слідом за нею: шнурочки брів звела до купи, верхніми зубами прикусила нижню губу і теж помагає собі йти, прокладаючи шлях руками.

Нарешті Ольга Петрівна зупиняється коло зручного й невеликого виступу гірської породи, на якому можна сісти.

— Сідай! — каже вона Улянці, показуючи на місце поруч із собою. Обидві сідають... Ольга Петрівна, повернувшись обличчям до Улянки, розглядає її так уважно, ніби щойно знайшла в ній щось несподівано-нове й виключно-цікаве для себе...

— Ти, — каже вона, повільно відтискуючи кожне слово: — Що собі в голову взяла? Може тобі, бува, життя набридло? То море до твоїх послуг: іди втопись!

— Що саме Ви маєте на увазі?

— Я маю на увазі те питання, яке ти поставила екскурсоводів... і ще більше я маю на увазі те питання, якого ти не поставила...

— Може Вам, як членові партії з 1917 року моє питання не сподобалось? — несподівано гостро питає Улянка і дивиться пильно в самі очі Ольги Петрівни... І раптом її охоплює несподівана ненависть до Ольги Петрівни, до її товариша молодих літ, який, напевно, теж є членом партії

з 1917 року, до всіх відомих їй членів партії та й до партії в цілому...

— Ви дуже мудро зробили, що привели мене сюди — в хащі! Може тут — у хащах Ви зможете відповісти мені на те питання, якого... я, як Ви влучно висловились, не поставила?

— В тебе непогана інтуїція: я саме для того й привела тебе сюди в хащі, щоб вислухати тут твоє друге питання!

— Ось воно! — каже Улянка: — Сухітні селяни, згідно з советськими законами, не повинні брати участі в польових роботах. Вони мають лікуватися, мають бути саме тут — в Селянській Санаторії! А якщо їх тут нема, то й сама назва „Селянська Санаторія” є цинічною... А щоб Вам було легше відповідати на це питання, я Вам нагадаю ще й тих селян, що тисячами сновігають по вулицях великих міст України з простягнутою рукою і що тисячами мруть від голоду на тих самих вулицях, де так багато ходить членів партії? Чи бачили Ви опухлих від голоду селян, чи бачили їхні трупи?!

Ольга Петрівна вся зібрана до купки, вся зосереджена і врочисто-серйозна струнко сидить на камені, повернувшись до Улянки обличчям і слухає її з таким виглядом, ніби вона боїться пропустити словечко, ніби вона жадібно п'є Улянчині гіркі слова, як солодку отруту...

— Чого ж мовчите? — різко й зовсім без респекту питає Улянка: — скажіть, що Ваша партія на це каже? Адже Ви є членом її з 1917 року! — Очі Улянки поблискують гнівно й навіть ворожо...

— Партія, Улянко, — врочисто відповідає Ольга Петрівна, — каже, що має бути все саме так, як воно є...

— Мають щодня мерти з голоду тисячі життєздатних селян, і в кімнаті цариці Олександри замість сухітної селянки має „лікуватись” відносно здорова Берта Ізрайлевна?

— Так, Уляно!

Улянка дивиться на Ольгу Петрівну широко розплющеними очима: чорні, зовсім дозрілі вишні її очей, здається, ось-ось відірвуться від своїх гічечок і впадуть додолу...

— Цікаво знати, чому це Ви не дістали права полікуватись у Селянській Санаторії? — несподівано питає вона, і на чистому чолі — між шнурочками зведених докупи бровенят набігає глибока зморшка...

— Ти розмовляєш по-жіночому і відхиляєшся від теми, — каже Ольга Петрівна.

— Ну, то відповідайте мені не по-жіночому! Відповідайте, благаю Вас!

— Котра година?

— П'ять хвилин по першій.

— В нашому розпорядженні тільки одна година, бо в початку третьої відходить автобус. Це — дуже мало... Але... слухай і... не заважай мені своїми питаннями! Слухай все те, що я тобі скажу, я — член партії з 1917 року, що має незабаром умерти...

— Але ж ні! — викрикує з розпуки Улянка. — Доктор Підгаецький Вас вилікує!

— Ось ти вже й заважаєш; пропадає марно хвилина, і вже їх залишається не 60, а тільки 59! Слухай мовчки і постарайся запам'ятати назавжди те, що ти почувеш сьогодні від мене!!!

— Мені — 46, хоч виглядаю я на 56...

— Мій батько — українець, сільський інтелігент, — фельшер... Матері не пам'ятаю, бо вона вмерла, коли я була зовсім маленькою... Мій татко був із числа тих земських фельшерів, які вміють лікувати краще деяких дипломованих лікарів. Він засвоїв собі багато рецептів від свого тата селянина, що був відомим на всю округу „знахуром” і чудово лікував травами. До того ж він скінчив у молодих роках фельшерську школу, здобув великий практичний досвід, додав дещо читанням медичинських книжок, які завжди купував залюбки, утворюючи в себе цілу бібліотечку...

Зауваживши, що його одинока донечка Оля має непересічні здібності, він узяв собі до голови — зробити з неї лікаря. Від „знахура” — до сільського фельшера, а від цього останнього — до високоосвіченого, дипломованого ліка-

ря... Заробляв він добре, і тому для нього не було особливих перешкод, щоб віддати мене до Полтавської гімназії. Підчас літніх вакацій ми з татком удвох бродили по гаях і полях, збираючи лікарські рослини... при цьому мені подавалося в доступній для дитини формі дещо з того, що пізнав тато від мого діда — відомого в окрузі „знахура” — Степана Безрідного... Адже Ольга Безрідна мала бути лікаркою! Ти цього не знала?

Тут Ольга Петрівна зупинилась, на устах її пробігла мрійна усмішка, і очі раптом стали вологими й лагідними...

Але... не так сталося, як гадалося... Скінчивши гімназію з золотою медаллю в 1906 році, я вступила на історико-філологічний факультет Вищих Жіночих Курсів у Києві, і це було першим важким ударом для татка, бо... Ольга Безрідна мала ж бути лікарем!

На курсах я швидко звернула на себе увагу професури і стала „курсисткою”, що подає великі надії. Я виступала з рефератами й доповідями, я вміла побудувати їх майстерно і, що найголовніше, — я виголошувала їх без усякої допомоги писаного тексту: я виходила на катедру з порожніми руками і промовляла, не заглядаючи до різних „шпаргалок”, конспектів тощо... До того ж я була гарна... і все це в сумі робило враження... Філологічні науки дуже захоплювали мене, і я з усім запалом молодости взялась до книжки, відмітаючи зі сміхом і зневагою настирливі залицяння чоловіків...

— Кхі, кхі, кхі! — закашлялась Ольга Петрівна: — А-кхі!

— Ви можете говорити зовсім тихесенько, — зауважила їй Улянка: — Адже Ваша сьогоднішня аудиторія складається тільки з одної особи...

— Це — правда, — усміхнулась самими очима Ольга Петрівна: — До того ж коло Селянської Санаторії і хащі виноградників можуть вуха мати...

І вона продовжувала майже зовсім пошепки:

— Зв'язки мої зі студентами, з професурою та з великим містом поглиблювались і кріпли; зв'язки з татом і з рідним селом послаблювались і зовсім розривались... Татко щомі-

сяця висилав мені потрібну суму грошей, яка цілком покривала всі мої потреби з квитками до театру включно, а я... А я, Улянко, не мала часу написати листа до татка: нецікаво було мені писати до старого тата...

Літом я їздила „на світ подивитись” — на Кавказ, на Волгу, на кумис, до Ленінграду, і все це, розуміється, за рахунок таткових грошей; але відвідати тата все було ніколи, все відкладалось на пізніше... І коли я вже студенткою III курсу приїхала, нарешті, до татка (о, не на довго: тільки на тиждень!), я остовпіла, побачивши його на станції, куди він виїхав мене зустрічати: це був зовсім старенький уже чоловік, з округло-зігнутою спиною, сивим волоссям і худорлявою, стариківською постаттю... В помешканні татка, так як і раніш, пахло травами й напоями, але татко був зовсім не той... Він сумно слухав моє молоде щебетання і... просив... відвідувати його „трохи частіш”... Я, розуміється, обіцяла, палко цілуючи його обтягнене сухою шкіркою обличчя... Але... повернувшись до міста, я з головою віддалась своїм інтересам і... знову забула про татка... Гроші приходили регулярно щомісяця, і я весело розписувалась, коли листоноша приносив їх мені, щедро даючи йому „на чай”...

Зимою 1909—1910 року я почала відвідувати нелегальний гурток марксистів, я почала студіювати Маркса, політекономію та інші соціальні дисципліни, які не мали нічого спільного з історико-філологічним факультетом... Але ж мусіла я це все вивчити, щоб не відставати „у розвиткові” від інших членів нашого нелегального гуртка... Де ж тут було пам'ятати про татка?

На четвертий курс я не перейшла, бо не встигла здати належної кількості „зачотів”... Тато сумно хитав своєю сивою головою, коли я знову приїхала до нього літом на тиждень, і питав:

— Ти признайся, дочко, може ти закохалась? Адже ти дівка вже на порі... Скільки тобі? Роки йдуть...

— Двадцять четвертий, татку! — весело відповіла я. — Вже ваша донечка — стара діва, а кохання не чіпляється!

Того літа я „присіла” до „зачотів” і, завдяки своїм здібностям, наздогнала все те, що прогаяла за рік...

На четвертий курс я таки перейшла, але сполучення навчання з моїми новими захопленнями вимагало такої гарячкової праці, що навіть і моїх здібностей, і моєї молодости не вистачало... А тут члени нашого нелегального гуртка, керованого соціал-демократичною партією, почали одержувати певні завдання: треба було розповсюджувати нелегальну літературу, треба було агітувати робітників на заводах та фабриках і таке інше... Я не раз виступала з блискучими промовами та доповідями на сходинах нашого гуртка, і про мої здібності стало відомо вгорі, — себто тим особам, що керували рухом... Я одержала завдання поступити на завод простою робітницею, щоб агітувати там робітників проти царату, розповсюджувати серед них ідеї марксизму та соціальної справедливости.

В той час, Ульянко, я дуже захопилася ідеєю побудування суспільства на базі соціальної справедливости, а все те, що існувало на світі помимо цього, відійшло від мене на задній плян і... почало вкриватись легеньким порохом забуття: історико-філологічний факультет, на якому я досягнула вже 4-ого курсу, професори, які пророкували мені велику майбутність, товаришки-однокурсниці, які заздрили мені і... сивий з заокругленою спиною татко... і... наше село... і... селяни...

Зав'язавши голову червоною хустинкою та вдягнувшись міщанкою, я змінила мешкання і, озброївшись пашпортом на чуже ім'я, яким мене забезпечили мої керівники, почала працювати на фабриці, знайомитись з робітниками та успішно провадити агітацію в їхніх колах. Прощай наука, миле українське село на Полтавщині, прощай Татку!... Це було в 1912 році... Блискавично-швидко минав час, мною були задоволені, і я одержувала завдання за завданням... В 1913 році жандармерія зробила в мене трус, знайшла нелегальну літературу і... арештувала мене... Я посиділа в тюрмі з пів року і вийшла звідтам ще більш загартованим борцем за революцію і соціалізм... Саме тоді я одер-

жала переданого через руки дуже сумного листа від татка, де він писав, що хворіє, що хоче мене бачити і закінчував свої сумні, писані тремтячою рукою рядки дослівно так: „Ти дочко, стала на хибний шлях: може колись ти це зрозумієш... Я все своє життя мріяв, щоб ти була лікаркою — корисною людиною для нашого народу, а ти стала людиною шкідливою для нашого народу. Схаменися, доню, поки не пізно!”

Прочитавши цього листа, я усміхнулась і подумала, що мій старий татко зовсім з „глузду зсунувсь”... А втім задумуватись над словами татка мені й ніколи було!... Насувалась війна, а разом з тим зростала, ширилась і поглиблювалась підривна робота підпільників. Із мене виковувався фаховий, кадровий, загартований борець за здійснення большевицьких ідеалів на одній шостій частині кулі земної, в тому числі і в Україні... Справа національної революції ввесь час була в стороні від мене...

Чи ж дивно після цього, що, коли большевики прийшли до влади, то я — загартований і відважний революційний боєць — стала членом комуністичної партії з 1917 року?... Я захоплювалась тоді Леніним, і кожне його слово було для мене законом...

— А татко? — сумно спитала Улянка...

— Татко? — повільно перепитала Ольга Петрівна, і сльози навернулись їй на очі. Татко прожив ще кілька років... Він не помер тоді — в 1913 році, він лікував себе сам якимись травами і... скрипів потроху аж до 1918 року...

— А... Ви його бачили... ще хоч раз після 1913 року?

Так, я його бачила тільки один раз після 1913 року. Було це підчас боротьби червоних військ із Петлюрою. Виконуючи відповідальне партійне завдання, я опинилась недалеко від рідного села... і... рішила відвідати старого...

Мені було 30 років, йому — 68; я була в розквіті сил і як людина, і як жінка; він був прикованим до ліжка інвалідом; я була членом компартії, я гордилась своїм партквитком і молилась на Леніна, — він був палким і послідовним прихильником Петлюри... Після перших кільканад-

цятьох слів і радісних окликів, що супроводжували нашу несподівану зустріч (бо я постукала до нього вночі), — між нами раптом розкрилась глибока прірва взаємної ворожнечі...

Дізнавшись, хто — я, та що я роблю, і уважно обдивившись з усіх боків мій партквиток, він заплакав (так, Улянко, заплакав, як дитина) і мовчки відвернувся до стіни. На другий день зранку я від'їхала, бо мене кликала партія Леніна, і затримуватись коло хворого тата було ніколи... Ми, Улянко, попрощались, як чужі люди і... більше я його не бачила... Пізніше від людей довідалась, що він помер самотній, що не було коло нього людини, яка закрила б йому очі, і що сталося це за два місяці після нашого останнього побачення...

Ольга Петрівна, безсило схиливши голову, заплакала скупими, пекучими сльозами... Вона чомусь не витирала їх, і вони дозвільно стікали з її виснаженого обличчя на загострено-худі коліна, які так чітко вирізблювались під тоненькою, ясно-сірою сукнею... І легесенький вітрець — теплий і ніжний, як цілунок матері — пестив виснажене обличчя Ольги Петрівни і делікатно висушував її сльози...

— Може б Ви, Ольго Петрівно, відпочили? — обережно спитала Улянка.

— А коли ж я закінчу свій звіт перед тобою? — поважно спитала Ольга Петрівна і так урочисто глянула на Улянку, як доповідач на численну аудиторію...

— А ми можемо іншим разом приїхати сюди і знову звернутись у ці ж таки хащі...

— Що? І ти думаєш, що я матиму сили ще раз сюди приїхати? — скептично спитала Ольга Петрівна, і гірка усмішка скривила її губи... — Ні, Уляно, ти мусиш вислухати мій звіт до кінця саме сьогодні!... Чуєш? — Голос її затремтів.

— Чую і... слухаю Вас, Ольго Петрівно, — поважно відповіла Улянка...

— Я постараюсь говорити стисло... Отже, я стала кадровим членом компартії, відповідальним робітником, я зай-

мала керівні посади, я виступала з промовами й доповідями, підкоряючи собі слухачів, здобуваючи нових прихильників для партії Леніна (так принаймні мені здавалось!). Я тишилась перемогою соціалізму на одній шостій кулі земної, і я вірила в перемоги наших доктрин на всій кулі земній...

У цьому захопленні, в цій вірі я дожила приблизно до 1925—1926 рр. Але раніш, ніж оповідати тобі про себе, як про члена партії після 1926 року, я мушу хоч у стислих словах згадати тобі про себе, як про жінку... Адже, це тобі, напевно, цікаво? В 1916 році я працювала пліч-о-пліч з яскравим, освіченим підпільником і захопилась ним... покохала його, рівно ж як і він мене... Це кохання було тим більш серйозне, що прийшло воно до мене пізно: адже в 1916 році мені було вже 29. В 1917-ім ми обоє вступили до партії і в тому ж таки році побрались. Ми, Улянко, були типічною "партійною" парою, яких у той час було надто багато: без краю віддані справі партії, сумлінні виконавці всіх її наказів... Свое подружжя ми розуміли тільки, як кохання... Ми не хотіли мати дітей і... не мали їх. Мій чоловік не хотів бути „рабом моїм і моїх дітей”, — так він звичайно висловлювався, а я... так була занята й заклопотана виконанням директив партії та службовою (о, дуже відповідальною!) працею, що я навіть уявити собі не могла, яким чином я буду сполучувати обов'язки члена партії з обов'язками матері... На кожну мою вагітність ми дивилися, як на чергову неприємність, яку треба усунути. І ми з легкою душею усували її... Я, Улянко, робила по 2-3 аборти річно, і за вісім років співжиття з чоловіком зробила їх більше двадцяти... Абортomanія була в той час характеристичною рисою подружнього життя в ССРСР: вона немов пожегом охопила всі міста, а з міст полум'я цього нищівного пожегару перекинулось на села, де абортмахерками були темні, неосвічені знахарки, і молоді жінки й дівчата попросту мерли від кустарно зроблених абортів... Абортomanія йшла пліч-о-пліч з розпустою, яка виходила в той час із берегів імовірності... Жінки хвалилися одна перед другою кількістю зроблених абортів... і дивились на це дуже легко...

хоч наслідки для суспільства були з того досить важкі й сумні...

Замість того, щоб бути здоровою матір'ю кількох дітей, — я хворіла, ниділа, і світ мені переставав бути милим... а я сама, Улянко, переставала бути милою для свого чоловіка. Вічні аборти, викликані ними жіночі хвороби і моя нервовість, — все це йому обридло, і... виїхавши весною 1926 року в довготривале відрядження до Москви, він... не повернувся назад... Чула я, ніби він улаштувався там на працю, ніби партійна і службова кар'єра його пішла вгору. Я... не плакала багато, як це звичайно роблять жінки, хоч і переживала свою самотність дуже гостро... Топила своє горе в праці, а їй було в мене надто багато... Уяви собі, що мені ця розлука з чоловіком навіть на користь пішла, бо... я перестала робити аборти, і здоров'я моє почало направлятись... В кінці 1926 року ми оформили нашу розлуку офіційно за обопільною згодою.

— Кхі, кхі, кхі, — зайшлася кашлем Ольга Петрівна, і сльози виступили їй на очах: це, безумовно, той в'їдливий кашель спричинив їх...

— Котра година, Улянко?

Улянка зиркнула на маленький ручний годинник.

— Ой! — зойкнула вона: — за двадцять п'ять хвилин друга!

— Я мушу скорочуватись, — сказала Ольга Петрівна, але найголовніше я мушу сказати тобі сьогодні... бо... хто зна?

— Чи доводилось тобі, Улянко, тримати в руках червоненьке, гарне яблучко і... розрізавши його пополювині, переконатись у тому, що вся середина в ньому — червива?

— Та-а-к, — повільно вимовляє Улянка, не розуміючи, до чого воно йде...

— Отже, коротко тобі сказавши, в роках 1926—1932 член партії з 1917 року Ольга Безрідна була саме таким яблучком. Червяк сумнівів, розчарувань і безсилового внутрішнього протесту роз'їдав мене з середини, а зовні я залишалась витриманим і дисциплінованим партпрацівником,

що слухняно виконував усі накази партії Леніна-Сталіна. Я сумлінно виконувала свої партійні й службові обов'язки, я виголошувала на багаточисних зборах майстерно побудовані промови та доповіді, бо мене, Уляню, найбільше використовували, як здібного й досвідченого агітатора, і тільки мої безсонні ночі могли б розказати про той стан духового надлому, який мучив мене з кожним роком сильніше... Ліквідація залишків капіталізму після періоду „НЕП”*) — ліквідація тих людей, ініціатива яких відбудувала наше господарство й вивела його зі стану руїни, розгром троцькізму, українського націоналізму, і взагалі, всякого „інакшого думання” в рядах партії, — жорстока ліквідація так званих „правих та лівих ухилів”, — процес СВУ, і нарешті... — ліквідація на селі „куркульні, як кляси”, — це далеко не всі ще назви тих подій, які щораз сильніше розхитували мене морально, спонукували мене здригатися й задумуватись над тим: до чого я й тисячі таких, як я прагнули і... до чого фактично прийшли?!? Але... віжки найсуворішої в світі партійної дисципліни затягалися з кожним роком сильніше у владних руках „великого” Сталіна; він прицмокував губами і, не випускаючи люльки й кажучи: „В й о!”, ударяв кнутом і... пужалном, а... ми — застрашені цією дисципліною члени партії — слухняно тягнули далі віз партійного й державного керівництва країною... Замість віри в ідеали соціальної справедливості рушійною силою зробився страх і... кар'єризм...

— Кхі, кхі, кхі! — Так, Уляню, кар'єризм у партії зробився великою рушійною силою... Я не можу тобі з певністю сказати, який відсоток у партії таких внутрішньо-розчарованих ідеалістів, як я, що везуть далі тільки тому, що бояться писнути, і який відсоток комуністів-кар'єристів, які слухняно і звинно виконують все, що прикажуть зверху, будують на цьому власну кар'єру, здобувають високі посади, становище і... можливість відпочивати в... Селянській Санаторії... Але факт той, що члени компартії

---

*) „Нова економічна політика”, запроваджена Леніном в 1921 р. для відбудови зруйнованого господарства.

діляться на цих дві основних категорії: колишніх ідеалістів і... кар'єристів... Перших робиться щораз менше, других — щораз більше... Правда, керівництво партії невинно дбає про те, щоб освіжувати партійні ряди допливом ідеалістів з молоді та з трудящих мас закордоном.

— А Ваш чоловік? — питає Улянка.

— Кар'єрист. Тому й відпочиває в Селянській Санаторії...

— То... це він зустрів Вас на „царській тропі”?

— Так, це він.

— А... чому його не було коло Вас підчас доповіді екскурсовода і... взагалі... чому я не бачила його, коли повернулася з пляжу?

— Тобі це хочеться знати, моя маленька? — Каже Ольга Петрівна і зовсім по-материнськи пригортає Улянку до себе: — Бо... після перших окликів і висловів взаємного задоволення з нагоди такої несподіваної й „приємної” зустрічі — нам... не було про що говорити... і... ми розійшлися у різні боки, як... зустрічні кораблі в морі...

— Чому це так? — шепоче Улянка: — не було про що говорити?

— А про що я можу з ним говорити? — зі щирою простотою каже Ольга Петрівна: — Може про ту глибоку духову кризу, яку я переживаю саме тепер? Але ж я боялася б із ним про це говорити, бо він — кар'єрист і... міг би на мене донести...

Улянка дивиться широко-розкритими очима й перепитує: — До-не-сти? Він... на Вас... свою колишню дружину?

— Так, моя дитинко: цього вимагає партія, і я так думаю, що... він міг би це зробити, а оправдував би себе в своїх очах тим, що так велить партія, а він — її вірний син...

— Про що я можу з ним говорити? — ще раз викриком питає Ольга Петрівна: — Може про наших ненароджених дітей?!? Може... Голос її тремтить, уривається, спазматичний зойк вихоплюється з її грудей, і вона плаче, поклавши голову на коліна Улянці...

Улянка мовчки гладить її тремтячі, загострено-худі плечі та пересипане сивиною стрижене волосся і каже:

— Які ж бо Ви самітні, Ольго Петрівно! . . .

— Я — самітна? — гордо підносить голову Ольга Петрівна: — Яка ж я самітна, коли я маю тебе, коли ти сидиш оце поруч зі мною в хащах виноградників, — слухаєш мене і . . . все розумієш?!?

— Так, так, я все дуже добре розумію і . . . прошу Вас: кажіть мені далі про себе!

— Уже залишається небагато! Ти вже знаєш, як я надломилась, і як я зігнулась, приборкана страшною дисципліною і ще страшнішою дійсністю . . . До речі: я згадувала тобі про процес СВУ, що відбувався на сцені харківського театру. Я була присутня на цьому процесі від початку до кінця, я була особисто знайома з деякими підсудними — Чехівським, Черняхівськими, Гермайзе, Заліським, і . . . цей процес багато спричинився до того, щоб зійшла полуда з моїх засліплених комуністичним ідеалізмом очей. Але . . . на це нема часу тепер . . . Про це я, можливо, розкажу тобі іншим разом, якщо жива буду . . .

Ольга Петрівна зупиняється і, наморщивши чоло, якусь хвилинку думає: досвідчений промовець синтезує думки перед конклюдивною частиною своєї доповіді, — вибирає в поросі спогадів те, що є найважливішим . . .

— Отже мені залишилось розказати тільки про те, яким чином я — внутрішньо надломлена й зігнута, — зломилась . . . Бо я зломилась, Улянко! І сталося це зовсім недавно — в січні цього року . . . Мене — досвідченого промовця й агітатора Обком партії післав на села, де я мала виголошувати промови про переваги колгоспної системи господарювання над одноосібною, закликаючи селян до вступу в колгосп . . . Рівночасно я мала демонструвати перед голодуючими селянами цифри їхньої заборгованости перед державою, обвинувачуючи в невиконанні державних зобов'язань куркулів, підкуркульників та одноосібників, що вперто не бажають вступати до колгоспу . . . Я мала закликати до розкуркулювання, а що це значить, я думаю, —

ти знаєш... Під бадьорій акомпаніємент моїх блискучих промов, виголошуваних добірною українською мовою, представники влади мали збирати з опухлих від голоду селян їхню заборгованість державі, робити труси, шукати захований хліб... Під акомпаніємент моїх блискучих промов мали викидати так званих куркулів та одноосібників з їхніх хат просто на вулицю, забравши від них усе майно до колгоспу... Партія Леніна-Сталіна наказувала мені їхати агітувати по селах Полтавщини, і... чи ж могла я не поїхати?

Не буду тобі розказувати про всі ті села, де я агітувала, виголошуючи на українській мові блискучі доповіді; розкажу тільки про ті два села, де я зломилась... Уяви собі дуже бідне село, населення якого голодувало, і борг державі був великий... Виголосивши промову про заборгованість, про куркулів і про очевидні переваги колгоспного ладу перед принішклими, перестрашеними селянами та відповівши на пару запитань (селяни не ставили мені багато питань, бо для них усе було ясно), — я вийшла на ганок школи, нервово очікуючи, заки прийдуть по мене сани, щоб завезти на ночівлю... Не зашкодить тобі знати, Уляню, що нас — агітаторів партії селяни залюбки стріляли, вистеживши, де ми ночеємо... Тому місцева влада зобов'язана була в той час забезпечити агітаторові спокійний нічліг... Робилося це дуже просто: агітатора завозили на ночівлю до селянина „х”, а фактично агітатор ночував у селянина „у”, і село не повинно було знати, де ночує агітатор... Отакою-то „популярністю” користувались вірні сини партії Леніна-Сталіна серед селянських мас!

Вечеріло... Падав легесенький, як пух, сніжок, і небо було вкрите пухнасто-білими хмарками... Я знала, що сани „вже запрягають”, і нервово очікувала їх на ганку школи... Селяни стояли натовпом, — чужі й ворожі мені, безцеремонно мене оглядаючи від голови до самих п'ят і від п'ят до голови... Їхні виснажені голодом обличчя з підпухлими півкругами під очима промовляли краще моїх блискучих фраз про те, на чий боці була правда... Їхні очі кололи

мене, наче голками, і я вже зробила рух, щоб зайти до канцелярії школи, щоб якось урвати цей мовчазний контакт з похмурим натовпом селян, від якого мені робилось моторошно... Коли раптом... з-за рогу школи з'явились саночки, запряжені маленьким коником з молодим хлопцем на них: це був син місцевого голови колгоспу, що мав мене завезти, про людське око, — до сусіднього хутора, а фактично він одержав наказ везти аж до сусіднього села, де я мала перебути ніч... Я зідхнула з полегшенням і зійшла з ганку вниз — саночкам назустріч...

Саме в цю хвилину з натовпу вийшла стара баба, підв'язана великою хусткою з китицями, з-під якої видно було старий, зношений очіпок, що спускався їй з чола аж на самі очі...

Старе, вкрите густою сіткою глибоких зморшок обличчя, провалений — беззубий рот і великі блакитно-сірі очі, які були молодими наперекір усьому...

— Не гнівайтесь, що запитає Вас щось стара баба, — звернулась вона до мене.

— Прощу Вас, бабуню, питайте! — залобігливо відповіла я...

— Чула я, як учитель казав, що Ви Безрідною називається?...

— Так, бабуню!

— А... не гнівайтесь, що запитаю Вас, чи не хвершала Безрідного Ви донечка будете?

— Так, бабуню!

Тут очі бабуні засвітились зовсім молодим блиском, і вона почала голосно оповідати, який то золотий чоловік був "хвершал" Безрідний, як він бідних задурно лікував, як він до кожного ласкаве слово знайшов, як він її тіточної сестри невістку від смерти врятував... і вона ще й досі живе.

Бабуня, як видно, мала намір ще довго оповідати, і, щоб якось її спинити, я сказала:

— Мій тато давно вже помер..

— Знаю, знаю, що померли! Царство Їм небесне! Зем-

ля хай буде їм пером! Тут усі села в нашому районі їх — небіжчика пам'ятають, тай довго ще пам'ять про них у народі житиме: такі вони для простого народу добрі та ласкаві були! Чула я, ніби вони дуже вчену донечку мали... А якже!... Чула...

Під акомпаніамент цих слів я сіла в саночки, молодий хлопець сказав „Нно!”, і ми поїхали...

— А яблучко то від яблінки як далеко відкотилося! — почувла я гостро сказане мені навздогін речення.

Я рвучко повернулась назад:

— Подумай, що робиш! Схаменися, дочко! — кричала мені стара навздогін, а якийсь чоловік, очевидно, — представник влади гримав на неї, щоб замовкла, і грізно махав руками їй перед обличчям...

— Хто це? — спитала я свого фірмана.

— Це — стара Чуйчиха. Чуйки — то багаті куркулі в нашому селі, але їх вже з хати викинено, і все в них забрано...

Санки легко котились сільською втоптанною доріжкою... Падав пухнастий, волохатий сніжок, і небо вкрилося пухнастими, легкими, як біла вата, хмарками... Праворуч і ліворуч тікали від мене селянські хати: кращі з них стояли пустою з позабиваними вікнами, — мертві, холодні й мовчазні...

— А оце Чуйчишина хата, — сказав мій фірман і показав лівою рукою на обгороджену високим тином хату з ганочком і... позабиваними, темними вікнами.

— Вони — скотарі: скота багато мали оці Чуйки, — додав він: — Як виводили їхніх волів з двора, стара Чуйчиха так голосила, так кричала, що, вірите, коло нас було чути... Дивна вона баба ота Чуйчиха: нікого не боїться! Впала отим своїм волам під ноги й голосить: „хай, мовляв, по моїм трупі ті волики йдуть, як маєте їх до колгоспи забирати!” Два міліціонери ледве з тою Чуйчихою справились... Отака в нас баба Чуйчиха: відома річ — стара жінка, „несознательна”!

Молодий фірман, циркнувши слиною крізь зуби, артистично сплюнув набік, молодцювато прикрикнув на кони-

ка „Нно!”, і ми поїхали ще швидше, слизько ковзаючись по втоптаній, гладенькій дорозі... Праворуч і ліворуч тікали від мене селянські хати... Ось у деяких замиготіли вогники, і тоді ще сумніше, — з німим докором дивилися на мене чорними більмами неосвітлених вікон порожні хати куркулів...

Тут Ольга Петрівна замовкла, і на верхній губі її з'явилися дрібнесенькі крапельки поту... Знеможена, спустошена своїми спогадами вона раптом перейшла на шепіт; але був він дзвінкий і чіткий той шепіт, і глибоко западав в Улянчину розкрити душу...

— Я, Улянко, і сама не зауважила, як я опинилась на території фельшерської діяльності свого татка: я майже механічно виголошувала промову за промовою, бо всі вони були однакового змісту, мінялись лише цифри заборгованості державі... Я дійсно зробилась у той час манекеном, що стратив власну волю й механічно проголошував промови певного, стандартного змісту: щось на зразок патетфона, — накрутив, приладив, і він промовляє... Я забувала відразу назву села, де я виступала, їхала далі, бо все мені зробилось байдуже...

В селі, куди мене завіз синок голови колгоспу, мене очікувала рекомендована пошта, яку мені запобігливо подала моя господиня вкупі зі смачною вечерею. Не дотикнувшись до вечері, я швидко проглянула пошту: мене офіційно повідомляли про те, що я маю, згідно з розпорядженням Обкому, об'їхати ще десяток залюднених пунктів, не повертаючись до центру, бо мій партнер-агітатор несподівано захворів, а справа не терпить жодного відволікання; до цього додавався список з назвами залюднених пунктів, які я маю відвідати.

— Улянко! — надтріснуто-дзвінко прошепотіла Ольга Петрівна і холодними пальцями обох рук стиснула Улянчину теплу руку: — Улянко! Там, — у цьому клятому списку одною з перших стояла назва мого рідного села...

Очі Ольги Петрівни якось неприродно розширились і благали про порятунок...

— Проти назви мого села стояла цифра великої заборгованості державі і... так звана „птичка” — себто хрестик в дужці, який свідчив, що про це село є спеціальна примітка Обкому. Глянувши вниз за „птичкою”, я похолола, у мене раптом отерпли ноги, руки і потемніло в очах. Ось що я прочитала під „птичкою”: „Населення села Н. заражене антисоветськими настроями, в ньому надто сильний куркульсько-одноосібний елемент, — а тому там треба провести посилену агітацію, добившись 100% здачі заборгованості державі та розкуркулення шкідливих елементів. Для піддержання ладу в селі Н. туди стягнуто посилені кадри міліції”.

Так, Улянко, я тобі повторюю майже дослівно те, що я прочитала під тою клятою „птичкою”...

Моя здивована господиня ніяк не могла зрозуміти, що бракує їй вареникам, щедро поллятим справжньою сметаною... агітатора, бачиш, і в голоднім селі мусіли годувати добре...

Чи треба тобі казати, Улянко, що сон тікав від моїх очей, що останні слова Чуйчихи вогнем палили моє сумління, і що образ татка з невблаганною яскравістю воскресав у моїй уяві. Я пригадала собі зміст того листа, в якому він ще в 1913 році писав, що я “стала людиною шкідливою для нашого народу”, і закликав мене: „схаменися, доню!” Чуйчиха теж крикнула мені „Схаменися, дочко!” — стара Чуйчиха, що могла бути мені матір’ю...

Я пригадала собі останнє побачення з татком, я пригадала, як він заплакав, повертаючи мені партквиток, як відвернувся до стінки мовчазний і суворий, як попрощались ми наступного ранку, неначе зовсім чужі люди... І він не казав мені тоді: „схаменися, доню!” Ні, ні він цього не казав!... Але це сказала мені сьогодні прилюдно стара Чуйчиха, — мені — донечці „хвершала” Безрідного, про якого спогад ще довго в народі житиме...

— Може ти будеш сміятися з мене, Улянко, — шепотіла ледве чутно Ольга Петрівна: — Але мені здавалось, що

для того, щоб схаменутися, треба встати з ліжка. І саме тому я встала. Встала, вдягнула плащ поверх сорочки, чобітки на ноги і вийшла в сніг... Там я засвітила сірника, тихесенько, по-зłodійськи відсунула засув на дверях і вийшла надвір...

Світлив місяць повновидий, мрійно мерехтіли на вкритому пухнастими хмарками небі рясні соромливі зірки... Мерехтів, перелітаючи на білу землю, пухнастий, волохатий сніжок...

Я обійшла хату свого господаря довкола і опинилась за клунею... „Мій партнер-агітатор захворів”, — думала я: — „А чому ж я не можу захворіти?... Але справді — тяжко й дуже серйозно захворіти!... Так тяжко захворіти, щоб від мене не вимагали більше блискучих стандартних промов!”

Я повільно скинула з себе плащ і лягла в одній сорочці на землю, — грудьми до купи блискучого снігу, що була за клунею... Я згрібала руками, я горнула той сніг собі до грудей, як мати дитину тиснула велику купину його до себе; гострі голки пекучого холоду пронизували моє тіло наскрізь, і це мені давало дивну й жагучу приємність... „Шкода, що стара Чуйчиха не бачить мене в цій хвилині”, — думала я, і губи мої мимоволі шепотіли: „Подивись, Чуйчихо, — я вже схаменулась!”

Я не знаю, скільки хвилин це тривало... Пам'ятаю тільки, що я, вдягнувши плащ, тихесенько повернулась до снігів, по-зłodійськи засунула залізний засув на дверях і знову зайшла до так званої „кімнати”, де стояло приготоване для мене ліжко.

Ніхто не бачив мене, ніхто нічого не чув; селяни ж бо сплять кріпко...

Наступного дня я мала виступати з доповіддю в цьому ж таки селі, де я схаменулась...

У мене дуже боліла голова, і щось тиснуло й кололо в грудях, але, як на біду, гарячки в мене ще не було... Отже, я не мала підстав звернутись до лікаря, бо тобі, я думаю, добре відомо, що советський офіційний лікар дає звіль-

нення від праці тільки при наявності підвищеної температури.

Отже, я мусіла зробити доповідь...

І я її зробила.... Але як, Улянко? Я говорила ті слова, які треба було говорити, згідно з наказом партії, але без жодної експресії, без переконливості... бо в патефоні зіпсувалась пружина... І саме тому ці слова закликали скорше проти колгоспної системи, ніж за ню.... до того ж я дещо пропускала... А втім я не знаю докладно, яке враження зробила моя доповідь. Знаю тільки те, що представник райкому, що був присутній на моїй доповіді, весь час здивовано поглядав на мене, щось пару раз занотував у себе в блокноті, а після закінчення моєї доповіді він узяв слово і, сказавши, що він хоче доповнити деякі прогалини в промові доповідача, дійсно сказав саме те, чого не сказала я... Він від'їхав, не подавши мені руки і... я певна, що він післав спішною поштою інформацію про мою дивну доповідь саме туди, куди належиться...

Більше я, Улянко, не доповідала по селах, бо наступного дня мене з високою температурою поклали на санки й повезли до станції... Як я опинилась у лікарні, — не пам'ятаю... Запалення обох легенів у тяжкій формі... Дуже повільне видужування... Як наслідок хвороби, щоденна температура; обидві половини легенів, як кажуть лікарі, — „серйозно zagrożені”... Висновок лікарської комісії — негайно до санаторії на південному березі Криму, і... у відповідь на моє прохання про „путівку”, — дивний холодок до мене з боку Обкому партії... Де ділась колишня товариська прихильність, де ділось підкреслене вихваляння мене, як талановитого доповідача? А втім, нічого дивного нема: членові партії з великими заслугами досить один раз підсковзнутись, щоб усі його попередні заслуги зведено було нанівець... Мені дуже довго не давали „путівок”... до Криму: все, бачиш, не було підходящої... Нарешті ткнули „путівку” до будинку відпочинку з обіцянкою на другий місяць перевести мене до санаторії, і... я поїхала... Дальше тобі все відомо: доктор Підгаєцький був такий до-

брий, що прийняв мене з підвищеною температурою... Тепер він чекає, щоб перевели мене до санаторії, він пише про мене, а відповіді нема... і... хто зна чи буде? А я, Улянко, так хотіла б умерти в санаторії!...

— Чому вмерти? А не вилікуватись?

— Тому, що вмерти, Улянко! — твердо каже Ольга Петрівна: — скажи сама, який вихід може для мене бути кращим, як смерть!? Який?!? Видужати і продовжувати далі грати ролю „правовірного” члена партії,—**не можу, бо я вже остаточно схаменулась . . .** Вийти до людей і розказати їм одверто про всю трагедію свого життя, як я розказала оце тобі, — теж не можу... боюсь... Боюсь в'язниці, тортур... Подивись на мое тіло, Улянко! Як воно, нещасливе, здригатиметься під тортурами!?!

І Ольга Петрівна справді здригається всім своїм жалюгідно-худим тілом, а Улянці робиться так моторошно, що аж пальці терпнуть...

— І до того ж усього я всім своїм еством відчуваю близькість смерті, Улянко! Це дуже страшне і в той же час величаве відчуття... І... я певна, що не помиляюся... Бідний доктор Підгаєцький! Він так нетерпляче очікує переводу мене до санаторії! Я теж би хотіла до санаторії, хоча б для того, щоб не робити прикрости симпатичному докторові Підгаєцькому!...

Хвилева павза...

— Він тобі подобається? — раптом питає Ольга Петрівна і пильно заглядає в саму глибину Улянчиних очей.

— Так! — з поривом каже Улянка і, густо почервонівши, додає: — я... не знаю...

Ольга Петрівна уважно спостерігає і поривчате „так!” і засоромлене „я... не знаю...”

— Тепер два слова про Селянську Санаторію, — переводить вона розмову на інші рейки, і густий рум'янець, неначе хвилі морські берег землі, покидає Улянчине ніжне личко: — Селянська Санаторія, Улянко, це — тільки назва, це — доволі цинічний плякат... Селянська Санаторія — в якій нема ні селян, ні хворих, це те саме, що “Українська

Советская Соціалістическая Республіка”, — в якій нема й натяку на українську державність! Це те саме, що свобода слова, совісти, друку і зборів, яка перетворилась у нас у цілковите рабство слова, совісти, друку і зборів... Це те саме, що красномовне гасло „Вся земля — селянам!”, яке перетворилось тепер у протилежне, і навіть більше, ніж у протилежне, бо в селян забирають тепер не тільки землю, але також і корову, коня, сільсько-господарський реманент і навіть хату!... Усе, Улянко, обман, — **великий обман**... Великий, бо він охопив одну шосту частину кулі земної та 180 мільйонів людей!

Ти думаєш, я вірю в українізацію? Не мине й пари літ, як почнуть арештовувати тих, хто виявив себе великим її прихильником. Я вже тоді не житиму, то ти мене згадаєш!

В цій великій божевільні, що носить назву ССРСР, люди так забрехались і так один одного бояться, що, якби з'явився один нормальний і сміливий громадянин, який почав би говорити правду зовсім безстрашно, то громадяни ССРСР, напевно, мали б його за божевільного і з чистою совістю посадили б до божевільні...

В цій великій божевільні люди так забрехались, що правдиве й щире слово брешуть, як дикий дисонанс, воно просто лякає людей... Як принишк увесь натовп екскурсантів, коли ти, моя правдива дівчинко, спитала, чому в Селянській Санаторії нема селян! Як завмер цей натовп, очікуючи твого наступного питання! З яким облегшенням зідхнув цей натовп — зідхнув, як одна людина, коли переконався, що другого питання не буде..!

— А чому Ви приложили палець собі до уст? Як я Вам вдячна за цей Ваш палець!

— О, дуже просто: тому, що я тебе люблю й не хочу, щоб ти загинула! Як добре, що я була разом з тобою в тім натовпі! Як добре, що ти була разом зі мною в цих хащах і вислухала мене! Тепер, розказавши тобі все, я спокійніше дивитимусь в обличчя смерті.

— Година? — питає Ольга Петрівна уривчасто й нервово.

— Чверть на третю!

— Ми спізнились! А в Селянській Санаторії нам, напевно, не дозволять переночувати! І те, що я член партії з 1917 року — нам не допоможе.

Улянка схопилась на рівні ноги, шнурочки брів звела докупи: думає...

— Ольго Петрівно! Ви потихеньку спускайтесь до зупинки без жодного поспіху, а я побіжу вперед і затримаю машину до Вашого приходу: я певна, що вони на Вас почекають!

І ясно-жовта сукня з чорними мушками зникає в гушавині виноградника, видно тільки чорну жіночу голівку з китицею рожево-жовтих безсмертників на ній, але й вона зникає за поворотом похмурого масиву палацу Олександра III...

Ольга Петрівна якусь коротеньку мить дивиться в бік Селянської Санаторії і... собі поспішає в міру своїх сил за ясно-жовтою сукнею, за чорною голівкою — слідом...

Еластично ритмічно й плавно летить автобус по гладенькій асфальтовій поверхні Лівадійського шляху. Блискавично-швидко тікають мальовничі краєвиди...

Сорок хвилин по другій... Автобус рвучко зупиняється перед ворітьми Туб. Санаторії, і курортники, неначе сірники з пуделочка, рвучко витрушуються назовні... Ось із кабіни шофера виходить Ольга Петрівна: обличчя її горить гарячковим рум'янцем, великі промінчасті, карі очі палахкотять нездоровим вогнем.

— Кхі, кхі, кхі, — Ольга Петрівна зупиняється, очікуючи, заки вийде її молоденька товаришка.

Спітнілі, розпарені курортники з розгоном вилітають один за одним із дверей автобуса... Мабуть, хтось із хлопців утворює в середині штучний тиск у проході між лавками; це звичайна „забавка” чоловіків, яка дає можливість посміятись і... щільно притиснутись до молоденької сусідки...

Ось нарешті й Улянка з розгоном вилітає з автобуса

на тротуар, мало не збивши з ніг тендітну постать Ольги Петрівни.

Улянчине обличчя бліде і вкрите дрібнесенькими краплинками поту; сукня — чудова ясно-жовта сукня з чорними мушками — зім'ята, „буфи” на рукавцятах жалюгідно опустились і прилипли до плечей, пишні зборочки на спідниці згорнулися закладинками, і... від цього здається, що чорні мушки на „буфах” і на спідниці поскладали свої прозоро-чорні крильця і... не летять більше... Але... зате вони продовжують свій літ на грудях і на спині, — саме там, де тоненька матерія, щільно охоплюючи дівочий стан, підкреслює його привабливо-ніжні контури... Там чорні мушки тримають свої прозоро-тьмаві крильця гордо-розправленими, і тиск при виході з автобуса не пошкодив їм...

Ольга Петрівна все це схоплює швидким поглядом проміястих материнських очей і, зупинившись на чорному пухнастому волоссі Улянки, каже:

— Безсмертників уже нема!

— Це — дрібниця! Ходіте швидше, а то й обіду не матимемо!

Жінки прямують до будинку відпочинку тим боком, де тїнь кипарисів утворює ласкавий захист від сонця... Ідуть мовчки, бо... вичерпані, бо що можна ще додати до того, що сказано там — у хащах виноградників?... Ось вони заходять у подвір'я будинку відпочинку: воно — порожнє, бо курортники якраз обідають... Але жінки прямують не до їдальні, а до своєї кімнати: адже треба хоч трошки привести себе до порядку! Вони обходять будинок довкола і минають вікно докторського кабінету...

У розчиненому вікні висока, ставна постать доктора в гарно-пошитому, елегантному, білому костюмі... Що він тут робить сьогодні? Адже сьогодні неділя, і ніякого прийому нема... Чому він не обідає? Але... це його справа...

Суворі, уважні очі схоплюють укриті потом обличчя обох жінок, палахкотіння очей Ольги Петрівни і гарячковий рум'янець її худорлявого обличчя, який яскравими

плямами палає на яблуках обтягнених шкіркою скивиць... Він бачить також прим'яту ясно-жовту сукню, бачить ті мушки, що ще летять, розправивши прозоро-тьмаві крильця, бачить також і ті, що вже не летять більше... Він бачить навіть те, що над чорною трояндою хвилястого волосся, саме там, де вона з потилички спускається на ніжну дівочу шию, забракло... китиці рожево-жовтих безсмертників. Так, так, доктор Підгаєцький це бачить: не випадково ж бо сьогодні зранку ця китиця безсмертників йому особливо сподобалась на фоні чорного хвилястого волосся його пацієнтки!...

— Що сталося? — питає доктор у жінок, і його суворі очі відбивають ледве-помітну тінь внутрішнього неспокою...

— О, нічого, докторе! — роблено спокійним тоном відповідає Ольга Петрівна: — просто ми з Улянкою... трохи... змучились...

— Негайно ж обидві в ліжку! Обід Вам принесе санітарка до палати, — каже їм навздогін доктор і, вихилившись з вікна кабінету, супроводжує обох жінок довгим, уважним поглядом...

З'ївши обід, якого подала їм санітарка, Ольга Петрівна й Улянка збиралися вже дати спочинок своїм напруженим нервам, коли в палаті несподівано з'явився доктор... Він знову уважно глянув в обличчя обох жінок і тихо запитав:

— Що сталось?

Витягнувшись струнким, худеньким тілом, лежала під білим простиралом Зі, переводячи свої жваві блакитні оченята то на доктора то на двох мандрівниць... Ліниво розпростершись на ліжку, колупала шпилькою в зубах Роза; дрімала як завжди вульгарно-нафарбована „дама з камеліями"... Це була так звана „мертва година”...

— Ви дуже уважні до нас, докторе, — пошепки відповіла йому Ольга Петрівна: — Ми зворушені й дякуємо... але... запевняємо Вас, що... не сталось нічого особливого. Просто ми змучені трошки...

А доктор ще уважніше заглядає в саму глибину гаряч-

кових, сьогодні особливо-промінястих очей Ольги Петрівни, потім у глибінь опуклих, вологих очей Улянки, що так нагадують чорні, зовсім дозрілі вишні.. Ці очі вперто тікають від нього, ховаючись під захист густих повік...

Доктор чомусь зупиняє свій погляд на вкритому ластовинням обличчю Рози...

— Роза! Не колупайте шпилькою в зубах, бо це — шкідливо! — каже він тихо й сердито... і помовчавши якусь хвилину, виходить з палати навшпіньках...

Зустрівши в коридорі сестру Тетяну, він наказує їй — особливо серйозно простежити за температурою і загальним станом хворої Ольги Безрідної...

Після відвідин Селянської Санаторії стан здоров'я Ольги Петрівни різко погіршав: гарячка досягала з кожним днем вищого рівня і тривала довше, нічні поти виснажували її до краю, і вона вже не мала сили дійти до пляжа й побачити, як розбивається об скелі пінявий гребінь дев'ятого вала... Кашель ставав глибшим і... з'явилась мокрота... Доктор ходив, як хмара... Він належав до тої категорії лікарів, які щиро тішаються видужуванням кожного пацієнта (зовсім незалежно від того, чи був той пацієнт прибутковим), і які тяжко переживають кожний випадок, коли перемагає хвороба, і смерть повіває льодовим холодом своїх чорних крил над живою ще людиною...

А погіршення стану здоров'я Ольги Петрівни обіцяло йому ще й особисті неприємності: адже він прийняв її до будинку відпочинку на свою відповідальність, прийняв тому, що боляче йому було завернути цю виснажену хворобою жінку додому, прийняв тому, що... був певен, що незабаром її переведуть до туберкульозної санаторії: адже була вона членом партії з 1917 року, а про таких чейже партія дбає!

Доктор ходив сумний, небалакучий, суворий і неприступний. Був початок червня... а очікуваного переведення до санаторії для Ольги Безрідної все не було: докторові листи й телеграми залишалися без відповіді, а Ольга Петрів-

на, закінчивши місяць, лежала в будинку відпочинку зовсім безплатно, і здавалось, що ніхто на світі не опікується нею...

„Дійсно, Безрідна!” — гірко думає доктор, нервово переглядаючи ранішню пошту: — Ні, таки нема відповіді на його телеграму! Що робити?

Доктор дзвонить...

— Закличете до мене сьогодні по обіді хвору Уляну Коломієць, — каже він черговій санітарці...

**

„Мертва година”... В палаті хворих жінок зовсім тихо... „Дама з камеліями” і Роза сплять... Заплющивши очі, нерухомо лежить Ольга Петрівна, а маленька Зі занепокоєно-уважно розглядає її різкий, загострений профіль... Крайне ліжко з правого боку порожнє...

— Заходьте! — чує Улянка крізь двері і несміливо переступає поріг докторського кабінету.

— Ви мене кликали?

— Так! Сідайте! — і доктор показує на зручний стілець напроти себе — по другий бік великого письмового стола...

Улянка сідає. На ній сьогодні біла вишита в українським стилі полотняна сукня, яка стисло охоплює її стан і гарно контрастує зі смаглявою шиєю, злегка загорілим личком, і з пишним, хвилястим чорним волоссям...

Обличчя доктора похмуро і здається ще різкіш окресленим, ніж звичайно... „Орлячого” фасону ніс і вперте підборіддя сьогодні особливо маркантно кидаються Улянці в очі...

„І чого він мене покликав?” — думає Улянка і дивиться прямо в суворі очі доктора... Ті очі накриваються повіками, і доктор, повільно вимовляючи кожне слово, каже:

— Чи відомо Вам, що докторові треба казати все, що ми знаємо про хворого — в інтересах хворого і незалежно від того, чи хворий цього хоче?

Улянка мовчить трошки розгублена такою несподіваною „прелюдією”.

— Ольга Петрівна — зовсім самотня, — Ви для неї духово-найближча людина, — і тому в справі хворої Ольги Безрідної я звертаюся саме до Вас і прошу Вас бути одвертою!

— Слухаю, — каже Улянка: — здоров'я Ольги Петрівни мене дуже непокоїть...

— Тим більше, — продовжує доктор: — Ви маєте мені одверто розказати, що сталося в Селянській Санаторії тиждень тому?...

— Нічого особливого, запевняю Вас, — твердо відповідає Улянка, а очі її швидко тікають від пильних докторових очей під захист густих повік.

„Хіба ж я смію розповідати чужі таємниці?“ — думає Улянка і нервово теребить пальцями правої руки гумку, яку вона знайшла на столі в доктора...

Їх розділяє великий письмовий стіл... Доктор мовчки спостерігає маленьку смагляву ручку з довгими пальчиками й нігтиками без жодного натяка на „манікюр“... Пальчики тортурують гумку... і, здається, ось-ось зломлять її пополовині...

І доктор раптом накриває цю смагляву маленьку ручку своєю великою і владною рукою...

Опинившись у несподіваному полоні, ручка затріпотіла, зробила рух вирватись і... завмерла слухняна й приборкана...

— А може ми все ж таки розкажемо своєму докторові, що сталося в Селянській Санаторії? — питає доктор і, цупко тримаючи смагляву ручку в полоні, дивиться в саму глибіню опуклих, вологих очей, що так нагадують собою чорні, зовсім дозрілі вишні...

Ці очі розгублено шукають порятунку, вони тікають, вони думають, вони хвилюються і ховаються... Щоб не зрадити чужої таємниці, Улянка відповідає про себе... хоч це й не до речі, можливо... Але ж треба щось відповісти, коли Вас цупко тримають за руку і пильно дивляться в очі, заглядаючи в саму глибіню Вашої душі... І Улянка відповідає...

— Я... Я спитала екскурсовода, чому в Селянській Санаторії зовсім нема хворих селян...

— Ви... це спитали прилюдно?

— Так, в присутності великого натовпу екскурсантів...

— А... чому Ви це спитали? — доктор аж нахилився всім своїм великим корпусом у бік Улянки, і очі його — уважні, карі, але такі суворі й тверді-владно вимагають відповіді: вони, мов сверлики, нишпорять в Улянчиній душі... Улянка приборкана цим поглядом; ручка її завмерла під владним тягарем докторової великої, теплої долоні, і їй так хочеться розказати про тих селян, що вмирають з голоду під багатими вітринами Торгсіню та про Селянську Санаторію, де курортники їдять запашний, білий, як сніг хліб (чийми руками зроблено той хліб, доктор, напевно, знає!), де їдять масло та чорну ікру і... де зовсім нема ні селян, ні навіть підкреслено-хворих на сухоти людей, як, наприклад, Ольга Петрівна...

Але ж... Улянчина мати взяла з неї слово, що вона буде обережна в розмовах з чужими людьми... Хіба ж цей доктор не чужий? Хіба Улянка знає його?

— Спитала, бо цікавилась тим...

— Ага... — каже доктор і випускає з полону маленьку смагляву ручку, яка, поклавши гумку на місце, спритно ховається до бічної кишеньки білої, полотняної сукні...

Доктор відхиляється назад у своє крісло... він зовсім не питає, що відповів Улянці екскурсовод: мабуть, його цікавить Улянчине питання, а не відповідь екскурсовода...

— Дозвольте поставити Вам одне маленьке питання анкетного порядку! — каже він.

— Прошу.

— Ви... — селянка?

— Я — донька сільського вчителя, виросла на селі, де й скінчила сільську школу під безпосереднім керівництвом татка... Після смерти татка ми з мамою переїхали до Харкова, де я скінчила трудову школу, потім... — Різка дзенькотіння телефона урвало Улянчине речення...

— Альо! — Так, це доктор Підгаєцький!... Добре, за пів години я буду у Вашому кабінеті...

Доктор недбало кидає рурку на місце і, переслідуючи якусь йому відому думку, перелитує:

— Виросли на селі? Товаришували з селянськими дітьми? Зжилися з селянами?

— Так.

— Це на Полтавщині татко учителював?

— Так.

— І мило Вам згадувати поля, гаї і млин старий? І пасіку, і сіножать?

Очі доктора раптом утрачають властивий їм вираз твердої волі й рішучої суворости... Вони м'якшають, лагіднішають і... насичуються теплом...

— Так, — каже йому Улянка: — і пасіку, і діда пасічника, і сіножать і великий баштан за селом...

— Так, так, — мрійно повторяє доктор і... ще уважніше розглядає миле Улянчине личко, ніби щось несподівано-приємне знайшов він саме тепер у цих опуклих, майже зовсім чорних оченятах, у чистому, високому чолі і скромній усмішці, що показує стисло посаджені — одну коло одної — продовгасті перлини білих зубів...

— І Ви прилюдно спитали, чому в Селянській Санаторії нема селян?

— Так...

— Як бачите, з Вами дещо трапилось! А Ви не хотіли мені розказати! Невже ж таки я зовсім не заслуговую на Ваше довір'я?

Доктор робить павзу — коротеньку, але маркантну...

— Заслуговуєте! — шепоче Улянка...

— А... **більш**е Ви нічого не спитали?

— Ні, більше... нічого...

— Ну, то й добре! — каже доктор: — А з Ольгою Петрівною що трапилось на території Селянської Санаторії?

— Ольга Петрівна зустріла там... несподівано... свого товариша молодих літ, з яким вони колись удвох „революцію робили”...

— А-а, так? — Зустріла товариша молодих літ? — перепитує, повільно відтискуючи кожне слово, доктор: — Ну, і... що?

— Нічого! Я їх залишила вдвох, щоб мали можливість без перешкод згадувати, як вони „революцію робили”, — відповідає Улянка...

— Цілком тактовно з Вашого боку. Він... гарний? Цей товариш молодих літ? Якого він віку?

— Років 55, і в молодих роках був, напевно, гарний... Постає таку, як Ви... — Зробивши це порівняння, мабуть зовсім несподівано для себе, Улянка червоніє... а то-ненькі бровенята сходяться до купи. Доктор усміхається, з приємністю розглядаючи, як умить спалахнуло її личко, і як потім повільно тікає зайва кров від смагливих, вже трошки позолочених сонцем, заокруглених щічок...

— Дуже вдячний Вам за інформацію, — каже доктор: — Ви, напевно, допомогли мені зрозуміти стан моєї пацієнтки після відвідин Селянської Санаторії.

Павза. — дуже довга павза, бо вона вимірюється дуже довгими секундами.

— А більше нічого не трапилось?

— Ні, більше — нічого, — твердо відповідає Улянка, але на цей раз не дозволяє докторові занадто глибоко нишпорити очима-сверликами в своїй очах: вона відводить їх трошки вбік і дивиться кудись у далечинь мимо лівого вуха доктора... Уста зложила поважно і твердо до купи...

Улянка боїться, щоб доктор не здобув від неї ще чогось, бо... далі вже починалась таємниця Ольги Петрівни, яку вона не сміє зраджувати і... не зрадить!

Вона встає...

— Не смію Вас затримувати довше, — дуже ввічливо говорить доктор і теж встає.

Улянка прямує до дверей... Поклавши руку на клямку дверей, вона зупиняється і, повернувшись обличчям до доктора, питає:

— Чи можу я виходити до міста і взагалі проходжу-

ватись по Ялті та її околицях? Я вже другий місяць у Ялті, а ще Ялти не бачила...

— Так, так, — можете! Я й забув про це сказати: — тільки не в ті години, коли спека...

— А Зіна?

— Зіна теж може, тільки вона ще не сміє багато ходити... — Вам дозволяю більше ходити, їй — значно менше. Вам можна бути 2 — 2½ години в русі, їй — тільки годину.

— Дякую, — каже Улянка і вже відчиняє двері...

— Хвилиночку! — зупиняє її доктор: — Чи п'єте Ви козяче молоко?

— Ні.

— А чому — ні? Адже я Вам радив... і татарки його приносять сюди щоранку... Може... у Вас... грошей нема?

Доктор підходить до Улянки ближче, мабуть, для того, щоб краще зрозуміти те, чого вона не скаже, але скажуть оті вологі, чорні, як зовсім дозрілі вишні, очі...

— Ні, ні, я маю гроші, — з поспіхом і твердо каже Улянка: — Я не купую козячого молока просто тому, що я зовсім сита, я ледве з'їдаю те, що тут дають...

— Так, — каже доктор: — але Ви будете більше в русі, і апетит у Вас збільшиться... до того ж починається спека, і Ви відчуватимете спрагу. Отож замість води Ви маєте пити козяче молоко: один літр денно... Зрозуміло?

Вираз докторових очей знову полагіднішав, набравши якоїсь широти і внутрішнього тепла.

— Так, зрозуміло... Я почну брати пів літра, а там, в міру потреби, збільшуватиму цю порцію.

— Дуже добре, — говорить доктор: — Я Вам завтра зранку пришлю ту татарку, що носить мені козяче молоко найвищої якості...

— Я... — трошки розгублено каже Улянка, знову беручись за клямку дверей: — Дуже зворушена... Вашою увагою до мене... Дякую!

Вернувшись до своєї палати, де спали її чотири спів-

мешканки, Улянка тихесенько сіла до столика дописувати розпочатого ще зранку листа до матері. Ось що вона дописала: „Ви навіть не впізнали б мене, мамцю, так гарно я поправилась... Місцевий лікар дуже уважно до мене ставиться... Він дуже суворий і серйозний, але дуже добрий і щирий водночас, він такий чужий і... такий свій!... Одним словом я не вмію Вам описати, який він чудовий, але як приїду, то розкажу докладно. Ваша Улянка.”

**
*

Вже більше пів години, як доктор Підгаецький сидить у зручному фотелі директорського кабінету, курить цигарку за цигаркою і... дивиться... Дивиться, як по діагоналі цього кабінету метушливо бігає взад і вперед низенького росту присадкуватий чоловік з „бабським” обличчям і блискучою лисиною...

Він то потирає свої невеличкі з коротенькими пальцями руки, та жестикулює ними в повітрі, — в залежності від сенсу й експресії речення... Це — директор будинку відпочинку — товариш Попочкін...

— Тяжко і навіть безнадійно хвора жінка в будинку відпочинку для відносно здорових людей! Хто прийняв її до будинку відпочинку, — я Вас питаю?!? І що маємо робити з нею далі? А що буде, як на Ваші телеграми зовсім ніякої відповіді не буде? Я вже не кажу про те, що вона тепер зовсім безплатно лежить у нас, — наш будинок відпочинку від цього не збідніє! Але уявіть собі на хвилинку похоронну процесію, яка одного чудового дня виходить з воріт нашого будинку і прямує через усе місто на кладовище, збираючи довкола себе цілий натовп цікавих до всяких подій курортників. Смертний випадок у санаторії — це нещасливий і рідкий випадок... Але в будинку відпочинку? Скандал! Скандал! Пропала моя голова! Ви навіть не уявляєте, чим це пахне!

Товариш Попочкін, охопивши обома руками свою лису, як коліно, голову, нервово бігає взад і вперед по діагоналі свого просторого, зручного кабінету.

Доктор Підгаєцький струшує попіл з цигарки до попільнички і знову смачно затагується димом... Зробивши губами „пок”, він випускає назовні майстерне кільцятко диму, яке так вибагливо кучерявиться в повітрі...

Товариш Попочкін, забувши на якусь хвилинку про своє нервово бігання, зупиняється і уважно розглядає досить масивну, гарно збудовану постать доктора Підгаєцького, його зручну позу і вибагливо-кучеряве кільцятко диму над його обличчям...

— Що ж Ви мовчите, шановний докторе? Хотів би я нарешті почути Вашу опінію!

— А я слухав Вас і чекав, заки Ви скінчите... висловлюватись, — підкреслено-спокійно говорить доктор Підгаєцький.

— Я скінчив! — відрубє товариш Попочкін...

— Ага... Ну то якщо так, то я тепер скажу пару слів... — Він робить останню зтяжку і, відкинувши недокурок у попільничку, каже: — Товаришка Ольга Безрідна, приїхавши до нас, мала порівняно невелику температуру після запалення легенів... Щоправда, легені її були zagrożені. Значно в гіршому стані була товаришка Уляна Коломієць. Їх обох я прийняв, погодивши це питання з Вами... Якщо пам'ять Вам не зраджує, Ви повинні про це пам'ятати... Товаришку Безрідну Ви погоджувались прийняти тим охотніше, що вона є членом партії з 1917 року і, поживши в нас місяць, перейде до санаторії, в чому ні я, ні Ви тоді не сумнівались...

— Але ж чому вона не видужує, чому їй не висилають документів на перехід до санаторії? — розгублено питає директор і знову починає бігати.

— На Ваше друге питання я не вмію відповісти... А на перше спробую: психічний стан хворого на сухоти грає велику роль в процесі його боротьби за життя... Товаришка Безрідна, здається мені, має якусь велику журбу на серці, яка з'їдає її і зводить нанівець мої зусилля, як лікаря. Вона... якби Вам сказати? Не виконує моїх приписів, не їсть і не

спить якслід... Вона ніби сама йде назустріч холодним обіймам смерті...

Товариш Попочкін раптом зупиняється. Він весь — пильна, насторожена увага, він прямо таки ловить кожне наступне слово доктора... і його „бабське” обличчя, здається, починає щось схоплювати.

— Хм, — каже він у роздумі, на чолі його збігаються зморшки... і раптом, стукнувши себе з розмахом короткими пальцями правої руки по голій потилиці, він радісно викрикує:

— Еврика! Все для мене ясно, шановний докторе! Все, як на долоні!... Товаришка Безрідна — старий і заслужений член партії... але... вона... проштрафилась! Так, так вона чимось завинила, на чомусь підсковзнулась, і тому до неї тепер ставляться недбало! О, товариш Попочкін, хоч і молодий ще член партії, але дещо розуміє! Будьте певні!

— Я не можу знати, — каже доктор: — чи є ця журба громадсько-політичного, чи особистого характеру. Я тільки тверджу, що наша хвора зазнала якихось глибоких душевних потрясень, які сприяють перемозі хвороби над її виснаженим організмом...

Товариш Попочкін — маленький, присадкуватий і лисий в глибокій задумі сідає за свій величний, директорський письмовий стіл і пару хвилин мовчить, потонувши в зручній глибині фотелю.

Доктор Підгаєцький закурює нову цигарку...

— Завтра, якщо нічого не буде з пошти, — дамо ще одну телеграму за нашими обома підписами, — каже директор.

— Треба відокремити її від інших хворих, які вже одужують, і на яких співжиття з тяжко хворою може вплинути негативно... Думаю, що і на неї впливає негативно веселий сміх молодих дівчат...

— Так, так, — ухоплюється за цю ідею товариш Попочкін: — Тоді вона не буде на очах, і менше про неї говоритимуть на курорті... Це — ідея!

— Дозвольте для неї звільнити маленьку кімнатку з од-

ним віконцем, де стоять шафи з чистою білизною для персонала та різним додатковим медичинським приладдям...

— А де Ви все це подінете?

— Це вже моя справа. Знайду місце, якщо захочу...

— Добре! Тільки Безрідну від інших відокремте! А там видно буде!

Ця ідея, як видно, дещо заспокоїла товариша Попочкіна і, коли ставна постать доктора Підгаєцького зникла за дверима його кабінету, він узявся за читання передової „Правди”.

**

Пів дванадцятої... В палаті хворих жінок — приємна півтемрява: густі темно-зелені фіранки натягнуто до самого низу... Чітко-вирізьблений, маркантний профіль Ольги Петрівни біліє в півтемряві штучно-утворених сутінок, а худенькі костомашки пальців нервово тереблять крайок стандартного коца... Вона... не спить, дарма що очі заплюшені і не проміняться підкреслено-живим, гарячковим блиском... Решта ліжок порожні, бо жінки лежать тепер на лежачках на пляжі, де ще зовсім недавно могла лежати й Ольга Петрівна, спостерігаючи, як розбивається об берег пінявий гребінь дев'ятого вала і відраховуючи вісім менших хвиля; що співають ритмічно-одноманітної коліскової пісні: „Хлюп-хлюп! Хлюп-хлюп!”

Крок за кроком зникає життя, крок за кроком вислизає ґрунт з-під тремтячих ніг Ольги Петрівни... Вона змахує дві пекучі сльозинки, що спинились у западинках очей і...

— Це ти, Уляно?!?

Ні це не Уляно! Це сестра Агрипіна, тихесенько відчинивши двері, просунула своє повновиде обличчя і... зникла: мабуть, подумала, що Ольга Петрівна спить...

І знову тихо... Ритмічно відстукує годинник ті хвилини, що невблагально тікають геть — у вічність і не повернуться назад ні ко я и... Тук-тук! Тук-тук!

Нерухомо й чітко вирізьблюється загострений профіль на білій подушці, а блискавично-ясні думки і яскраві, хвилюючі спогади, неначе вихор, пролітають крізь мозок хво-

рої... Як хочеться їх комусь розказати, комусь залишити у спадщину, щоб не пропав безслідно гіркий досвід марно і навіть шкідливо витраченого життя!...

— Це ти, Улянко?

— Так, це я... Прибігла до Вас на хвилинку дізнатись, чи не потрібно Вам що...

Улянка приносить із собою специфічний запах моря, гірських рослин, і молодого жіночого тіла...

Вона бере знеможені костюмашки обох рук Ольги Петрівни і гладить їх заспокійливо — ніжно... А дві круглі сльози — перлини знову застигають нерухомі та вродисті в кутиках гарячково-проміястих очей хворої...

— Улянко! — каже Ольга Петрівна, і очі її благають: — Улянко! Попроси доктора, щоб мене забрали звідци до окремої кімнатки!... Може знайдеться десь така кімнатка у нашому будинку?...

— Добре, хоч і зараз! Я бачила, що доктор тепер сам у своєму кабінеті, — відповідає Улянка: — я розумію: ми здорові заважаємо Вам нашими розмовами, Вам заважає дзвінкий сміх Зі та „Ви ж панімаєте!” Рози... не кажучи вже про „даму з камеліями”, яка завжди була для Вас неприємною...

— Ти, помиляєшся на цей раз, моя хороша Улянко, — я хочу до окремої кімнати зовсім не тому, що мені заважає дзвінкий сміх Зі...

—Кхі — кхі — кхі! А кхі...

Улянка підводить Ольгу Петрівну вище на подушках і терпеливо очікує, заки припадок кашлю скінчиться... Він розбиває ці жалюгідно-худі, зовсім висхлі груди, він лютує і стрясає цілою істотою Ольги Петрівни, неначе буря ялинкою...

— Ти, Улянко... кхі, кхі, кхі... ти... помиляєшся: я хочу окремої кімнати для того, щоб мати можливість тобі ще дещо в чотирьох стінах і зовсім спокійно розказати, щоб залишити тобі в спадщину досвід свого... шкідливо витраченого життя, щоб... покаятись перед тобою, як перед донькою українського народу в своїх гріхах... Казала ж бо

мені стара Чуйчиха: „Схаменися, дочко!” Я вже остаточно схаменулась... Повороту на мій попередній шлях не може бути... Тепер залишилось тільки покаятись... Чуйчиха — я — ти, — це три покоління, — і тобі належить найбільша роля: зрозуміти і глибоко усвідомити той досвід, який ти, як спадщину, одержиш від мене, зрозуміти і зробити з нього висновки... не тільки особисто для себе... а для нашого загалу. Окремі події, які проходили для тебе затушковані туманом офіційного фальшування нашої дійсності, я можу освітити тобі рефлектором цілковитої об'єктивності.. До того ж я, як член партії з 1917 року, знаю багато дечого такого, чого не знаєш ти... я хочу розказати тобі про...

Скрип дверей... Просовується повновиде обличчя сестри Агрипіни в щілину... і слідом за тим вона з'являється вся в повному своєму об'ємі — кругла й м'ясиста — в білому халаті й сніжно-білій сестринській шапочці на голові.

— Температуру міряти, — ввічливо каже сестра Агрипіна і збиває термометра.

— Іду в справі кімнати, — голосно говорить Улянка і виходить до коридора...

Там вона зустрічає доктора Підгаєцького... Підвезло!

— Що? Ольга Петрівна сама хоче перейти до окремої кімнати? Чудово! А я й не знав про це її бажання... Я думав, що вона зрозуміє це відокремлення її від інших, як ознаку серйозності й загрозливості стану свого здоров'я, що їй це відокремлення буде гірким, що вона нудитиметься...

— Ні, ні, вона сама хоче...

Довкола сновигають коридором курортники, з цікавістю спостерігаючи за доктором, що розмовляє з такою гарненькою пацієнткою... Але обличчя доктора заклопотане, серойзне й суворе... Ні жодного натяку на якусь грайливість...

— Добре! Завтра вона матиме окрему кімнатку. Так їй і скажіть!

**

Цілу ніч мріяла Ольга Петрівна про окрему кімнатку, цілу ніч уклала собі пляни, як і що вона розкаже Улянці в чотирьох стінах... Там заважатиме тільки кашель і більше ніхто й ніщо...

І ось настало це „завтра”: яскраве, соняшне й пекуче...

Десять годин ранку... Під ворітьми будинку відпочинку стоїть санаторійне біле авто для транспортування хворих. Воно вилискується на сонці, приваблюючи до себе здорових курортників, яким цікаво подивитись, кого, як і куди саме перевозитимуть...

На ганку будинку стоїть директор — присадкуватий, лисий і приємно-заклопотаний! Ви ж подумайте: в сьогоднішній пошті він знайшов пакет з „путівкою” для Ольги Безрідної до Туберкульозної Санаторії! Таки прислали! Думали, думали і нарешті... прислали! Тепер він — Попочкін позбавиться неприємної перспективи дочекатись похорону з очолюваного ним будинку відпочинку... У Попочкіна чудовий настрій, і його „бабське” обличчя сяє... Він дає якесь розпорядження санітаркам... Вони широко розчиняють обидві половинки вихідних дверей... і це приваблює цілий натовп курортників коло ганку... В будинку метушня. Курортники з зацікавленням запитують: „В чому річ?”... Сестра й санітарки таємничо відмовчуються... Біле авто таємничо попихкує коло воріт...

— Що?!? До Санаторії? — питає Ольга Петрівна і широко розплющеними очима дивиться на доктора: — Я... не хочу... до Санаторії... Я... Ви... Улянка мені казала, що Ви саме сьогодні маєте мене перевести до окремої кімнатки... Ви обіцяли!...

— Так, Ольго Петрівно, я... обіцяв... Але сьогоднішня пошта принесла Вам довгоочікувану „путівку” до санаторії... Там кращий догляд, краще лікування... Там вилікуєтесь...

— Мені не треба ні догляду, ні лікування, — помертвілими губами шепоче Ольга Петрівна і здригається всім своїм жалюгідно-худим, загостреним тілом: — Я... не хочу... до санаторії..

Брязкіт заліза об дерево... За широкими плечима доктора хтось, кого Ольга Петрівна не бачить, відсунув залізні засувки, і обидві половинки дверей широко розчинились навстіж, гостинно розкриваючи перед Ольгою Петрівною шлях із будинку відпочинку геть: тут бо відпочивають і лікуються відносно здорові, і безнадійнохворим тут зовсім не місце... Так, зовсім не місце!...

Два здоровенних санітари — молодці заходять з ношами і кладуть їх на землю поруч із ліжком Ольги Петрівни...

Улянка, щільно стуливши губи і звівши до купи чорні шнурочки брів, складає до валізки нечесленне майно члена партії з 1917 року: чорну, офіційну сукню, в якій Ольга Петрівна ходила до директора, і ясно-сіру, в якій їздила до Селянської Санаторії...

Сестра Тетяна спритно натягає скарпетки на обтягнені шкіркою, загострені костюмахи ніг Ольги Петрівни... А сама власниця цих ніг відкинулася на подушку й лежить, заплющивши очі, ніби не її це ноги, не її сукні, і не по неї прийшли з ношами оці здоровенні санітари-молодці...

Вона покійно за допомогою сестри й доктора переходить тремтячими ногами з ліжка на носі... Вона лягає... Вона готова: нехай її несуть!

— Улянко! Запам'ятай собі, як і коли (слово „коли” — наголошене) забрали мене на лікування до санаторії! Запам'ятаєш? — Голос Ольги Петрівни тремтить і вривається, мов надтріснута струна, що ось-ось перестане брєніти...

— Так, — дуже поважно, дуже врочисто відповідає Улянка: — Я... запам'ятаю... Доктор уважно розглядає Улянчине серйозне обличчя.

Санітари-молодці беруться за носі: — один — спереду, другий — ззаду. О, це кваліфіковані санітари! Вони йдуть в ногу, і голова Ольги Петрівни ритмічно погойдуюється в такт їхнього кроку, і дві сльозинки, спинившись в западинках заплющених очей, не хочуть стікати з запалих щік... Санітари ритмічним кроком минають коридор і на-

товп зацікавлених курортників коло ганку... А дві сльозинки-перлини вперто стоять у западинках заплучених очей, і миготять вони і грають під яскравим, сліпучим промінням червеного кримського сонця...

Коло воріт натовп цікавих з повагою розступається, утворюючи живий коридор, яким члена партії з 1917 року несуть до білої машини два здоровенних санітари-молодці... Ритмічно несуть, зручно несуть, — кваліфіковано!

Ще хвилина, і, хрипко зойкнувши, біла машина рвучко рушає з місця...

Зачиняються ворота, зачиняються широко розчинені вхідні двері будинку та вхідні двері палати для хворих жінок...

РозходитьсЯ натовп зацікавлених, і життя будинку продовжується в своїм звичайнім ритмі, дуже швидко вливаючись у береги щоденної звичайності...

**

Нема Ольги Петрівни: поїхала лікуватись до Санаторії! Ліжко її стоїть порожнє, яскраво нагадуючи про неї... Хто прийде і хто ляже на це порожнє ліжко? Кого воно очікує — таке чисте, привабливе, застелене свіжою білизною?...

Припишкля й не сміється без причини Зі: вона тулиться всім своїм молоденьким еством до старшої товаришки — Улянки...

Роза „завела роман” з чорнявим Абрашою і проходиться з ним щовечора набережною вулицею Ялти до і після вечері. „Дама з камеліями” „завела роман” з якимось Володькою, бо Коля вже від’їхав...

Дерево під вікном стоїть розлоге і зручне; тепер, як і раніш, воно готове для послуг „дама з камеліями”: директор будинку так і забув дати розпорядження зрубати його, а нагадати про це нікому, бо Ольга Петрівна поїхала лікуватись до санаторії...

Ще не минуло й тижня після того, як „дама з камеліями” познайомилась зі щойно прибулим на курорт „мальчи-

ком Володьою”, а роман їх уже вступив у ту жагучу й рішучу стадію, коли кончно потрібно користуватись послугами розлогого дерева... Як своєчасно забрали до санаторії цю стару комуністку, що зовсім не розуміла молодих поривів душі! Тепер “дама з камеліями” має багаті перспективи на тих три тижні, які ще залишилось їй прожити в Ялті... При одній думці про ці хвилюючі перспективи вона солодко жмуриться і, затаївши глибокий віддих, жадібно облизує свої яскраво нафарбовані, м'ясисті губи: — „мальчик Володя” так „безумно” її кохає...

**
*

На другий день після від'їзду Ольги Петрівни Улянка, вдягнувши ясно-жовту сукню з чорними мушками, пішла до Туберкульозної Санаторії просити, щоб дозволили побачення: відмовили... Прийшла вдруге за два дні: знову відмовили і сказали навідатись пізніше, — днів за три — за чотири... Якась туга чорною хмарою заволікала Улянчину душу, і, тікаючи від цієї зловісної хмари, Улянка почала проходжуватись по соняшній Ялті: здебільшого сама, тікаючи від настирливих залищань курортників, а інколи — в супроводі Зі, яка чомусь перестала вже заслужувати на своє попереднє назвисько „Сміхунчика”: Зі сміялась тепер рідше і... здебільшого не без причини...

Уставши раненько і налившись козячого молока, Улянка йшла в порт: у ці ранішні години вона почувала себе особливо дозвоільно, бо курортники ще спали, і можна було спокійно віддатися щастю споглядання й дихання..

Як легко дихалось у ці просякнуті ущіпливим холодком ранішні години! Як засоромлено, як кокетливо підносилося угору яскраве обличчя сонця! Як золотило воно своїм промінням вибагливі контури гір! Як глибоко, як легко дихалось!

Головна вулиця Ялти — це набережна... Вона асфальтована, чиста й довга... Праворуч під горою — море... Ліворуч — будинки... Гарні будинки в соняшній Ялті! Не випадково ж бо в царські часи вся придворна аристократія су-

нула на лікування та відпочинок саме до Ялти, — не випадково ж бо літня резиденція царів Романових протягом трьох поколінь містилась — у трьох кілометрах у Лівадії, що сполучається з Ялтою чудовим, асфальтовим шляхом... Колись у Ялті відпочивали ясновельможні пани, і ніжні, екзотично-бліді личка графинь та князівен саме тут набирали здоровішого, природного кольору... Тут була дорожня неча, тут рікою лилося золото, але тут для послуг знатних багатців було все, чого тільки могла забажати вибаглива фантазія ситої верхівки тогочасного суспільства. Улянці здавалось, що з пишних будинків набережної ще й досі не стерлась запобіглива усмішка й низькопоклонна готовість до найменших послуг... Головна вулиця Ялти, що має лише один забудований бік (бо другий украто від неї море) це є втілення самої ідеї обслуговування: вона має чудові санаторії, готелі та ресторани; має чудові магазини, вітрини яких в советські часи, напевно, не виставляють на своїх полицях тих розкошів, які красувались там за царських часів... Ця вулиця має просторі, претенсійно-оздоблені перукарні, де мистецтво голення, стриження й зачісування неодмінно сполучується з мистецтвом наведення краси та лоску на нігті, що зветься „манікюром”... Ця вулиця має імпазантні харчеві крамниці, які в 1933 році стоять пустою, а колись розкішний гастрономічний магазин торгує лише „дельфінячою” ковбасою... Щоправда, вітрини “Санітарії та Гігієни” і в 1933 році вражають своїм багатством та різноманітністю виставлених виробів „Т.Ж.”: отже „ дама з камеліями” забезпечена фарбами...

На цій вулиці є магазин раритетів, багато-устатковані фото-ателіє, майстерні чоловічих та жіночих капелюхів, кіоски з водами, пивом, морозивом тощо... Все, що обслуговувало колись знатну аристократію за царату, стало тепер на шлях обслуговування советського курортника... І грошовитий советський курортник дійсно має де розважитись: до його послуг — ресторани з музикою і без музики, невеликий але виключно багатий своєю рослинністю парк, театр, кіно, човни та катери на морі і... „Попла-

вок” на березі його... Так називається ресторан, який міститься коло самого порту, і який зачепився за берег лише одною своєю стіною, а всім своїм масивом мальовничо висувається в море... Цей ресторан приваблює курортників не тільки оригінальністю свого розташування, але також і тим, що там можна їсти справжні татарські „чебуреки” — дуже жирні вареники зі специфічно приправленою начинкою з баранячого м’яса та інші вироби татарської кулінарії...

Від набережної Ялта повільно підноситься вгору, і кілька вуличок, перпендикулярних до набережної збігають, мов потічки, зверху вниз... Якою б з цих вуличок Ви не пішли вгору, — кожна на початку має будинки міського типу і зберігає характер запобігливого обслуговування тимчасових мешканців та випадкових відвідувачів курорту... Тут — на початку цих вуличок — є безліч дрібних майстрів, що працюють своєю обслуговували колись і обслуговують тепер чужинецького багатого зайду... Це здебільшого кримські татари й татарки, які виробили собі безліч фахів у галузі обслуговування: шевці, кравці, годинникарі, фотографи, перукарі, “манікюрші”, капелюшниці, панчишниці, плетільниці і взагалі всяких делікатних справ „махери” й „махерки”...

Чим вище підносяться вулички вгору, — тим простіші будинки, тим бідніші й брудніші мешканці, і нарешті пишна Ялта переходить без жодних кордонів у скромне татарське передмістя — Яйлу, заселену виключно татарами, які працювали раніш і працюють тепер на обслуговування: вони вирощують кіз і продають козяче молоко курортникам; вони вирощують овець і постачають м’ясо, вовну й вовняні вироби курортникам; вони продукують виноград і теж продають його курортникам...

Хоч колективізація й охопила в 1933 році Кримську АССР, але дрібних господарів Яйли вона ще не торкнулась, і вони покищо живуть майже так, як жили їх батьки з тою лише різницею, що батьки обслуговували багатих аристократів, а вони — советських курортників... Для татарина принципової різниці між першими і другими нема,

бо і перші, і другі є чужинцями, які невинним потоком текли й течуть у його рідний край, щоб пити його цілюще повітря і споживати плоди його... Мабуть, століття обслуговування чужинців не можуть минути для народу непомітно, не поклавши свого тавра. Ялтинський татарин, що походить з Яйли із діда-прадіда живе тут, — підкреслено-чемний, запобігливо-услужний, хитрий і навіть винахідливий в галузі обслуговування... Він завжди до Ваших послуг, і усмішка його продається за гроші... Він досить добре володіє російською мовою і, як це не дивно, майже не має жодного акцента... Спостерігаючи ялтинських татар, Улянка не раз питала себе: „невже ж такі оці підхиялісті люди є нащадками войовничого народу, що вписав і в нашу історію багато сумних сторінок?“ Приглядаючись до татарок, вона зі здивуванням відзначала, що вони дуже швидко старіють: тридцятирічна татарка вважається вже старшою, і вона дійсно є старшою, а після тридцяти літ вона втрачає всякий натяк на жіночу привабливість. Гарненькими виглядають лише зовсім молодесенькі татарочки у віці Зі, зате старі татарки з Яйли нагадують Улянці казкових відьом...

Всі ці спостереження Улянка зробила підчас своїх самотніх блукань по Ялті та Яйлі: щось гнало її зі стін будинку геть — самотності назустріч... До Ольги Петрівни її чомусь уперто не пускали: відчувалось щось недосказане у скупих словах сестер та лікаря... При одній уяві про обтягнений темно-жовтою шкірою жалюгідний кістяк Ольги Петрівни, про її неприродно збільшені хворобою гарячково-проміясті, благальні очі, про її несамовите прагнення побачитись з Улянкою, — Улянці робилось так моторошно і лячно, що вона готова була кричати з жалю та розпуки... В соняшній, пишній Ялті Улянку з усіх боків оточували усміхнені люди, що прагнули тільки розваг та відпочинку. Чоловіки у віці від юнака до старця включно зазирали їй настирливо в самі очі, питаючи, чи не можна б з нею порозважатись тимчасово... І Улянка тікала від них до Яйли; вона повільно піднімалася вгору, досягаючи тих вершин, де вже не було людей і, сівши на виступі самотньої скелі,

вдивлялась у мерехтливу, сяючу й мінливо-блискучу далечінь, що зветься морем.. Тут над Ялтою і над Яйлою горизонти ставали ширшими, і катери здавались крапками, а величезні морські пароплави — маленькими іграшками для дітей... Все людське ставало жалюгідно-маленьким і мізерним на тлі двох сполучених між собою величних стихій води та повітря... Але як тільки Улянка починала повільно спускатись у н и з, — все людське знову виростало до розмірів значного й великого і настирливо вимагало до себе уваги... Тоді Улянці здавалось, що вона чує, як кличе її до себе Ольга Петрівна, щоб... покаятись у гріхах проти свого народу, щоб передати їй — Улянці гіркий досвід марно і навіть шкідливо витраченого життя. Тоді Улянці здавалось, що крик людської душі це величина, шіак не менша, ніж величава безмежність стихій... Чому ж не пускають до Ольги Петрівни? Чому відкладають з дня на день і не дають виразної відповіді? Помогти в цій справі їй міг тільки доктор Підгаєцький, а його — то якраз і не було в Ялті: він виїхав на кілька днів пароплавом до Одеси у якійсь службовій справі...

Улянка не могла б відповісти, чому саме ці двоє зовсім чужих для неї людей — Ольга Петрівна та доктор Підгаєцький увійшли в її життя, в її душу і в коло її інтересів так глибоко, так владно, що відірватись від них обох було годі... Ось відїхала одна до санаторії, а другий до Одеси, і Улянка почуває себе самотною, осиротілою, без ґрунту під ногами, а всі інші люди їй нецікаві й чужі наскрізь... Вона може переносити лише маленьку Зі, і то в невеличких порціях... Чому це так? Хіба Улянка знає?

**
*

Минув тиждень після виїзду Ольги Петрівни до Санаторії. Доктор мав уже ось-ось повернутися з Одеси, і Улянка очікувала його з пекучим нетерпінням... Чому так довго не їде? А може з ним щось неприємне сталося?

Одного соняшного дня, коли з моря дув сильний, просякнутий сіллю вітер, і високі, темно-сині хвилі з ревом роз-

бивались об прибережні скелі, — призначена була екскурсія до будинку відомого російського письменника Антона Павловича Чехова. Ще до початку 20-ого століття хворий на сухоти письменник побудував собі невеличкий будинок у Яйлі, звідки відкривався чудовий вигляд на море... Чехов помер за кордоном у 1904 році. Советська влада проголосила ялтинський будинок Чехова заповідником, а завідувачкою цього заповідника призначена була рідна сестра покійного письменника — Марія Павлівна Чехова.

Улянка дуже добре знала, де міститься будинок Чехова: треба було дійти набережною майже до самого порту й повернути бічною вуличкою вгору — до Яйли... На розі цієї вулички саме там, де зникають пишні ознаки блискучої Ялти й починається скромна татарська Яйла, — стоїть досить гарний будиночок з подвір'ям і садочком, оточений високим парканом, — це і є садиба Чехова.

Щоб не йти вулицями Ялти в галасливому натовпі екскурсантів і не вислуховувати шабляонових компліментів, Улянка запропонувала Зі вийти раніш на цілу годину, пройтися містом і повільно піднятися до Яйли, а там почекати на лавочці коло будинку Чехова, заки прийде екскурсія... Пояснення екскурсантам мала давати завідувачка заповідника Марія Павлівна Чехова, отже екскурсовода не очікували.

Зі погодилась із захопленням: вона завжди рада пройтися з Улянкою, вона не знає, чому Улянка уникає її, їй — маленькій Зі це дуже боляче...

Дівчата вдягнули білі, свіжі сукні і вийшли з воріт будинку рівно в одинадцятій годині. Сонце пекло, як у липні, і Улянка заздрісно поглядала на стрижену, біляву голівку Зі, на маківці якої красувалась малесенька зовсім кругла, різнокольорова шапочка — так звана „тютюбейка” — дуже модна в той час і для чоловіків і для жінок... А Улянка йшла з чорною непокритою головою...

Буйний вітер нісся з моря і, ударившись об пишні будинки набережної, незадоволено гудів, неначе ображена тварина... Він грався хвилястим Улянчиним волоссям, то

роздуваючи його на дрібнесенькі волосинки, то згортаючи його у вибагливі пасма, — так, як йому — вітрові забажалося. Сонце й собі смалило привабливу голівку, бо була вона нічим неприкрита і... чорна... Вона приваблювала, вона притягала до себе пекуче проміння, і сонце зовсім не противилося тим чарам: пекло... смалило...

Притримуючи рукою гребінець на потилиці, щоб буйний вітер, бува, не вихопив його, Улянка йшла вздовж пишних вітрин Ялтинських магазинів — незадоволена, пригноблена і чимось роздратована: і вітер надто буйний, і сонце надто пекуче, і волосся в неї, заки вона прийде до садиби Чехова, буде в хаотичному безпорядку... і... взагалі вона не знає, чого вона йде з екскурсією до будинку Чехова, коли їй зовсім не хочеться туди йти... Їй би хотілось піти до Тубсанаторії, зайти до окремої кімнати, де лежить Ольга Петрівна і, охопивши обома своїми руками костюмашки її пальчиків, гладити їх тихо та ніжно і слухати... слухати все те, що Ольга Петрівна захоче їй розказати... — „Мабуть її душа так прагне до мене, що це передається мені”, — думає Улянка і недбалим оком оглядає знайомі вітрини пишних магазинів...

— Ти, Улянко, сьогодні з лівої ноги встала, — каже їй Зі і... не сміється, як звичайно...

Вони минають імпозантні вітрини перукарні, де видно ряд дзеркал, ряд стільців з дамами на них і ряд перукарів, які, демонстративно потрясаючи в повітрі розпеченими щипцями, закручують штучні льокони на голівках у дам: — льокони — чорні, біляві, русяві, напівсиві і... сиві...

— „Нащо мені це все?”, — думає Улянка: — „таке штучне, крикливе й нетривке...”

Крізь вітрину вона зневажливо розглядає величезних розмірів даму, що витягнула через стіл свою пухнасту руку, на нігтях якої молода манікюрниця старанно накладає фарби та ляку...

„Гидота”, — думає Улянка: ті нафарбовані, блискучі, неприродно довгі нігті викликають у неї просто фізичну огиду.

— Чому ти собі манікюра не робиш? — питає вона в Зі...

— Бо мені це не подобається, — зовсім просто відповідає дівчинка: — Сильно нафарбовані довгі нігті наших дам нагадують мені зацятковані кров'ю кігті “вампіра”, а такі губи, як у „дами з камеліями”, нагадують закривавлену морду „вампіра”, що насмоктався людської крові... Я, Улянко, ніколи не фарбуватимусь!... Це мені бридке!

— Хм, — каже поважно Улянка. — Ти, мені здається, перестаєш бути маленькою... ти робишся дорослою і... розумною...

Це — найвища похвала для Зі: личко її ніжно рожевіє з приємности, і вона зворушливо бере свою старшу товаришку під руку; їй би хотілось поцілувати Улянку, але на вулиці не можна: непристійно! Зі це розуміє...

Ось вони минають пишно прикрашену вітрину „Т Ж”: і це Улянці непотрібне! Її косметика обмежується водою та милом... Хіба що трошечки вазеліни, коли сонце так смалить, як оце сьогодні... Нехай фарби „ТЖ” існують для „дами з камеліями”, а для Улянки та Зі вони зайві, і вони обидві не заперечували б, якби ті фарби одної чудової днини перестали продукуватись...

— І нащо це все роблять на фабриках у пролетарській державі? — питає Зі, — а матерії на сукню — нема, а харчеві крамниці, он подивись, які порожні!

Улянчині брови різко зійшлись до купи:

— Зі! — суворо каже вона: — раджу тобі про це ніколи не говорити, — особливо на вулиці!

Улянка з острахом оглядається: ні, на щастя, — не чув ніхто!... — Чуєш? — перепитує вона...

— Не гнівайсь, Улянко, я більше не буду! Я знаю, що це — не можна... Це я тільки тобі!

Раптом Улянка зупиняється, бо вона побачила щось таке, що її зацікавило... Це маленька вітрина кустарної майстерні жіночих капелюхів... На ній виставлено чудовий капелюшок з якоїсь вибагливої соломки ясно-жовтого кольору... Чорні оченята, що так нагадують дозрілі вишні, так і прилипли до капелюшка...

— Зайдемо сюди! — каже Улянка, і обидві дівчини зникають за скляними дверима майстерні...

Назустріч їм встає стара, пристійно вдягнена, пишно-зачісана зовсім уже сива жінка... Це — татарка, але вона зовсім не нагадує тих застрашливих старих татарок, що живуть у Яйлі. Це — витончена татарська інтелігентка з голови до самих п'ят...

— Чим я можу бути корисною? — питає вона й усміхається дуже мило, показуючи два ряди рівнесеньких, вставлених зубів...

— Мені сподобавсь отой капелюшок, що на вітрині, — каже Улянка: — З чого він сплетений?...

— Із „рафії”, — це особливо кріпка і тривка соломка місцевого виробу. Прошу сісти! — і чемна господиня майстерні посуває два стільці...

Дівчата сідають, а стара татарка дістає з полиці кілька жіночих капелюшків із „рафії”... Якусь хвилинку вона дуже уважно розглядає Улянчине личко і, приставивши східці, досить звинно підносить своє повне тіло догори — так, що може дістати руками до найверхньої полицки... Звідти вона знімає круглу коробку і ставить її перед Улянкою...

— Отут лежить чудовий капелюшок, що чекає саме на Вас... Подивіться!

І ось капелюшок у руках старої обертається на всі боки перед очима Улянки... Він і справді чудовий: „рафія” сплетена якимось чарівним визерунком на зразок мережива, на яким вибагливо переплітаються якісь тоненькі гілочки з листочками, а між гілочками й листочками залишено малесенькі майстерно зроблені дірочки... В цьому стилі витримана і голівка капелюшка, і дашок, що має нависати трошечки на обличчя, оберігаючи його від сонця...

— Дозвольте зачесати Ваше чудове, хвилясте волосся, — каже стара і, показавши бездоганної чистоти гребінець, вона звинними руками зачісує Улянку: зачісує трошечки інакше, ніж Улянка звикла, але від цього Улянчине личко виграє... Стара врочистим жестом надягає капелюшок і запобігливо просить Улянку підійти до великого дзеркала...

— „Що це? Хто це? Невже це вона — Улянка?” — Капелюшок, охопивши легким обручиком її голівку, мережаним дашком звисає їй на обличчя з ледве-помітним нахилом на лівий бік. Чорне волосся, ледве-ледве вибиваючись з-під легкого обручика на біле чоло, — дуже вигідно контрастує з ясно-жовтою рафією і, сховавшись під капелюшок, де-не-де поблискує чорним крізь дірочки вибагливого мережива; ззаду воно несподівано виходить з берегів капелюшка і чорною трояндою природних, злегка заокруглених льоконів спускається на ніжну дівочу ший. Дашок кидає легесеньку, як павутиння, тінь: мережано-прозору і майже невловиму; це надає якоїсь милої загадковости олуклим чорним оченятам, що так нагадують собою зовсім дозрілі вишні; це робить особливо ніжними злегка порожевілі, засмажені сонцем щічки... Цей капелюшок робить Улянку зовсім інакшою, надаючи всій її стрункій постаті особливої елегантности, взнеслости, надзвичайности...

Зі так і прилипла зачарованими оченятами до своєї старшої товаришки.

— Хіба не казала я вам, що цей капелюшок чекав саме на вас? — тріюмфуючи, питає стара татарка: — Як приємно мені спостерігати, що мій виріб так влучно сполучується з мистецьким твором природи! Ви — просто таки чарівна в...

Чорні шнурочки брів зведено до купи: Улянка не любить компліментів...

— Скільки коштує капелюшок? — питає вона, щоб спинити красномовну склепарку.

— Сорок карбованців!

Улянка миттю пригадає собі, що вона має лише 100 карбованців: треба оплатити козяче молоко й доїхати додому... Квиток на пароплав, на потяг...

— Це дуже дорого... На жаль, не по моїй кишені... — І Улянка рішучим жестом знімає капелюшок.

Стара склепарка переконує: хіба ж можна жалувати гроші на таку річ? А який він кріпкий!... Це ж бо не звичайна собі соломка, а... ра-фі-я! Громадяночка носитиме цей ка-

пелюшок кілька сезонів і з вдячністю згадуватиме стару татарку з Ялти...

— Ви, певно, давно робите ці капелюшки? — питає Зі.

— О, дитинко моя, дуже, дуже давно... Вас обох ще й на світі не було, коли я вже була знаною в Ялті майстеркою... Капелюшки моєї роботи постачались до Лівадійського палацу, і взагалі дами — аристократки купували їх нарозхват...

— А чому ж ви тепер такий малесенький склепок тримаєте? — питає Улянка...

— Хм... — вагається стара: — Якби я тепер відкрила приватну майстерню, де працювало б кілька плетільниць та 2—3 учениці, мене негайно стерли б з обличчя Ялти, як „капіталістку"... А так я кустар — одноосібник, працюю сама особисто і працю рук своїх продаю... І то я мушу, як „приватниця" платити такий високий податок, що ось-ось доведеться мені закрити мій склепок...

Стара раптом робиться Улянці симпатичною...

— А чому до державної майстерні не йдете?... Вас би там, напевно, прийняли!

— Ні, дякую!... стримано але гостро відповідає стара: — Хочу кустарем-одноосібником померти!

— Але... Ваше мистецтво помре разом з вами, бо ніхто коло Вас не вчиться! — робить висновок несподівано сама для себе Улянка.

— Так, помре разом зі мною!

І стара замовкла поважна й сувора, — з чуттям своєї внутрішньої гідности...

— Ви нам уступіть трошки, то ми й купимо, — вмішується Зі: — І пришлемо вам ще курортниць з нашого будинку... А то ж ваше віконце таке маленьке, що ми й не зауважували раніш, що тут майстерня капелюшків...

— Ти знаєш, Зі, — каже Улянка: — як „дама з камеліями" і Роза — „Ви ж панімаєте!" побачать мене в цій капелюшку, вони негайно прибіжать сюди...

— Я, — поважно й повільно каже склепарка: — можу віддати вам капелюшок за 35. Це — крайня ціна... Буду вдячна, якщо пришлете до мене ще курортниць... У старі часи наша

фірма мала сталу кліентуру, бо до Ялти з'їздився щоліта завжди той самий, добре відомий нам світ петербурзької аристократії: дами знали мене, а я їх; кожного літа зустрічались, як старі знайомі. Тепер сюди їдуть люди з усього СРСР, і... мене ніхто не знає... Тай нема що гріха таїти: теперішні "дами" зовсім не розуміють, що таке по-мистецькому зроблений капелюшок... До того ж і віконце моє дійсно надто маленьке.

Заки стара це все говорить, Улянка, ставши напроти дзеркала, повільно вдягає капелюшок і... виймає 35 карбованців.

— Дякую! — каже склепарка: — Капелюшок вам пасує чудово! Вірте старій, досвідченій капелюшниці!

— До побачення! — кажуть дівчата й виходять на вулицю...

Буйний вітер несеться з моря і, ударившись об високі будинки набережної, гуде і стогне, неначе незадоволена тварина... Але до Улянчиного волосся він уже не чіпляється: з респектом обвіває довкола капелюшка, злегка погойдуючи мережаним дашком з ясно-жовтої рафії. Сонце пече, як у липні, але це не дратує Улянку: вона ж бо під захистом мережаного дашка, що кидає на її личко тінь таку легку, як павутиння, і таку таємничу, як сама загадка жіночих чар...

Море гнівно розбиває високі хвилі об розмиті хребти прибережних скель; воно реве й нудиться, мов лютий звір у надто тісній клітці...

Зустрічні чоловіки масними очима оглядають Улянку з голови до ніг, а дехто зупинившись, довго дивиться їй вслід... Новий капелюшок підкреслив її вроду, зробив її помітною...

Ось раптом загорілись опуклі чорні очі й зійшлись до купи шнурочки чорних бровенят: порт Ялта розвантажує величезний пасажирський пароплав. Уже здалеку видно, як сходнями спускаються на берег люди... І Улянка рішуче прямує до порту...

— Чекай! Куди ж ти?!? — незадоволено протестує Зі: -- Нам же треба до будинку Чехова ліворуч! Ми й так уже спі-

знились на екскурсію, бо розмова зі склепаркою забрала багато часу!

— Ну, то й спізнались! Встигнемо ще на будинок Чехова подивитись іншим разом! Ось глянь, який величезний пароплав! Це, напевно, „Україна"! Ти ж знаєш, що „Україна" — найбільший советський пароплав на Чорному морі, а ми його й не бачили ніколи! Ходім подивимось!

Ясно-блакитні оченята Зі заіскрились вогниками цікавості... Вона бере свою старшу товаришку під руку, і за пару хвилин вони вже стоять у натовпі, що спостерігає процес розвантажування „України”...

Притулившись до берега своїм велетенським, несиметричним тілом, „Україна" віддає Ялті якусь кількість своєї живої матерії, що невинним струмочком стікає по сходнях униз і, досягнувши берега, всмоктується натовпом. На тлі еднанітної, переважно білої маси чоловічих одягів вибагливі кольори жіночих літніх туалетів змішуються в цьому живому струмочку, неначе квіти в траві...

Ясні оченята Зі, жваво бігаючи по велетенським помості, раптом зупиняються на якусь хвилиночку на капітанському місткові, де стоїть обсмалений сонцем та вітром чоловік і владним поглядом господаря спостерігає за процесом розвантажування „України". — „Справжній морський вовк!" — думає Зі, а оченята її біжать далі... на цей раз по вікнах пароплава, з яких де-не-де виглядають обличчя пасажирів... Нарешті, охопивши швидким поглядом увесь велетенський масив „України" в цілому, оченята Зі загоряються й застигають у німому захопленні та пошані: „Який же бо велетень ця „Україна"!"

А чорні, опуклі й вологі очі Улянки теж не втрачають часу даремне: вони так і прикипіли до живого, різнобарвного струмочка, що заклопотано й метушливо стікає з „України" сходнями вниз — до Ялти... І ось раптом ці очі схоплюють якусь точку в грайливій течії різнобарвного струмочка... вони зафіксують цю точку, вони розширюються і, заіскрившись, пливуть за нею слідом з пароплава на берег...

Високий, міцно збудований чоловік у білому, впевнено

тримаючи над натовпом свій смаглявий, злегка “орлячого” фасону профіль, без жодного поспіху сходить зі сходнів на берег. Капелюха нема, і буйний вітер вільно розгойдує неслухняним чубом темного густого волосся; в руках велика і, мабуть, важка валізка, але він несе її легко, як іграшку...

Чоловіча постать у білому впевненим кроком прямує крізь натовп і... ось-ось, мине вже наших дівчат...

— Чого ти так зблідла, Улянко? — питає Зі і... раптом...

— Доктор! — самими губами шепоче вона, боляче стискаючи Улянку за лікоть...

Дві пари дівочих очей так і прилипли до смаглявого, енергійно-впевненого обличчя доктора... Чи ж цього не досить, щоб доктор відчув потребу уважніше оглянути натовп ліворуч?!? Чому саме — ліворуч? Цього доктор не аналізує; він просто перебігає недбалим поглядом з обличчя на обличчя, і ось його темно-карі, завжди уважні й суворі очі зупиняються на порожевілому личку Зі... Він уже готовий усміхнутись, але... А хто ж це поруч із нею? Кого це маленька Зі так цупко тримає під руку? Хто ця молода дама з ніжно-смаглявим личком, на якому ледве-ледве рожевіє рум'янець під легкою, таємничою тінню елегантного, майстерно-мережаного капелюшка? Як гармонійно розвинена її просякнута жіночістю і струнка, як тополька, постать! Який захват, яка грація, яка невловима гра тонкого жіночого кокетства у ледве-помітнім нахилі ясно-жовтого мережаного дашка саме на лівий бік! Як засоромлено вибиваються з-під нього чорні хвильочки буйного волосся на біле чоло! А очі... очі чорні, вологі й опуклі, що дивляться саме на нього — на доктора... і нагадують...

Все це за мить єдину охопив доктор своїми пильними, суворими очима... і в ту ж таки мить його очі пом'якшали й заіскрилились теплими промінчиками щирої й несподіваної радості...

— Вітаю Вас! — весело каже він, прямуючи до дівчат. Він тисне тоненькі пальчики смаглявої Улянчиної ручки і ще раз охоплює поглядом її всю... А Улянка червоніє... вона гнівається на себе за те, що червоніє; чорні шнурочки

брів сходяться докупи і... вона червоніє ще більше... А доктор, не випускаючи смаглявої ручки з полону своєї великої, владної руки, зупиняє свій погляд на капелюшку...

— Капелюшок у Вас... зна-ме-ни-тий! — каже він і подає руку Зі...

— А як наша маленька?

Зі ніяк не реагує на цей епітет, але зразу видно, що їй неприємно: цікаво знати, доки вона ще буде „маленькою”?!?

„Україна” гуде довго, протяжно і так гучно, що дівчата затуляють вуха руками.

Всі троє виходять на асфальтову рівнесеньку набережну і йдуть якусь хвилинку мовчки серединою вулиці...

Зі сліпого кута ніякової мовчанки всіх трьох рятує маленька Зі:

— А в нас сьогодні екскурсія до будинку Чехова... Ми з Улянкою мали приєднатися до екскурсантів, а замість того, побачивши, що розвантажується „Україна”, опинились у порті...

— Сьогодні пароплав дуже спізнився, — каже доктор, ідучи в центрі між дівчатами: — Що нового? Що чути з Ольгою Петрівною? Не були в неї?

— Якже не була! — гірко відповідає Улянка: — Я ходила за цей тиждень чотири рази, але мені чомусь не дозволяють побачення з нею... А чому, — не кажуть!

— Хм, — в задумі повільно вимовляє доктор: — А як стан її здоров'я?

— Сестра завжди відповідає мені на це питання одним словом: „погіршується!”

Саме в цій хвилині всі троє минають ту перпендикулярну до набережної вуличку, якою треба було йти до будинку Чехова, і яка пнеться вгору — до татарської Яйли.

— Улянко! — каже Зі й зупиняється: — Я таки піду до будинку Чехова! Я думаю, що я ще матиму час приєднатися до наших екскурсантів! Розкажи мені ще раз, як шукати будинок Чехова!

— О, дуже просто: іди вгору цією вуличкою!... Коли

ти вже будеш на межі татарської Яйли, і міські будинки відступатимуть своє місце маленьким будиночкам передмістя, — спитай у першого ліпшого татарина: „Де будинок доктора Чехова?”

— Док-то-ра? — здивовано перепитує Зі.

— Так, — відповідає їй замість Улянки доктор: — місце татарське населення зовсім не знало російського письменника Чехова: воно знало й досі пам'ятає доброго доктора Чехова, який, оселившись у Яйлі, завжди безплатно лікував їх... Ім'я доктора Чехова дуже популярне серед місцевих татар...

Зі слухає дуже уважно: їй хочеться признатись, що вона цього не знала, але вона себе стримує, бо знову ж таки скажуть, що маленька...

— Отже, до побачення! — дзвінко говорить вона і звертає у вуличку праворуч.

Доктор і Улянка прямують набережною далі... Він — високий, солідний і міцно збудований виглядає надто масивним поруч зі стрункою, звинною жіночою постаттю в білій, свіжій сукні та ясно-жовтому капелюшку з майстерно-мережаним дашком, що з лівого боку так кокетливо навісає на личко...

— А знаєте, — усміхаючись, каже доктор: — ця маленька Зі, здається мені, перестає вже бути маленькою!

— Так! Сьогодні вона здивувала мене кількома дозрілими зауваженнями... До того ж вона тепер дуже рідко сміється без причини. Отже, на очах у нас вона перестає бути Сміхунчиком і перестає бути маленькою...

— Це, — усміхаючись самими кутиками уст, поважно каже доктор: — дуже цікавий момент переходу від дитини до дівчини... І...

Тут доктор уважно дивиться на Улянку, знову охоплюючи швидким, як блискавка, поглядом її всю, — від чорних відкритих мештиків до прозоро-мережаного капелюшка включно..

— І... є ще цікавіший момент у розвиткові жінки: це перехід від дівчини до жінки!

Улянка зиркає на доктора з-під мережаного дашка і, зустрівши його пильний погляд, миттю ховає зовсім чорні вишні своїх оченят під таємничу тінь капелюшка... Зирк, — і нема!

Так інколи в хмарний день проміння яскравого сонця висмикнеться на якусь коротеньку мить з-під накриття пухнастих хмар, освітить вселенну, розсипле багряне золото своїх іскор і... раптом сховається під захист сусідньої хмарки... Зирк, — і нема!

— Чи бачили Ви колинебудь, як розпускається пишна квітка? — тихо питає доктор: — Чи доводилось Вам хоч раз залишити ввечері на кльомбі майбутню квітку, яка ще дуже несміливо висмикує перші пелюстки зі стислих обіймів пуп'янка, а... прийшовши на другий день зранку, побачити справжню, чудову квітку в першій, — ще соромливій порі свого розквіту?... Чи бачили Ви таку квітку?

— Так... я... бачила... Це стосується до Зі?

— Ні, це до Зі зовсім не стосується! Зі — ще зелений пуп'янок... і до розквіту їй далеко!...

Доктор раптом замовк... Мовчала й Улянка: ішла поруч з доктором, чітко постукуючи об асфальт набережної високими підборами своїх мештів і вперто втопляючи очі в землю...

Ревло в безсилій люті море, котило високі, прикрашені перлистими гребенями хвилі та з розгоном і диким стогоном розбивало їх об розмитий водою берег: ревло і гнівалось море, неначе хижа тварина, посаджена в надто тісну клітку.

І буйний вітер нісся з моря; він теж котив свої могутні хвилі і, розбиваючи їх об височінь пишних будинків набережної, стогнав і скиглив, як обмежена у своїх природних прагненнях тварина... По небу неслися в нетерпеливими марші невеличкі, пухнасті хмарки: слухняні, рухливі й легкі, як дим, вони були віддані на волю вітра — буяна. А сонце — цей владар найбільший — з безмежної височини невпинно посилало свої пекучі цілунки вниз, спокійно й велично

спостерігаючи хвилювання, зойки невдоволення і справжні благання про порятунок другорядних, підлеглих йому стихій...

Кілька хвилин ішли мовчки.

— Про що моя землячка так глибоко задумалась? — з несподіваним і зовсім невластивим йому теплом у голосі спитав доктор...

— Про... цікаві моменти в житті жінок... і... людей взагалі...

— А саме? — з неприхованою жвавістю спитав доктор.

— А саме: найстрашнішим і найбільш хвилюючим є перехід людини в небуття... Правда?

— Правда. А чому саме це спало Вам на думку?

— Скажіть мені, докторе, правду: чи має Ольга Петрівна шанси на видужання?

— Як Вам сказати? Я вже більше тижня не бачив її, а тиждень в житті такої хворої, як вона, важить надто багато...

Доктор зробив дуже виразну павзу: мабуть, думки синтезував...

— Трагедія Ольги Петрівни, коли вона приїхала до нас, полягала не в стані її легенів... бо видужують на півдні Криму й серйозніші хворі: ось хоч би й Ви, наприклад!... Трагедію Ольги Петрівни треба шукати в стані її душі, а не тіла... Хворий, що бореться за своє життя, з'єднує свої зусилля з зусиллями лікаря та з цілющим впливом клімату в умовах південного Криму... Ольга Петрівна від самого початку з дивною байдужістю вислуховувала всі мої поради, — так, ніби вони стосувалися не до неї — живої ще людини, а до її покійної бабці, якої воскресити вже не можна... Маю глибоке переконання, що вона свідомо йшла смерті назустріч, а... після пам'ятних відвідин Селянської Санаторії вона просто побігла смерті — назустріч... Можливо, що побачення з товаришем молодих літ так на неї вплинуло, — я цього не знаю... Але я переконаний, що на території Селянської Санаторії вона мала якесь

велике нервово потрясення, яке не могло минути для неї безслідно... Ні, Ольга Петрівна не житиме довго!...

Улянка механічно ступає ногами, прикипівши пильними очима до докторового обличчя... Вона б хотіла, щоб доктор ще щось сказав, але він замовк...

— Докторе! Я дуже нетерплячо очікувала Вас...

— Та - а - к? — уважно перепитує доктор.

— Так, бо я маю до Вас дуже велике прохання...

— Слухаю Вас. — Яке прохання?

Глянувши вперед і врахувавши, що до будинку відпочинку залишилось уже зовсім недалеко, Улянка поспішає.

— Прошу Вас, влаштуйте мені можливість побачитись з Ольгою Петрівною!

— Оце і є Ваше прохання?

— Так, — каже Улянка і дивиться прямо в очі доктора.

— І Ви саме тому так нетерплячо очікували мого приїзду?

— Так, — каже Улянка і дивиться в землю.

— Ну, що ж... Я постараюсь допомогти Вам побачитись з Ольгою Петрівною... Я все одно мав на увазі зайти до неї: отже зроблю це завтра... Побачу її й поговорю з лікарями, щоб дозволили Вам її відвідати... Ви... як там відрекомендувались?

— Як далека родичка.

— Добре, що попередили: тепер і я так казатиму... Завтра підчас мертвої години, коли всі спатимуть, зайдете до мого кабінету, і я Вам про все доповім...

— Дякую, — зворушено відповідає Улянка. Вони вже вступили на територію будинку відпочинку і проходять через майданик, обсаджений кипарисами. Під кипарисами — зручні лавочки, а на них сидять курортники і курортниці... Під їх перехресними поглядами доктор і Улянка прямують до входних дверей будинку... На цих лавочках люблять звичайно сидіти саме ті дами, які в се знають і в се бачать: це ж бо чудова позиція для спостережень!... Минути цих лавочок ніяк не можна, а тому дами, сидячи саме тут — на майданчику під кипарисами, мо-

жуть бачити, — хто, коли і з ким приходить, — хто, коли і з ким відходить... А це ж бо так цікаво!

Ось і тепер дами зауважили не тільки те, що повернувся доктор із відрадження, бо це зауважили також і чоловіки... Але крім цього дами зауважили, що ця „гордячка-Полтавчанка” замість того, щоб бути в цей час разом з екскурсантами в будинку Чехова, — „ходить з доктором”; вони зауважили також і те, що на ній-чудово-сплетений, елегантний капелюшок, який їй так гарно пасує... І коли вона встигла його купити?!? Адже як ішла разом з тою малою Зіною до міста, — то була б е з капелюшка!...

Це все — цікаві новини, які за пів години облетять усіх мешканців будинку відпочинку... Ось як корисно, як цікаво посидіти на лавочках під кипарисами!

— Подумаєш, яка аристократка в нашому пролетарському будинку завелась, — сичить на вухо своїй сусідці одна з дам: — Чужомовні книжки читає, великопанського капелюшка собі придбала і... „з доктором ходить”!... Ви ж подумайте: пішла з отим малим дівчатком без капелюшка, а повернулась з... доктором і в капелюшку!

— А наших пролетарських хлопців зовсім знати не хоче! — в тон їй відповідає друга дама: — Треба про це сестрі Агрипіні розказати! Не даремне вона про цю Полтавчанку такої поганої думки!... Це, я Вам скажу, спритна „штучка”!

— І взагалі треба було б розвідатись, хто вона така, і яке її соціальне походження! — з рішучістю каже перша дама.

**

Знову, як і колись, доктор і Улянка сидять у зручному докторському кабінеті в той час, як у будинку — „мертва година”; і знову так, як і колись, їх розділяє великий письмовий стіл. Дивні речі розповідає Улянці доктор. Так, це правда, що стан здоров'я Ольги Петрівни дуже погіршився: доктор бачив її, і вона дуже змінилась, бідненька! Улянка не впізнає її... Правда також і те, що сама Ольга Петрівна

прагне побачитися з Улянкою... Вона так утішилася, коли він — доктор прийшов до неї, вона так просила, так благала його, щоб допустили до неї хоч на пів години Улянку!... І він їй обіцяв... Улянці він теж обіцяв це зробити... А він — доктор Підгаєцький звик завжди виконувати свої обіцянки... Але... в даному разі це — річ неможлива, бо... Тут доктор Підгаєцький робить виразний жест пальцями коло своєї голови: до Ольги Петрівни не пускають тому, що вона (нешаслива!) з б о ж е в о л і л а ! Так, так, нехай Улянка не дивується... Це буває... Це зайвий раз доказує правдивість докторових припущень про те, що в глибині своєї душі Ольга Петрівна переживає якусь глибоку трагедію, — носить якуть страшну рану. Так, так, це буває, і він — доктор Підгаєцький правильно зрозумів цей „казус”...

Улянка, витягнувшись струнко на своєму стільці, дуже уважно слухає доктора: вона жадібно п'є не тільки докторові слова, а те, що поза словами, — інтонації, павзи, жести, вираз обличчя і, що найголовніше, вираз очей...

— Чи зауважили Ви самі під час розмови з Ольгою Петрівною, що вона — б о ж е в і л ь н а ?

— Ні, я цього не зауважив...

— Які ж підстави мають лікарі санаторії?

— Бачите, — я розмовляв з нею кілька хвилин, а вони спостерігають її і вдень, і вночі протягом уже десяти днів...

— І що ж вони зауважили?

Доктор мовчить, суворо і твердо дивлячись Улянці в обличчя... Потім він встає і мовчки ходить по кабінеті, ніби забувши, що на стільчику, біля стола сидить Улянка, як живий і дуже напружений знак запитання...

— І що ж вони зауважили, — ще раз питає вона, а очі її надаремне шукають зустрічі з докторовими очима. Нарешті доктор зупиняє своє маячіння по кабінеті і, сівши знову в крісло напроти Улянки твердо і дуже повільно вимовляє:

— Вони зауважили, що вона говорить дурниці, і тому Вас до неї не пускають... А які дурниці, — цього я Вам не скажу!...

Тоді схилившись трошки до доктора через стіл, Улянка питає зовсім пошепки:

— А чи не лає вона, бува, компартію та її вождів?

— Як?... Ви знаєте? — скрикує доктор, забувши обережність...

— Це... мені... приснилось одної ночі, коли я думала про Ольгу Петрівну...

— Дивні у Вас сни: пророчі! Підчас приступів гарячки Ольга Петрівна дійсно лає... не лає, а кляне нашу пролетарську владу, партію та її вождів... особливо ж мучить її колективізація, голод селян і Селянська Санаторія, в якій не ма селян. Все це змішується в спільний кошмар, що душить і гнобить її... А інколи вона викрикує дивні слова по-українському, яких санаторійні сестри-росіянки не розуміють... Питалися мене, що значать ці слова, бо їх вона вперто повторяє в агонії гарячки.

— Які слова? — пошепки питає Улянка.

— “Дивись”, — далі слідує якесь прізвище української жінки на „иха” в стилі „Семчиха”, але я забув, яке саме... Отже ціле речення брентить так: „Дивись, Семчихо, я вже схаменулась!”

— Тільки не „Семчихо”, а „Чуйчихо”, — впевнено поправляє доктора Улянка.

— Цілком вірно: „Чуйчихо”!... А це звідки Вам відомо? Це — теж... приснилось? — і доктор перехилившись через стіл, зазирає в саму глибіню Улянчиних очей, нишпорить у її душі...

— Так, приснилось! І нехай ці дивні сни переконують Вас у тому, що мене з’єднує з Ольгою Петрівною щось більше, ніж просто курортне знайомство...

— Я це відчує ще з пам’ятної подорожі Вас обох до Селянської Санаторії. Чи вірите Ви мені, Уляно, настільки, щоб розказати зміст Ваших дивних снів? — і доктор стискає Улянчину ручку, що лежить на столі.

Якусь хвилинку вони мовчки дивляться одне одному в очі, трошки схилившись над столом... Її рука довірливо тоне в теплій глибині його великої долоні і не пручається... Від

цього дотику якийсь струмочок єдності — дивний і владний, могутній і чарівний — переливається від доктора до Улянки, і вона мусить зробити над собою велике зусилля, щоб не піддатись його владному впливові.

— Так, — каже вона: — може й прийде ще час, коли я розкажу Вам зміст моїх снів, але тепер допоможіть мені побачитись з Ольгою Петрівною!

І Улянка робить рішучий рух забрати свою руку; уваживши це, доктор відпускає маленьку смагляву полонену на волю. Сам сидить нерухомо і дивиться кудись у кут кабінету. Так у цілковитій мовчанці минає кілька хвилин, і кожна з них має довгих шістдесят секунд...

— Поможете? — питає нарешті Улянка.

— Так, — твердо відповідає доктор: — нічна сестра, що обслуговує хворих жінок Туб. Санаторії, в тому числі й Ольгу Петрівну, — моя добра знайома і навіть далека родичка. Я поговорю з нею: може вона погодиться пустити Вас до Ольги Петрівни вночі. Тільки попереджую: Ви матимете в кращому випадку, тільки одне побачення. Ця справа зв'язана з надто великим ризиком у наш сумний час... Вона може обернутися на зле для Вас, для мене і для нічної сестри — моєї родички. Але... я зроблю це для Вас, Улянко! — Він удруге назвав її Улянкою... Незрозуміла радість з буйною хвилею заливає всю істоту Улянки, іскристим світлом проміняться вологі очі, і вона не протестує, коли доктор, удруге взявши зі стола її ручку, стискає її повільно, ніжно й пристрасно, затримуючи значно довше, ніж дозволяє чемність.

**
*

Дев'ята година вечора... В синьо-сірих сутінках тонуть контури пишних будинків набережної і мружить напів-закрите око місяць-серпюк... Високий, ставний, гарно вдягнений і, як завжди, самітний, — доктор Підгаєцький виходить з дверей будинку і прямує через майданчик до воріт, минаючи стрункі кипариси та лавочки, на яких сидять ті дами, що все знають і все бачать...

— Пішов наш доктор на „Поплавок” чебуреки їсти! — констатує, позіхаючи, одна з дам...

Це зауваження не викликає особливого зацікавлення в її сусідок, бо це ж відома річ, що доктор щовечора ходить на „Поплавок” чебуреки їсти... Відома річ, що він туди й назад іде завжди сам... відома річ, що доктор — розведений (так, принаймні, запевняє сестра Агрипіна), що він не п'є, не курить, у карти не грає і навіть... за жінками не бігає. Дивний той доктор: кохається в своїй медицині, і до всього йому байдуже: от тільки чебуреки любить...

— Ви думаєте, — тій Полтавчанці пощастило його спокусити? — в'їдливо питає друга дама: — Аж ні трошечки! Запевняю Вас! І великопанський капелюшок не допоміг! О, наш доктор — то міцний горішок! Не по зубах Полтавчанці, хоч вона й дуже спритна „штучка”!

І схилившись одна до одної, дами ретельно снують тонке, цупке й брудне, як павутиння, мереживо поговору... А доктор — байдужий до них і до їхніх висновків — прямує залюдненою набережною до ресторана „Поплавок”, що міститься поблизу порта.

У вечірні години набережна Ялти живе напруженим, повнокровним життям: під містичним сяйвом зірок та місяця, під блідим мерехтінням електричних ліхтарів — у пестливих сутінках літньої ночі буйним цвітом квітне курортне кохання... Прискореними темпами розгортаються романи й розгоряється полум'ям в серцях тих, що видужують, кріпнуть і набирають сил... У вечірні години, щільно притулившись одне до одного, сновигають закохані пари; чується пестливий жіночий сміх, чується шепіт і тремтіння, і здається, що саме повітря насичене жагою несказаних ще слів...

Набережна живе напруженим, нервовим життям; вона переповнена вдягненими у свої кращі туалети курортниками. вона гомонить, метушиться й вовтузиться, неначе сполохана необережним мандрівником купина комахні в лісі... І тільки доктор, високо тримаючи своє різко-окреслене обличчя над метушливим натовпом курортників, спокійно й без жодно-

го поспіху прямує собі до „Поплавка” — байдужий, задуманий і самотній, як звичайно...

В ресторані „Поплавок”, що всім своїм масивом виходить у море, легковажно зачепившись за берег лише одною стіною, — годують виключно татарськими стравами, і вся обслуга там — татарська... В ресторані „Поплавок” доктора дуже добре знають і ставляться до нього з підкресленим респектом...

Ось назустріч йому стрілою летить моторний татарин-офіціант. Він запобігливо кланяється й поспішає на кухню замовити порцію чебуреків для доктора: йому дуже добре відомо, що їстиме і де сяде доктор...

В куті — під тою стіною, що вікнами своїми виходить у відкрите море, — під тою стіною, об яку так грайливо хлюпочеться море, — стоїть трошки відокремлено від інших маленький столик... а один із чотирьох стільців перекинуто на столик спинкою... „Я — забронований за гостем, що має ось-ось надійти”, — говорить цей стілець кожному, хто хтів би на нього сісти... Саме до цього стільця прямує доктор і не встигає він сісти, як моторний татарин-офіціант запобігливо ставить перед ним порцію гарячих чебуреків. пів пляшки пива, чисту склянку та свіжу, щойно одержану газету.

Сидячи в куті, доктор бачить усю залю ресторана як завжди переповнену курортниками, бачить вхідні двері, буфет і вхід до кухні... Глянувши крізь вікно праворуч, доктор бачить море... Воно сьогодні спокійно-заклопотане, грайливе й темне; воно діловито хлюпочеться об стіну ресторана, наспівуючи одноманітної, заспокійливої пісні...

Повільно пережовуючи чебуреки, доктор час від часу похмуро вдивляється в мінливу далечінь... Вигнувшись дворогим серпком, дозвоільно й тихо пливе місяць на темних хвилях завітчаного зорями неба, а море мерехтить грайливо й таємничо, темним блиском відзеркалюючи мінливе мерехтіння зірок та скупе сяйво місяця... Ось на його темному, блискучому тлі з’являється катер... Він воркотить ритмічно й сердито в боротьбі за право посуватися вперед

по мінливій поверхні безмежного, майже чорного дзеркала... Він мальовничо прикрашений сліпучим намистом різнокольорових лямпочок, які горять на чорнім тлі, неначе фантастичні, казкові квіти... Доктор недбалим жестом відсовує недоїджену ще порцію чебуреків і застигає в задумі, втопивши нерухомий погляд у темну, мінливу далечінь...

**

Минуло кілька днів з того часу, як доктор пообіцяв Улянці влаштувати побачення з Ольгою Петрівною за допомогою нічної сестри... Улянка нудилась, і не могла знайти собі місця, а читання англійських та французьких книжок чомусь не розважало її, як звичайно... Щоб убити якомсь час, вона вкупі з незмінною товаришкою своєю Зі відвідала кілька мальовничих місцевостей на південному березі Криму, в тому числі Місхор, Сімеіз і славу Алупку, де міститься історичний палац графа Воронцова, про який згадував екскурсовод із Селянської Санаторії. Кожного дня вони вдвох кудинебудь їхали; сполучення катером коштувало дешево, і тоненькі кишені дівчат могли без труднощів витримати такі витрати. — Зі була в захопленні: велика кількість вражень переповнювала її до краю, і тільки засумоване личко Улянки накладало якусь темну хмару на ці щоденні подорожування... А Зі була вже дорослою дівчинкою, щоб цього не бачити: сімнадцять весен, які бачила на своїм віку Зі, канули у вічність безповоротно, і вона переживала тепер своє сімнадцяте літо, і було їй майже сімнадцять років. Отже, як не кажіть, а це вже до дечого зобов'язує. Вона всім своїм еством відчувала, що Улянка нудиться і, як уміла, розважала її.

Так минуло кілька днів... Дівчата відвідали всі близько розташовані мальовничі місцевості; на подорожування до дальших місцевостей у них не було грошей, і треба було на екскурсіях поставити крапку.

Доктор ходив похмурий і сумний, робив різкі зауваження сестрі Агриліні та санітаркам. При зустрічі з Улянкою, він уважно заглядав у глибіню вологих чорних оченят і не казав нічого...

„Чому ж не каже нічого?” — думала Улянка: „невже забув про свою обіцянку?” Вона теж мовчала, нудилась, не спала вночі, але не нагадувала про себе...

— Улянко! — сказала їй одного дня Зі, лежачи поруч на пляжі: — У нас із тобою велика прогалина в галузі кримських вражень...

— А саме? — байдуже відгукнулась Улянка.

— Ми з тобою не маємо уяви про те, що таке чебуреки...

— Ти помиляєшся! Чебуреки — це гостро приправлені дуже жирні вареники з баранячого м'яса.

— Так, — поважно відповіла дівчинка: — Але ж ми їх не їли і не знаємо, який вони мають смак.

— Ми їх і не їстимемо, бо вони коштують надто дорого: чотири карбованці порція!... Обійдеться й без чебуреків! Ти, Зі, не фантазуй!

— Хм, — незадоволено буркнула Зі й на якусь мить задумалась: — А що якби ми зайшли до „Поплавка” і попросили одну порцію на двох?... Як думаєш? Це ж не буде непристойно?

Улянка мовчить, а Зі продовжує брати фортецю приступом: вона цілує Улянку, лащить до неї, як котенятко, і каже: — Ходім, ходім, Улянко, чебуреків попробуємо!!!
Буде ще одна згадка про Ялту!

— На тих два карбованці, які кожна з нас має заплатити за чебуреки, ми могли б купити кілька листівок з кримськими краєвидами, то це була б краща пам'ятка... — дуже серйозно заперечує Улянка.

Але Зі не відстає і, хоч і з великими труднощами, але здобуває перемогу...

***

До переповненої залі „Поплавка” заходять дві дівчини: одна в ясно-жовтій сукні з чорними мушками, які летять, розправивши прозоро-тьмаві крильця, і в ясно-жовтим мережанім капелюшку з дашком, що трошечки нависає з лівого боку на її смагляве, ніжно зарум'янене личко... Вона — чорнявка, в міру повненька, звинна і струнка, як та тополька. Друга дівчинка в ясно-рожевій сукні — ясна

блондинка з шупленьким тілом нерозвиненої ще юнки та з модною „тюбітейкою” на маківці своєї стриженої кучерявої голівки.

Вони ніяково зупиняються, шукаючи очима вільного місця у переповненій залі, а погляди чоловіків укриваються масною поволокою і прилипають до гармонійно-розвиненої постаті старшої дівчини. Ось жваві оченята молодшої зауважують двох курортників, які вже встають і розплачуються з татариним-офіціантом коло столика, що стоїть під стіною з вікнами на море — якраз посередині... Хоч це і в самому центрі ресторану, але дівчата прямують туди, бо іншого виходу нема... Хіба що вийти назад — на вулицю...

— Ну і дівочка! — протяжно вимовляє масивної комплекції курортник, моргаючи масними очима в бік чорнявки і, звертаючись до своїх компаньйонів, додає: — Прямо атдай за нею всьо, і то мало будет! Как сложена, абратіте вніманіе! Како́й бюст!

Чорнявка це чує, мабуть, бо шнурочки брів зводить до купи і хмуриться.. Чорнявка йде вперед, білявка за нею...

— Прошу дати одну порцію чебуреків на двох, — каже чорнявка офіціантові, який, здивовано піднісши догори свої брови, проворно зникає в напрямку кухні...

Дівчата сідають під пильними поглядами зацікавлених чоловіків. Поруч із ними старе подружжя доїдає чебуреки; отже два місця за їхнім столиком ось-ось звільняться.

Хто сяде з дівчатами поруч? Масивної комплекції курортник зауважив це і, здається, збирається підсісти до дівчат, бо він уже готується встати і... метушливо ховає до кишені свій портсигар...

Ось перед дівчатами з'являються дві тарілки, — по два чебуреки на кожній. Офіціант, запобігливо схилившись, одержує гроші від старого подружжя. І раптом... із правого кутка залі — з-за столика, що стоїть відокремлено під крайнім вікном, встає високий, міцно збудований чоловік років сорока і прямує до дівчат.

— Ви дозволите? — питає він дуже ввічливо, звертаючись більше до старшої дівчини, ніж до молодшої і по-

казуючи на стілець, з якого незграбно й важко підводиться стара жінка.

— Прошу, — відповідає чорнявка, почервонівши.

Масивної комплекції курортник, який устиг, було, встати з місця з тарілкою в руках, примушений сісти назад на своє місце під акомпаніамент дружнього сміху своїх сусідів.

Зауваживши, що високий, міцно-збудований чоловік сідає за столик коло дівчат, меткий татарин-офіціант прожогом кидається в кут залі і приносить недоїжену порцію чебуреків, газету й пиво...

— Чебуреків прийшли попробувати? — питає високий чоловік у дівчат, сідаючи за столик напроти старшої дівчини.

— Так, — відповідає чорнявка, а білявка, весело поблискуючи своїми наївними, ясно-блакитними оченятами, розповідає про те, як довго довелося їй просити Улянку, щоб вона погодилась піти до „Поплавка” й попробувати чебуреків...

— До речі, — вони мені не дуже подобаються: надто гострі... Наші вареники куди смачніші, — каже чорнявка. — Правда, докторе?

— Я великий прихильник наших вареників, але тут, за браком вареників, — їм чебуреки і... звик до них...

— А Ви, Зіно, якої думки про чебуреки? — питає доктор.

— Чудові! — захоплено відповідає Зі, пережовуючи куточок чебурека дрібними, як у мишки, зубами...

Вони розмовляють по-українському, і це звертає на них увагу сусідів.

Доктор доїдає свою порцію і пропонує дівчатам пива... Він уже зробив жест у бік офіціанта, щоб замовити ще пива і склянки.

— Ні, ми не хочемо пива, дякуємо! — відповідає за обох та, яку звать Улянкою...

Тихо хлюпоцеться море об мур ресторану, тихо світять зорі і, кокетливо розставивши ріжки, тихо пливе по

темному склепінню неба яскраво вирізьблений серпок молодого місяця...

Дівчата швидко справилися зі своїми пів-порціями чебуреків, а доктор з рештками своєї порції...

Запиваючи чебуреки пивом, доктор недбалим жестом руки підкликає офіціанта і, кинувши на стіл рожеву асигнацію в тридцять карбованців, каже:

— Візьміть, що належить за трьох!

— Докторе! — твердо, але тихо говорить Улянка: я і Зі — ми прийшли сюди зовсім не для того, щоб їсти чебуреки за Ваш рахунок! — Звертаючись до офіціанта, вона кладе на стіл п'ять карбованців і додає недбало: — Візьміть за одну порцію чебуреків!

Шнурочки брів незадоволено зведені до купи, а між ними залягла вперта поперечна зморшка: Улянка незадоволена.

Офіціант зіщулив свої хитрі очі й дивиться то на доктора, то на дивну чорнявку, очікуючи...

— Візьміть з кожного, що належить, — говорить йому доктор, зі стриманим респектом зиркнувши на Улянку...

Татарин відраховує кожному належну йому здачу, і трійка встає: вперед іде Улянка під перехресними поглядами зацікавлених чоловіків, за нею — Зі, а ставна, імпозантна постать доктора підсумовує цей маленький кортеж...

І ось вони на набережній, де метушливо сновигають пари і групи курортників... Розмова не клеїться... Якась темна хмарка затуманює личко Улянки, чогось посуворішало й закам'яніло різко-окреслене обличчя доктора, і тільки Зі рятує становище: вона ж бо доросла і має майже сімнадцять років, а це ж до чогось зобов'язує, особливо в товаристві!... Як думаєте?

Вона щебече без перестанку про враження від палацу графа Воронцова, про Сімеіз і Місхор і... раптом згадує про бідну, бідну Ольгу Петрівну, яка не може цього бачити...

— Як вона там у Туберкульозній Санаторії? Чи відвідували Ви її, докторе?

— Так, відвідував! Сьогодні я знову був у неї і... — Доктор замовк, а Улянка так і прикипіла до нього вологими, напруженими очима...

— Її трудно впізнати тепер, і... дні її пораховано...

— Я назбираю завтра квітів і занесу для неї... Чи приймуть це? — питає Зі.

— Так, квіти приймуть, а бачити її... не можна!

Спрямувавши розмову на тему про Ольгу Петрівну, дипломатка-початківка здригається худенькими плечима фізично-нерозвиненої юнки і каже:

— Мені щось зимно трошки! Побіжу я до нашого будинку, візьму светер собі й тобі, Улянко, і тоді вийду Вам назустріч!... Добре?

І не очікуючи відповіді, шупленька постать юнки в ясно-рожевій сукні спритно зникає в метушливім натовпі курортників...

Доктор і Улянка мовчки переходять на забудований бік набережної, де майже нема пішоходців, бо ввечері курортники прагнуть іти незабудованим боком, звідки видно море... Їх багато є й на асфальтованім шляху набережної, а на тротуарі коло будинків їх майже нема: лише де-не-де тулиться одне до одного закохана пара, яка ще не встигла схватись до парку — під таємничий захист кипарисів та пальм...

— Ольга Петрівна зробила на мене сьогодні дуже велике й дуже сумне враження, — каже поважно й повільно доктор: — дарма, що я лікар і часто бачив, як умирають люди...

— А чим саме? — питає Улянка.

— Са-міт-ні-стю! — вимовляє доктор це слово по складах: са-міт-ні-стю! Я ралтом зрозумів, яка трагічна, яка жахлива й невимовно-тяжка річ самітність у старших роках...

— Так, я це розумію...

— Ні! Ні! Ви цього не розумієте і не можете цього розуміти! Ви ще надто молоді для того, щоб як слід зрозуміти, що таке самітність!...

Доктор каже це твердо, гостро, відрубуючи, ніби карбуючи кожне слово, і Улянка замовкає... не сміє перечити...

— Я говорив з нічною сестрою: завтра рівно в дванадцятій годині ночі прийдете під бічні двері санаторії, то вона Вас пустить і проведе до Ольги Петрівни. Рівно в дванадцятій!

— Добре, — перелякано шепоче Улянка і відчуває, що занадто мало повітря на набережній Ялти...

Пара закоханих молодят переганяє їх, і вони якусь хвилинку йдуть мовчки...

— А... як же я назад повернуся?... Де я ночуватиму? Адже ворота і вхідні двері нашого будинку після одинадцятої години замкнено!

— Це я передбачив, і Ви на вулиці не ночуватимете!... Рівно в першій підійдете до хвіртки і... вона буде відчинена, так само, як і вхідні двері... Не замикайте, бо загримаєте ключем або засувом, наробите шуму, і... хтось може Вас побачити: директор або двірник... На ногах у Вас мають бути легесенькі сандалі, щоб ішли двором і коридором тихесенько, як киця... Я чутиму, коли Ви повернетесь, і... я сам замкну ворота і вхідні двері! Зрозуміло?

— Зрозуміло... як я Вам вдячна, якби Ви знали! — і знайшовши в п'яті широку, могутню долоню доктора, Улянка стискає її своїми маленькими пальчиками.

Випивши до самого дна чарівну приемність цього тиску дівочих пальців, доктор владно забирає Улянчину ручку в полон своєї великої, сильної долоні, і так вони йдуть кілька хвилин зовсім мовчки... І нема потреби говорити! Бо кожне слово брєніло б, як образа цієї чудової мовчанки...

Глибоке хвилювання охоплює Улянку всю — з голови до ніг: їй хочеться плакати й сміятись, їй хочеться, щоб ніколи не скінчився цей хід удвох тьмавої ночі під покровом рясно завітчаного зорями темно-синього склепіння небес!...

— А ось і я! Принесла тобі светер, Улянко! — несподівано чується коло них дзвінкий голосок Зі, і з темряви виринає щупленька постать юнки...

— Яка ти чемна дівчинка! — каже Улянка, вдягаючи светер: — Ти — просто скарб! Правда, докторе?

— Так, Зі завжди робила на мене приємне враження, а тепер — особливо...

Що це? Невже вони вже коло воріт свого будинку? А Улянка й не зауважила цього! Яка ж бо коротка сьогодні набережна!

Всі троє без поспіху проходять майданчиком мимо високих, струнких і чорних кипарисів, що так чітко вирізняються на тлі синьо-сірих сутінок ночі, — мимо лавочок, на яких щодня і особливо щовечора, відбуваються врочисті „засідання” тих дам, що все знають і все бачать... Але... скажіть самі, що можна сказати, коли доктор зайшов у подвір'я в товаристві двох дівчат? Він, мабуть, наздогнав їх коло самих воріт будинку... При всьому бажанні дами-спостерігачки не мають до чого причепитися, не мають об що полоскотати свої нерви, почесати свої спраглі за „новиною” язички... І взагалі день для дам-спостерігачок видався нецікавий! Бідні дами!! Мабуть, їм і спати доведеться піти, не спостерігши нічого цікавого, не знайшовши пригідного матеріалу для спування тонкого, цупкого й брудного, як павутиння, мережива поговору.

Дами сумно кажуть одна одній „Добраніч!” і розходяться по своїх палатах.

**

Усе біле, моторошно-біле довкола... Бездоганно і свіжо біліють високі стіни та стеля, і, мабуть, тільки перший, зовсім ще недоторканий сніг міг би конкурувати з ними... Еластично-білим блиском вилискуються гладесенько відполіровані високі двері та рами на великих вікнах: їх, напевно, зовсім недавно пофарбовано, і саме тому вони додають якоїсь моторошної яскравості цим бездоганно-білим стінам.

Цією ж таки свіжою фарбою поблискують два білі стільчики та столик... Зовсім біле ліжко, і біла, як сніг, білизна на ньому... І навіть абажур на лампі молочно-білий: він забирає яскравість від світла, пропускаючи його крізь густе сито молочної оболонки скла...

В глибокій западинці білосніжної подушки ховається глинясто-жовта мумія жіночої голови... Недбало розсипалось стрижене, напівсиве волосся, утворюючи сумне, сіре сьйво довкола обтягнутого тоненькою шкіркою черепа. Неначе яблука, напружено випинаються опуклості чола та скивиці щік; дивною костомахою разить підборіддя; надмірно-великим і навіть штучним здається загострений ніс... Нема уст: лише тоненькі пелюстки жовтої шкірки надаремне намагаються прикрити великі, ще зовсім здорові, білої кости зуби. Темні провалля щільно заплющених очей... І нерухомо-застиглі, обтягнені тоненькою шкіркою костомашки маленьких рук поверх білого, санаторійного коца... Ця істота дихає, бо біла сорочка ритмічно підноситься на її грудях...

Ось ледве чутно скрипнули вхідні двері, ось вони знову тихесенько причинилися, впустивши когось у білому.

Дивна істота на ліжку ні як не реагує на цей скрип... Може вона спить? Адже дванадцята година ночі, і хворим давно пора спати...

Вдягнена в білий халат Улянка неначе закам'яніла, обіпершись руками об перила ліжка в ногах хворої.. Хто це? Невже ця страшна мумія — Ольга Петрівна?!? Улянка вдивляється в дивне, спотворене смертельною хворобою обличчя і знаходить в ньому якусь далеку і в той же час жахливу схожість з добре відомим їй обличчям Ольги Петрівни... Сльози затуманюють зір, вона витирає — висушує їх білим рукавом халата, бо хусточки нема: забула! І знову дивиться... Їй раптом робиться так страшно, так моторошно, неначе вона несподівано опинилась на самоті з покійником. А Улянка змалечку боїться мертвих... Щоб не крикнути зі страху та розпуки, вона вимовляє кілька слів здавленим шепотом і не пізнає сама того шепоту: вона це шепоче, чи може хтось інший поруч із нею?

— Ольго Петрівно! Ви спите? Це... я... прийшла до Вас... — Улянка!... Чи чуєте мене — Вашу Улянку?

І ось раптом відкрились темні западини заплющених очей, і очі великі й проміясті, повні життя й розуму глянули з тих западин на Улянку... Ті очі здавались дивними озерами без дна, і в глибині їх Улянка потонула. Зникло

все... Лишилися тільки очі, — глибокі, неприродно збільшені хворобою, але ж такі знайомі очі Ольги Петрівни: вони були спрагли й повні пекучого болю й туги...

— Ти?... Ти?... Таки прийшла до мене? Скажи мені: Ти, певно, обманула їх і влізла крізь вікно? Я знала, що вони не пускають тебе, але я знала також і те, що ти прийдеш! І ось... ти прийшла!

Тоді глухий і розпучливий зойк вирвався з грудей хворої, і вона простягнула назустріч Улянці довгі костюмахи рук, з яких безсило звисали широкі рукави санаторійної нічної сорочки... А дві сльозинки — скупі й пекучі — застигли в темних куточках благальних очей...

Улянка рвучко схопила білий низенький стільчик, сіла поруч із ліжком і, взявши жалюгідні костюмашки обох рук у свої руки, почала їх пестити лагідно та ніжно...

— Заспокійтесь! Я прийшла і... ми з Вами поговоримо тепер на самоті, і... ніхто не перешкодить нам! Бо... бо.. — сльози душили її й заважали говорити: — Бо всі наші вороги сплять!...

Улянчина голова схилилась до ліжка, і губи її припали до обтягнених темно-жовтою шкіркою тонесеньких костюмашок пальців...

— Підведи мене на подушці! Я хочу сісти! — владно сказала Ольга Петрівна, і голос її брнів зовсім так, як колись...

Улянка підсунула обидві руки під кістяк спини і з великим напруженням усіх своїх фізичних сил підвела Ольгу Петрівну вище: дивно — важким був цей обтягнений шкіркою кістяк зовсім невеличкої жінки!...

— Ольго Петрівно! Щоб я не забула: чи не хочете Ви, щоб я збігала до Селянської Санаторії?... Може Ваш чоловік ще не виїхав, то прийшов би сюди... Його, як чоловіка Вашого і члена партії, — напевно, пустять до Вас!

Вираз проміястих очей став раптом твердим, холодним і гострим:

— Я не хочу його бачити! Не смій нагадувати мені про нього! Я не маю чоловіка, не маю дітей!... Я маю тільки стару Чуйчиху й тебе!... Чуйчиха часто приходить

до мене вночі... І... не так уже гнівається на мене! Чуйчиха... добріша стала!

— Певно! — в тон їй відповіла Улянка: — Чуйчиха не має чого гніватися, бо Ви ж схаменулися!... І... тато Ваш не має чого гніватись!...

— Ні, тато ще гнівається! — поважно й упевнено сказала Ольга Петрівна: — Тато не простить ніколи, бо він же кликав мене схаменутся тоді, коли ще не пізно було!

— Аххі! кхі, кхі, кхі! — з рота Ольги Петрівни цівочкою летиться рожево-біла мокрота — густа, блискуча й бридка... Улянці нудно... але вона, стримуючи себе й ховаючи свої почуття, швиденько підставляє скляну плявочку під цівочку бридкої мокроти і терпеливо очікує...

Приступ кашлю триває довго... На скронях, на чолі й на верхній губі виступають великі краплини поту, а за пару хвилин усе обличчя й шия Ольги Петрівни вкриваються дуже рясним потом: неначе густий, дрібнесенький дощик обляв її всю... — „Мабуть і тіло змокрило, тільки тіла не видно”, — і при одній думці про цей жалюгідно-мокрый кістяк Улянці робиться моторошно... і... як це не дивно, вона думає про себе: про те, що й вона — Улянка була на шляху до смерти від туберкульози, що мати та доктор Підгаєцький врятували її... Мати і... доктор Підгаєцький!... Улянчине серце стукотить швидше, і якась хвиля — несподівана, млісна й радісна, — неначе електричним струмом охоплює її всю і гостро стискає в грудях...

Ольга Петрівна відкашлялась нарешті... Віддавши Улянці скляну плявочку, вона безсило падає на білі подушки, як сніп на землю...

— Розмовляйте тихесенько, без напруження! — просить її Улянка: — Я ж тут близько і все почую...

— Чи розумієш ти, що значить коротесеньке слово: „пізно”. Пізно не тому, що мені вже 46, бо... якби я не горнула снігу до своїх голих грудей, як мати дитину, то я б могла ще жити... А пізно тому, що, схаменувшись, я не маю можливості віддати сил своїх на користь нашого народу, як мріяв мій татко; пізно тому, що схаменувшись,

я не маю змоги спокутувати свій гріх, і саме тому... мені треба вмерти! Для мене іншого виходу нема, і смерть-визволителька приходить до мене якраз своєчасно. А якби, не дай Боже, я почала видужувати, то... довелось би зробити над собою те, що зробив Хвильовий 13 травня... Ти пам'ятаєш це маленьке оголошення на четвертій сторінці „Пролетарської Правди” про самогубство Хвильового?... Він... хоч я його й не знала особисто, але я певна, що він теж... схаменувся... і втік від дійсності... Цілком розумію його...

— Невже іншого виходу нема? — тоскно питає Улянка.

— Нема, — чітко вимовляє Ольга Петрівна: адже в нашій країні член партії не може відверто і прямо заявити, що теперішній курс політики партії не відповідає його переконанням і що він не бажає брати участі в обмані свого народу... бо його заховують до в'язниці й розстріляють раніш, ніж він прилюдно проголосить цю думку. А тому краще самому себе... знищити... Зрозуміла тепер?

Ольга Петрівна мовчить якусь хвилинку, встромивши пильний погляд своїх проміястих очей — озер кудись у тильки їй одній досяжну далечинь... Що бачить вона там, крім бездоганно-білої стіни санаторійної палати?

— У мене, бачиш, не вистачало мужности пустити собі кулю в голову або лягти під потяг, і я пішла смерті назустріч дещо повільнішим шляхом і... не шкодую... бо я... зустріла тебе... і... маю можливість передати тобі сумний досвід мого шкідливо витраченого життя...

— Я ніколи не вступаю до партії! — несподівано й твердо каже Улянка...

Ольга Петрівна сміється, показуючи досить великі, білої кости зуби, а тоненькі шнурочки уст натягаються від сміху, як ниточки; натягнена шкірка обличчя стягається в дивну гримасу, і Улянці здається, що це сміється труп... А дрібне „хі-хі-хі!” того сміху шелестить, неначе зовсім сухе, осіннє листя, яким свавільно грає вітер...

— Хі-хі-хі! — кажеш, що ніколи не вступиш до партії? — Хі-хі-хі! Це... чудова... заява! Я б не повірила, якби хтось

сьогодні вранці пообіцяв мені, що я ще матиму нагоду так щиро сміятись! Хі-хі-хі!

Від сміху Ольги Петрівни в Улянки мороз пробігає по спині і вона спускає очі додолу, щоб не бачити оскалених зубів цього спотвореного хворобою обличчя... Моторошно...

— А знаєш? Я брешу, що не маю нагоди сміятись... Подивись на мене, Улянко! Я не люблю, коли ти встромлюєш у землю чудові ягоди твоїх оченят! Чуєш? Я хочу, щоб ти слухала мене, дивлячись мені прямо в очі!

Улянка, заховавши глибше свій жах, повільно підводить очі на Ольгу Петрівну... і... застигає здивована... Очі Ольги Петрівни поблискують задоволенням, іронією, ба навіть молодим і грайливим лукавством...

— Я маю тут нагоду сміятись, Улянко! Чи пам'ятаєш ти все те, що я сказала тобі коло Селянської Санаторії?

— Все пам'ятаю...

— Між іншим, я казала тобі, що ССРСР нагадує мені величезну божевільню... Страх до такої міри ввійшов у мозок і в кров „щасливого” населення ССРСР, поведінка людей і весь спосіб життя й думання до такої міри підпорядковані страхом, що кожний, без винятку, громадянин ССРСР є хворий на манію страху в більшій або меншій мірі, розуміється, — в залежності від сили інтелекту... Саме тому кожна свіжа й правдива думка, висловлена в цій божевільні сміливо, голосно й одверто, бринітиме, як дикий дисонанс у гармонійно скоординованій оркестрі, а того, хто матиме сміливість говорити правду, вважатимуть за божевільного... Казала я тобі це?

— Так.

Ольга Петрівна зручніше вмощується на подушці і продовжує з очевидною приємністю, смакуючи кожне словечко:

— Я знаю, що мені лишилось уже небагато... Ти не заперечуєш? Це — чудово, що ти вже не заперечуєш! Отже, я після холодного й здорового обдумування постановила говорити правду хоча б останні дні мого життя... Правду про чудові „порядки”, які панують в нашій „щасливій” країні,

про великий обман, цупким павутинням якого охоплено 180 мільйонів людности, про тісний гурток злочинців, які, за допомогою так званої „партії”, не тільки керують і визискують цих обманутих 180 мільйонів на одній шостій кулі земної, а ще й перекидають своє червоне павутиння на інші країни, прагнучи охопити ним усю кулю земну.

— Правду про цинічну назву “Крестьянській Санаторій”, у якому нема селян, про цинічну назву “Українская Советская Соціалістическая Республіка”, в якій і натяку нема на українську державність, яка є лише слухняним складником у величезнім організмі ССРСР, — в організмі приборканих і силоміць з’єднаних до купи народів. Все це я дозволяю собі говорити, коли до мене приходять лікарі, майже завжди на чолі з головним лікарем-комуністом... І ти не можеш собі уявити, яким страхом переймаються їх обличчя, як нишпорять їх очі, уникаючи контакту з моїми — цілком ще здоровими й розумними очима! Це дійсно виглядає чудово, і я маю розкішну нагоду сміятись... Мене, розуміється проголошено божевільною... Ти про це чула?

— Так.

— Повірила?

— Ні!

— Певна річ, — якби мене не проголосили божевільною, то мусіли б віддати до в’язниці, — такі вже порядки в ССРСР! Отже я маю розкішну нагоду говорити правду останні дні свого життя і... не сидіти у в’язниці!... бр.р!... Не хочу в’язниці й тортур!

— Кхі-кхі-кхі! — Знову припадок кашлю, на цей раз невеличкий, але обляте рясним потом обличчя знеможено заглиблюється в западину білої, як сніг, подушки...

— Маленька Зі вітає Вас, — каже Улянка, щоб якимось розважити Ольгу Петрівну...

— Чудове дівчатко! — ледве всміхаючись кутиками вишнених уст, хрипко шепоче Ольга Петрівна: — А як дерево? Певно, забули зрубати, коли мене не стало?

— Дерево стоїть розлоге та зручне, і „дама з камеліями” ним користується...

— Хіба... „мальчик Коля” ще не виїхав?

— Виїхав. Але... тепер є інший „мальчик” — Володя...

— Ага! А як твій роман з доктором?

— У мене нема жодного роману з доктором! — зсунувши шнурочки брів до купи, каже Улянка.

— І ти боїшся правди, моя правдива Уляно? — Ольга Петрівна простягає свою кістяву руку до Улянки і гладить її чорну, похилену вниз голівку, а очі її світяться справжнім, материнським теплом: — Я від усієї душі бажаю Вам обом якнайбільшого щастя... Тільки... будьте обережні обое, кріпко тримайте язика за зубами, бо я певна, що незабаром почнеться на українців облава... Самогубство Хвильового — симптоматичне... Постишев — секретарем ЦК КП(б)У — це ще більш симптоматичне... Чуєш?

— Чую, — шепоче Улянка: — дякую!

Скрип дверей, і постать нічної сестри в білому з'являється перед ліжком Ольги Петрівни.

— Пора! — каже вона, звертаючись до Улянки.

— Ще кілька хвилин, сестричко! — чемно просить Ольга Петрівна.

— Добре! — і біла постать безшумно зникає, ледве чутно скрипнувши дверима...

— Уляно! Дитинко моя! Підведи мене на подушці! Я хочу сказати тобі ще щось!...

Улянка, напружуючи всі свої фізичні сили, підводить Ольгу Петрівну вище на подушках і знову сідає на маленький стільчик поруч...

— Уляно! Я... грішна перед українським народом і каюсь перед Тобою як донькою його: прости!

Великі, круглі прозорі сльози течуть по обличчю Ольги Петрівни і змочують білу нічну сорочку на запалих грудях; Ольга Петрівна не витирає їх, тільки ковтає спазматично й говорить далі:

— Я... захопилась ідеями соціальної справедливості в молодих роках, соціальною революцією зробила єдиною метою свого життя і їй віддала всі свої сили... Національна революція українського народу трактувалась, як ворожа

большевицьким ідеалам перебудови суспільства, а я ж була большевичкою в своїх переконаннях... Я тоді й не пам'ятала про те, що я — українка, і слова татка зовсім не западали в мою душу... В цьому мій гріх... Каюсь... Прости!

Павза... Мовчанка. Ольга Петрівна схиляє свою напівсиву голову вниз, заплющує очі, з яких невпинно витікають нові великі перлини сліз, і думає... Улянка принишкла на своєму стільчику, щоб не заважати їй...

— Мою відданість ідеалам соціальної справедливості використано для організованого обману народних мас, для національного поневолення, для економічного й духового визискування українського народу... З мене зроблено слухняне механічне знаряддя (патефон!) для дальшого загнзудування, приборкування і... що найстрашніше, — для фізичного винищування народу нашого... Стара Чуйчиха в слухнянім патефоні розбудила живу душу доньки „хвершала Безрідного”... і я... вже не могла гнутись далі... Я зломилась... А зломившись, я почала свідомо прагнути до не буття, бо іншого виходу для мене нема... Все тобі ясно?

— Все! — врочисто відповідає Улянка.

— Наша трагедія, Улянко, — поважно й зовсім тихо говорить Ольга Петрівна: — полягає в тому, що з гуці українського народу в критичний момент його історії вийшло надто багато зрадників... свідомих і несвідомих... Але... визволительці-смерті назустріч, — так швидко, як Хвильовий, або так повільно, як я, — прагнуть лише одиниці. Переважна кількість із числа тих, що вже усвідомили шкідливість своєї діяльності, продовжує гнутись, хилитись і сумлінно виконувати роль правовірних синів партії Леніна-Сталіна, ба навіть творити собі на цьому ґрунті кар'єру. Приклад — мій чоловік, а таких, як він — тисячі... Отже трагедія триває і триватиме... Про тих сумлінних і чесних синів та доньок народу нашого, що тисячами гинуть по концтаборах та тюрмах, про тих, що мільйонами мруть у хлібородній Україні з голоду, — ти знаєш. Це — зворотня сторона тої самої трагедії... Якби на початках революції з

самої гуші українського народу не вийшло кількох тисяч таких, як мій чоловік та я, що свідомо або несвідомо зрадили інтереси своєї нації, то... Хто знає? Може й не опинився б сьогодні наш народ у стані рабів червоної Москви...

— А де ж порятунок? — розпучливо питає Улянка.

— Де... порятунок? Порятунок, Улянко, у здійсненні тих ідеалів, які носив у своїй душі мій татко, — в досягненні Незалежної Української Держави, вільної від усякого національного й соціального ярма... Тримаючись лише за допомогою терору, ССРСР сам проти себе кує могутню зброю в серцях людей. Я глибоко вірю в те, що порятунок прийде, і ти, Улянко, напевно побачиш його! Обіцяй мені, Уляно, що, якби ти опинилась в умовах, де дійсно існує свобода слова і друку, де можна писати те, що ти знаєш і в правдивості чого ти переконана, то... ти, Уляно, напишеш про мене і про таких, як я! Бо серед народу нашого завжди було і тепер є надто багато зрадників... Обіцяй мені!

— Але ж... я — не письменниця! — розгублено відповідає Улянка.

— А я й не раджу тобі бути письменницею в советських умовах! Я навіть категорично забороняю тобі ставати на цей ганебний і небезпечний шлях! Але в інших умовах ти, можливо, могла б нею бути, якби попрацювала над собою як слід...

— Ти маєш щиру й гарячу душу, Улянко! Ти, здібна горіти! Ти маєш непересічні мовні здібності... Тільки не заперечуй, будь ласка! Я спостерігала тебе і я знаю, що кажу! Але... якби не змогла сама написати, то цілком у твоїх можливостях знайти якийнебудь інший спосіб для виконання твоєї обіцянки. Отже, обіцяй мені!

— Обіцяю! — здавлено видушує Улянка і ковтає сльози.

— Що? що ти обіцяєш? Скажи мені: я **хочу чути!** — і знову голос брентить владно, а великі, як озера, проміннясті й повні розуму та волі очі наказують: — кажи, що ти мені обіцяєш!

— Обіцяю, — здавленим шепотом каже Улянка: — обіцяю, що, якби я опинилась в умовах, де дійсно існує свобода слова і друку, то я напишу сама або знайду який інший спосіб розказати людям про Вас... і про таких, як Ви... бо багато серед нас таких, що зрадили і зраджують інтереси своєї нації, бо... бо багато серед нас таких, що були і є трагедією народу нашого...

— І... ганьбою його! — твердо і з притиском додає Ольга Петрівна: — Все!!! Можеш іти, Улянко!

Тоді зойк довго стримуваного плачу свавільно виривається з Улянчиних грудей, і вона припадає устами до обтягнених темно-жовтою шкіркою, жалюгідно-тоненьких пальчиків Ольги Петрівни.

— Мабуть, саме цей зойк занепокоїв нічну сестру (ще не дай Боже, — почує хтось!), бо біла постать, ледве чутно скрипнувши дверима, знову з'являється на порозі...

— Все в порядку, сестричко! — спокійно-врочисто каже Ольга Петрівна: — Моя гостя вже залишає мене і... ми обидві дуже вдячні Вам за Вашу добрість... Одне питання до Вас, сестричко, в присутності моєї дорогої гості: чи маєте Ви мене за божевільну?

— Ні! — твердо відповідає постать у білому: — я... все розумію... тому й узяла на свою відповідальність це побачення...

— А персонал лікарні має мене за божевільну: лікарі, сестри, санітарки?...

— Так.

Улянка підводиться, ще раз низенько — до самої землі вклоняється Ользі Петрівні і прожогом вибігає з палати...

В коридорі вона міцно стискає руку нічної сестри і, прошепотівши скупе „Дякую”, знімає з себе білий халат... На ній чорна, зовсім закрита, з довгими рукавами сукня, легесенькі сандалі й чорні панчохи, а чорне хвилясте волосся тільки довершує її вбрання...

Великий санаторійний годинник показує десять хвилин по першій, і Улянка швидко прямує до бічного виходу...

Треба поспішати, бо доктор же пообіцяв, що відчинить для неї ворота й двері рівно в першій...

**

Тихо проміняться мерехтливі зорі; тихо пливе, задиркувато розставивши легковажні рижки, блискучий серп молодого місяця...

Тихо стелиться над горами й морем запашна і тъмава червнева ніч: ні вітерцю, ні хлюпання хвиль об скелі... Мабуть і море спить... Загойдане й заспокоєне врочистою тишою ночі, воно й само заснуло на якийсь час, мов та хвора дитина в колисці...

Уздовж паркана Туб. Санаторії — в напрямку до будинку відпочинку — швидко посувається струнка і звинна жіноча постать... Вся в чорному — на тлі густого, синьо-сірого присмерку ночі, — вона вирізьблюється чітко й таємничо, вона доповнює казкову загадковість пейзажу... Гордими, похмурими силюетами чорніють кипариси вздовж паркана, — високі, прямі та негнучкі, вони утворюють невеличку, але таку густу й захисну тіль, що хвилинами жіноча постать у чорному майже зовсім тоне й губиться в її таємничій глибині.

Ось відокремившись від паркана санаторії, чорна звинна силюета миттю, мов на крилах, перелітає через вулицю саме там, куди майже зовсім не досягає світло сусіднього ліхтаря, і знову, вперто тримаючись попід самою стіною, швидко прямує далі... Ще дві-три хвилини спритного бігу на пальцях, і... чорна силюета застигає в напруженій нерухомості, жадібно витягнувши вперед чорну, як воронове крило, голівку. Боязко вдивляється в освітлений ліхтарем простір перед ворітьми будинку відпочинку: нема нікого! Сторожко прислухується: і не чути нічого!

Тоді чорна постать ще обережніше посувається вздовж огорожі до самих воріт і, зупинившись проти хвіртки, легесенько натискає рукою на клямку. Масивна хвіртка слухняно подається, і в туж таки мить жінка зникає в її отворі.

Притримуючи клямку рукою, тихесенько (зовсім позлодійськи!) причиняє хвіртку і... знову завмирає на якусь

коротесеньку мить: яким же чином перебігти майданчик перед будинком, так яскраво освітлений ліхтарем? Одна секунда роздумування, і, спритно пересуваючись від кипариса до кипариса поза лавочками, жінка оббігає майданчик довкола. Яке щастя, що лавочки тепер порожні, як добре, що наніч дами-спостерігачки припиняють свою корисну діяльність!

Ще одна рішуча хвилина, і останню фортецю здобуто: масивні вхідні двері без жодного скрипу подаються під неспівим тиском жіночої руки... Хтось дбайливо залишив їх незамкненими, причинивши легесенько й зовсім нещільно...

Безшумно ступають серединою коридора вдягнені в легкі сандалі ноги, бо саме посередині довгого коридора простелено килим-хідник, що зовсім приглушує кроки... Залишається подолати лише одну закрутину коридора... Як же голосно стукотить, як тоскно калатає неслухняне серце під чорною, закритою сукнею!

Але... що це? Щасливо минувши закрутину, жінка бачить яскраво-освітлену щілину в привідчинених дверях докторського кабінету... Він — там, за цими дверима... Він не спить... він, безумовно, чує її тихий хід... І раптом пекуче, нестримне бажання охоплює її всю: дотикнутись рукою до цих дверей, зайти... і розказати йому все те, що вона щойно пережила, — все те, що почула від людини, години якої вже пораховано... Він вислухає, він зрозуміє і... напевно, щось скаже...

І жіноча постать мимоволі спиняє свій тихий хід і завмирає під дверима зі щілиною, з якої падає вузьке й довге пасмо світла на килим, паркет коридора й протилежну стінку... Підійти і лиш рукою, лиш пальчиком одним дотикнутись до цих дверей!

Якийсь шерех чути по той бік дверей: хтось стоїть за цими дверима, хтось чує, що вона спинила свій хід саме тут... хтось чуйно прислухується до кожного її руху...

— Улянко! — це його шепіт і... вона переступає поріг,

бо двері відчинились без дотику її пальчика, — самі собою, або... може їх відчинив хтось...

— Ви багато пережили за цю годину, Улянко?! — каже доктор, тихо причинивши за нею двері.

Під сяйвом яскравої лампи мерехтять і мружаться чорні вологі оченята, боязко ховаючись під захист густих повік... Дивно блідим і суворим здається смагляве личко: де поділась його лагідна, усміхнена жвавість? де поділись рожеві пелюстки ніжного рум'янцю? Прискорене дихання високо підносить обтягнені чорною сукнею невеличкі, пружні дівочі груди... Сукня старенька і дуже скромна... вона має довгі рукава й завсім закриту шию... Мабуть, вона трошки затісна на Улянку, бо надто щільно охоплює гнучкий дівочий стан, особливо підкреслюючи його чарівну привабливість...

— Не гнівайтесь, що я покликав Вас! — каже доктор: — Але... прислухайтеся біля дверей до Ваших кроків, я раптом зауважив, що Ви зупинилися саме біля моїх дверей, і... не стримавсь... Ви, Улянко, напевно, щось хотіли сказати мені?

— Так, Ви не помиляєтесь, докторе!

— Ну то сідайте, прошу Вас, і... ми поговоримо: тепер ніхто і ніщо не заважатиме нам! Подивіться, як щільно завішено вікна, як...

— А... сестра Агрипіна, не може сюди прийти? — перебиває його Улянка: — Здається, вона чергує сьогодні...

Доктор сміється: — Що це Вам спало на думку? Сестра Агрипіна спить так, що її й гарматами не розбудиш! До того ж вона має тепер повне право спати вночі, бо в будинку зовсім нема хворих: за винятком нещасливої Ольги Петрівни всі видужали!

Улянка сідає коло письмового стола на той самий стільчик, на якому вже сиділа в цьому кабінеті двічі, а доктор обережно, без шуму замикає двері на ключ і... виймає його з дверей...

— Навіщо Ви це робите? — бровенята суворо зійшлись до купи, і голос тремтить...

Доктор усміхається самими кутками уст. — А на те, щоб ніяка нечиста сила сюди не прийшла! На те, щоб Ви, Улянко, були зовсім спокійні!

З цими словами він кладе ключ коло Улянки на столі і каже дуже повільно, дивлячись їй в самі очі..

— Жодної хвилини не збираюсь затримувати Вас зверх того часу, який Ви самі захочете посидіти тут зі мною! Як тільки Вам забажається, Ви візьмете ключ, відімкнете двері і... підете до себе!..

З цими словами доктор сідає в своє зручне крісло за письмовим столом напроти Улянки. І знову їх розділяє великий письмовий стіл... Це їхня третя розмова за цим столом, тільки дві перші відбувалися вдень, а ця — вночі... І не страшно Улянці сидіти на самоті з цим великим, чужим і суворим чоловіком...

— Хотів би я з Ваших уст почути, яке враження зробила на Вас Ольга Петрівна? — питає доктор.

— Враження тяжке, велике й надто глибоке, — каже Улянка: — враження, яке не забудеться й не зітреться ніколи!..

— Хм, — каже доктор: — А Ви знаєте, Улянко, що для мене ця зовсім чужа жінка теж зробилася чимось більшим, ніж просто нещасливою пацієнткою... А чому? І сам не знаю...

— Чи маєте Ви її за божевільну?

— Як Вам сказати? І так, і ні!.. Це для мене питання — нерозв'язане: І... я не мав можливості спостерігати її останній час. А Ви, Улянко, як думаєте?

— Я... не думаю... я тверджу, що розум її цілком ясний і здоровий, і що, навпаки, він став тепер яснішим, ніж був до її хвороби, бо з нього спала надто міцна полуда штучного засліплення...

— Та-а-к? — із зацікавленням питає доктор: — А що вона Вам сказала?

— Про те, що вона мені сказала, ми з Вами могли б говорити до самого ранку, і... тема не була б вичерпана. Але суть того, що вона мені сказала, можна висловити і в двох словах...

— А саме?

— Що вона шкідливо витратила своє життя, що всім своїм життям вона завинила перед українським народом, і... що таких зрадників надто багато... І... вона покаялась...

— Неймовірно! І це говорила Вам вона — член партії з 1917 року?!?

— Так! — з притиском відрізує Улянка.

— А... яка в неї була температура підчас розмови з Вами?...

— Я — не лікар і температурою її не цікавилась, але думаю, що навіть як і була в неї гарячка, то невеличка...

Доктор, уставши з крісла, нервово проходиться по кімнаті...

— Дивно, дуже дивно, що вона могла Вам це говорити!

— А на мою думку, — нічого дивного нема: ні-чо-го! Чи пам'ятаєте, докторе: коли ми йшли з „Поплавка” до нашого будинку, Ви гостро зауважили мені, що я не розумію й не можу глибоко розуміти, що таке самотність, бо я... ще надто молода для того...

— Дуже добре пам'ятаю, бо я в цьому переконаний!

— Ну, дозвольте тепер, Вам — старшому роз'яснити, що Ольга Петрівна сказала мені свою таємницю саме тому, що вона безнадійно-самотна, що я увійшла в її самотню душу, що я, як українка, замінила їй перед смертю... всіх її ненароджених дітей...

— Що?!? Ви й про те знаєте, що вона мала ненароджених дітей? Я... теж про це знаю, бо мені вона розказала дещо, як лікареві. Але... не в тім річ!... Річ у тім, що Ви дійсно піднесли мені тепер заслону над таємницею дивного кохання до Вас з боку цієї безнадійно-самотної жінки... Ви... увійшли в її самотню душу!...

Підчас останньої тиради доктора Улянка повільно встає і бере зі стола ключ...

— Що? Ви... відходите? — перелякано питає доктор.

— Так, я вже відходжу... У двох словах я вже сказала

Вам усе те, що мені хотілося сказати... Я... дуже вдячна Вам, докторе, за те, що Ви влаштували мені це побачення, і я Вам не забуду цього ні к о л и! Година, яку я щойно провела коло ліжка Ольги Петрівни остаточно розкрила мені очі на деякі питання нашого сучасного життя, поглибила самосвідомість мою, як українки і... між іншим, навчила розуміти самотність і весь глибокий трагізм її... Я, докторе, за цю годину... значно старшою стала: мені — вже не 24, як було вчора ввечері, а... принаймні 30...

З ключем у руках Улянка прямує до дверей, а доктор, перегородивши їй шлях, жестом руки спиняє її й говорить швидким, нервово-підвищеним шепотом:

— Ще пів хвилини, Улянко, — не більше, запевняю Вас!

І Улянка зупиняється...

— Чи відомо Вам, Улянко, що підчас перебування Вашого на курорті Ви увійшли... і не тільки увійшли, а вросли в душу ще одної зовсім самотньої людини. Але... я сказав це зовсім не для того, щоб затримати Вас! — І доктор бере ключ із тремтячих Улянчиних пальчиків, дуже обережно, без жодного шуму відмикає двері і, зупинивши Улянку рішучим жестом руки, виходить до коридора сам...

А Улянка стоїть, безсило опустивши руки вздовж тіла — розгублена, приборкана і чимось засоромлена, ніби та школярка молодшої класи, яку зловили на гарячому.

Крізь зачинені двері вона чує обережні, приглушені килимом кроки доктора: ось він пройшов довгим коридором ліворуч, потім праворуч і... ось він уже вертається назад, тихо відчиняє двері кабінету...

— Нема ніде нікого! — каже він: — Двері Вашої палати теж не замкнено...

— Я... знаю: про це мала подбати Зі...

Чорні опуклі й вологі очі обливають доктора цілим каскадом блискучих промінчиків; здається, що Улянка ось-ось щось скаже: таке важливе, врочисте й надзвичайне...

І доктор тоне у вологій, оксамитовій глибині Улянчиних очей...

А може наші слова надто бідні, щоб відобразити глибинний зміст почувань?... Хто зна? Тільки Улянка, зусиллям волі відірвавши свій погляд від докторового обличчя, ховає палахкотіння надто блискучих, надто вологих очей під таємничий захист густих повік...

— Добраніч, докторе!

— Добраніч... У... Улянко! — відповідає, заікаючись доктор і довго дивиться вслід чорній, гнучкій і звинній постаті, яка, легесенько ступаючи на пальцях, пробігає довгим коридором праворуч і, не оглядаючись, зникає за дверима одної з бічних палат.

Тоді повільно, без жодного поспіху, доктор виходить надвір, замикає хвіртку на ключ і, сховавши його до кишені, сідає на одній з лавочок, що стоять на майданчику під кипарисами. Вигідно обіпершись об зручну, розлогу спинку лавочки і витягнувши вперед свої довгі ноги, доктор спочатку заглиблюється, а потім і зовсім тоне у внутрішньому, аналітичному спогляданні себе... свого минулого... своїх бажань і... своєї самотності.

Так у зовнішній нерухомості та внутрішній аналітичній праці непомітно минає час... В кишені доктора ритмічно постукує годинник, безсторонньо й точно відмірюючи хвилини, які невпинним потоком тікають з його життя і тонуть у вічності, неначе ті краплини дощу в морі...

Ще ніч... Запашна, замріяна, тепла і тьмава, вона вродисто й заворожено-тихо шливе над горами та морем... На темно-синім оксамиті небесного шатра тихо мерехтять загадкові зорі; дозвільно, плавно і тихо, мов на хвилях, пливе блискучий серпок молодого місяця... Спить Ялта-красуня, — пишна та горда, — спить, заколисана владною тишою ночі... І море спить заспокоєне, бо й воно не в силі противитись загальній симфонії чарівного спокою... Не чути ні вітерцю, ні хлюпання хвиль об скелі... А знизу вгору підносяться просякнуті п'янкими пахощами рослин млісні зідхання землі...

Ще ніч... І мабуть нескоро ще настане ранок з його настирливими вимогами, з його дрібними буденними турботами: чейже не починали ще свого щебетання ранні пташечки! Ні, ні. Їм ще не час...

Ритмічно стукотить годинник у кишені доктора, чітко й точно відмірюючи хвилини, які не повернуться назад ніколи...

І ось під таємничим склепінням небес з'являється сіра, передсвітанкова мла, і ледве-ледве ясніє синьо-сіра височінь над чорними силуетами похмурих гір...

Що це? Урочисту тишу замріяної ночі порушує еластичний скрип дрібних камінчиків, які слухняно розсуваються під швидкими, нервовими кроками людини...

Доктор прислухується: так, хтось швидко прямує за хащів виноградників до будинку... Вставши з лавочки, доктор ховається за чорною силуетою величезного кипариса, а яскраво-освітлений ліхтарем майданчик залишається весь у полі його зору. Кроки стають виразнішими, вони наближаються, і ось на майданчику з'являється гнучка і звинна постать жінки в чорному... Хто ж бо це? Вона за мить єдину перебігає через майданчик, але яскравий ліхтар у цю ж таки мить невблаганно-чітко освітлює нафарбоване обличчя та зім'яті кучері пишної зачіски... „Дама з камеліями!” — констатує сам собі доктор і, зробивши кілька кроків за нею слідом, з цікавістю спостерігає, як звинно і швидко — з грацією кішки — вилазить вона на дерево, що так зручно розкинуло своє розлоге гілля під самою стіною будинку, — як проворно зникає вона в чорному отворі вікна...

Ще ніч... Ледве-ледве ясніє синьо-сіра височінь над чорними силуетами похмурих гір...

Минуло кілька днів... Над пишною, мальовничою Ялтою несподівано зібралися хмари: сумні, низькі та грізні, вони ось-ось вибухнуть дощем... Але покищо віє вітер... Він гнівається, свище і стогне, настирливо проганяючи курортників з пляжа та з вулиць — до своїх осель... Море надулось і реве, розбиваючи високі хвилі об скелі берега: воно —

ліняве, вороже та гнівне... Набережна Ялти — майже порожня...

Молодий рум'яний курортник у дощовику без жодного поспіху прямує до будинку відпочинку, грайливо наспівуючи „Баядерку” і час від часу артистично спльовуючи набік... Зразу видно що це „парень — свій”, і що він скрізь почуватиме себе, як удома: адже на одній шостій кулі земної революція відбулася саме для нього!

І ось він коло воріт будинку: — О, Баядерка, я табою пленьон! О, Баядерка, — ти мой сладостний сон! — виводить він...

Увагу „парня” притягає невеличкий папірець угорі — на воротях... На ньому щось написано чорнилом, його накріплено лише одним цвяшком, і вітер-буян вільно грається обома його половинками: то закрутить їх, то зложить до купи, то знову дбайливо розстелить на воротях: — мовляв, читайте, люди добрі, — я вам не заважаю!

А чому б і не прочитати, коли щось на воротях написано? Робити ж однаково нічого, бо ось-ось хлюне дощ... І „парень”, змінивши спів на свист, майстерно висвистує відомий мотив із „Баядерки” і... читає водночас:

ОБ'ЯВЛЕНИЕ

30-го июня с/г. в Туб. Санатории скончалась член партии с 1917 года — Ольга Петровна Безродная. Винос тела 1-го июля в 3 часа пополудни.

Дирекция Тубсанатория.

Оголошення зовсім нецікаве!... — О, Баядерка, я табою пленьон! — виспіває далі курортник, прямуючи майданчиком до будинку, і весело підморгує молодій дівчині, що йде йому назустріч: — О, Баядерка, ти — мой сладостний сон!

**

Ольгу Петрівну Безрідну не випадково ховали між третьою і четвертою годиною дня... Саме в цей час по всіх санаторіях і будинках відпочинку — так звана „мертва година”, якої додержуються на советських курортах дуже суворо; отже, всі курортники в цей час мають лежати в ліжку,

і... можна поховати Безрідну зовсім непомітно, не псуючи настрою тим, що відпочивають, лікуються й видужують... Ольгу Петрівну поклали в звичайну дерев'яну домовину, зверху накрили червоною шматкою і повезли на кладовище саме в той час, коли набережна була майже порожня... Мертву людину поховали в „мертву” годину, дарма, що ця людина була членом партії з 1917 року... Не було оркестри, яка б грала траурний марш Шопена, не було промовців, які б виголошували блискучі промови про заслуги товаришки Безрідної перед революцією та про те, яким блискучим промовцем була вона сама... За домовиною її йшли Улянка, доктор, Зі та нічна сестра, — всі четверо в чорному. Після дощу сонце світило — оновлене й жагуче, в повітрі нависало передчуття пекучої, липневої спраги, а море, як завжди, співало одноманітної коліскової пісні, і гнівно лінилися гребні на високих хвилях дев'ятого вала... Оголошення на воротах не існувало більше: мабуть, його розмочило вчорашнім дощем, а клаптики паперу порвав і розвіяв вітер-буян. Ольга Петрівна не існувала більше...

В перших числах липня будинок відпочинку розвантажувався від курортників, що закінчили свій курс лікування та відпочинку, і готувався до прийому нової партії. Саме тому доктор мав надто багато клопоту. Треба було оглянути всіх перед від'їздом, записати здобуті кожним „досягнення” в розумінні здоров'я та ваги, дати кожному дбайливі поради на майбутнє... І сестри мали клопоту доволі: вони важливі, записували, реєстрували і взагалі „мотались” під тиском докторових, — інколи досить гострих зауважень...

А ось і хворі жінки проходять останній медичинський огляд. Уже вдягнена після огляду Зі, вже вдягається вкрита густим ластовинням Роза „Ви ж панімаєте!”, а на черзі „дама з камеліями” та Улянка...

— Скиньте сорочку до пояса! — недбалим, але категоричним тоном каже доктор, звертаючись до „дами з камеліями”, яка стоїть перед ним у пишній, оздобленій до рогим мереживом сорочці, дуже кокетливо й мило всміха-

ючись м'ясистими, криваво-нафарбованими устами: — Швиденько! Ви мене затримуєте!

І „дама з камеліями” манірно й дуже цнотливо спускає пишну сорочку спочатку з одного плеча, а потім... і з другого...

— Швиденько, швиденько! — підганяє її доктор... Він вистукує, вислухує, наказує кашляти й не кашляти і, здається, зовсім не бачить привабливих деталей „дами з камеліями”. Він, мабуть, зовсім сліпий щодо жіночих чар: дивний той доктор Підгаєцький та й годі! „Дама з камеліями”, ображено надувши свої пишні, мальовані уста, вдягається, а доктор щось диктує по-латинськи сестрі Агрипіні, яка записує його слова на картку „дами з камеліями”...

— Деякі досягнення маєте, — твердо каже доктор, звертаючись до „дами з камеліями”: — Але... за два місяці Ви мали б поправитись і відремонтуватись краще і... на вазі мали б прибавитись більше... Ви... мабуть, забагато жагучих романів тут „накрутили”? Признайтесь: якби не розлоге дерево під Вашим вікном, Ви б поправились краще!

— Ах, — аставьте, доктор! — Какіє там рамани? Какой Ви нескромний! Я — замужня женщина! — цнотливо й манірно відповідає „дама з камеліями”, облизуючи свої криваві губи: — Я не панімаю Вашіх намьоків: прі чом тут дерево?!?

— Товаришка Коломієць Уляна, — виголошує тим часом сестра Агрипіна: — прибавила на вазі вісім кіло.

— Оце добре прибавила! Це я розумію! — усміхається доктор Підгаєцький.

До нього наближається Улянка в самій сорочці, що відкриває голі, бездоганної форми руки, округлі плечі, продовгасту, смагляву шийку, прикриту ззаду пишними хвилями зібраного докупи волосся і верхню частину грудей... Пишні, але невеличкі дівочі груди, неначе дві дозрілі грушки, пружньо напинають біле полотно скромної сорочки... Обличчя бліде, брови зведені суворо докупи, і щільно складені нефарбовані уста... Нема й натяку на усмішку... Дивиться кудись убік — мимо докторового лівого вуха...

Ось зараз доктор скаже: — „Скиньте сорочку до пояса! Швиденько! Ви мене затримуєте!”

Але... доктор... цього не каже... Похмуро наморщивши своє високе чоло, він вислухує верхню частину Улянчиних грудей, наказуючи дихати й не дихати, кашляти й не кашляти... Потім, відсунувши лівий край сорочки чорною трубкою вниз, вислухує серце, а Улянка тільки допомагає йому трошечки, зсуваючи сорочку з лівого плеча... Зате на правім плечі сорочка тримається кріпко, і... Улянка все ж таки не гола... Доктор переходить до вислухування спини, і тут уже Улянка зовсім охоче йде йому назустріч: звинним рухом вона перетягає сорочку спереду назад, відкриваючи таким чином для огляду доктора струнку, гнучку смагляву спину майже до пояса...

Знову наказ кашляти й не кашляти, дихати й не дихати, і чорна трубочка то тут, то там входить у контакт з Улянчиною спиною...

— Все в порядку, товаришко Коломієць! — констатує доктор і щось диктує сестрі Агриліні, а звернувшись до Улянки, додає: — Вітаю Вас! Ви — врятовані від великої небезпеки! Ви — здорові! Тепер тільки бережіть здобуте здоров'я: нормально харчуйтеся, нормально спіть, не перевантажуйтеся роботою, і... все буде в порядку!

— Дякую Вам, докторе, а також і обом сестрам за чуле та дбайливе ставлення до мене! — зворушено відповідає Улянка, вдягаючись.

**

Будинок відпочинку майже порожній: учора великий морський пароплав „Арменія” забрав майже всіх курортників, і залишилися лише ті, які неодмінно хочуть їхати до Севастополя автом, у тому числі — Улянка й Зі. Дівчата хочуть подивитись на славні Байдарські Ворота, на краєвиди, яких вони ще ніколи не бачили; дівчата хочуть зазнати тих хвилин гострого захвату, коли особове авто блискавично-швидко несеться над самим краєм страшної безодні і ось-ось полетить униз! Про ці почуття вони вже чули не раз, але ж треба зазнати їх самим! А пароплавом їм уже

й нецікаво їхати: адже пароплав привіз їх сюди два місяці тому, і морські краєвиди між Севастополем і Ялтою вони вже бачили...

Третя година дня... Над Ялтою нависає жагуча спека... Повітря нерухомо застигло; ні вітерцю, ні хмарки на ясному тлі небесної блакиті, і навіть листочки на деревах зашмерли і не тремтять... Зі побігла до авто-транспортної контори купити квитки на авто та дізнатись точно про годину від'їзду. А Улянка в зовсім порожній палаті повільно і мляво складає до валізок свої речі... Вже нема ні „дами з камеліями“, ні Рози „Ви ж панімаєте!“, і Улянці шкода, що їх нема... Три порожніх ліжка в палаті хворих жінок похмуро дивляться на Улянку сумними більмами своїх незастелених, однотонно-сірих, стандартних матраців, які без слів нагадують про те, що все на світі минає, все кінчається... „Ось минуло два місяці“, — кажуть вони: — „і ми вже слухняно очікуємо нових гостей, а ті, що тут лежали, — поїхали: дві — додому, а одна — на кладовище“....

— „Так-так! Так-так! — по — старечому притакує стінний годинник, який, гордо тримаючи над Улянкою своє кругле обличчя, з неблаганою точністю відстукує хвилини, які тікають у вічність і не повернуться назад ніколи...

Улянка лінивим рухом виймає з шафи свої сукні і, недбало розкидавши їх на ліжку, зупиняє довгий, уважний погляд на одній з них: на ясно-жовтій з чорними мушками... Дуже повільно бере її в руки, розгортає і, ставши проти вікна, з цікавістю розглядає, як летять на ясно-жовтім, соняшнім тлі чорні мушки, бадьоро розправивши свої прозоро-тьмаві крильця... Саме в цій сукні їздила вона до Селянської Санаторії, а чорне хвилясте волосся над шиєю скріплювала тоді рожево-жовта китиця безсмертників, яка так несподівано сподобалася докторові! Саме в цій сукні була вона в ресторані „Поплавок“ та їла „чебуреки“ в товаристві доктора й Зі... а після того поверталася темної ночі додому з доктором удвох... і тоді хотілось, щоб ніколи не припинявся цей хід удвох під покровом рясно завітчаного зорями темно-синього склепіння небес!

Улянка дуже уважно дивиться, як летять чорні мушки на соняшнім тлі її сукні, а бачить... пішну Селянську Санаторію, присадкуватого екскурсовода, жалюгідно-худеньку Ольгу Петрівну, її масивного товариша молодих літ, хащі виноградників за палацом Олександра III-ого, бабу Чуйчиху, доктора Підгаєцького й Зі... Вона бачить, як на долоні, два місяці свого життя, які щойно промайнули в соняшній Ялті... Завтра зранку — від'їзд! Ось-ось урветься дивний кіно-фільм, що протягом двох місяців повільно розгортався перед її очима, — кіно-фільм, у якому й вона — Улянка грала якусь ролю... Вона ж бо ввійшла в душу самотньої Ольги Петрівни, вона ж бо не тільки ввійшла, а вросла в душу ще одної зовсім самотньої людини... А чи не була це тільки пишна фраза з боку цієї людини, сказана, може й щиро, але під впливом певного настрою?!? Минув настрій, і... забулась фраза...

— Так-так! — ритмічно погойдуючи маятником, мудро притакує стінний годинник, і Улянка різким жестом згортає свою ясно-жовту сукню: вона вже не хоче дивитись, як летять чорні мушки, розправивши прозоро-тьмаві крильця! Зійшлись докупи чорненькі брови, а між ними несподівано залягла вперта, зовсім ще свіжа, але глибока зморшка...

— Стук-стук! — Це хтось по той бік дверей зупинився і стукає...

— Прощу! — недбало відкликується Улянка, і в ту ж таки мить на порозі з'являється ставна постать доктора...

Ясно-жовта сукня падає додолу, доктор чемно підносить її і, віддаючи Улянці до рук, зустрічається з нею очима... Чорні, вологі очі миттю ховаються під захист густих повік: зирк — і нема!

— Як сумно, що Ваша соняшна сукня вже ховається до валізки! — похмуро й серйозно говорить доктор: — А де ж наша маленька?

— Пішла купити квитки на авто та дізнатись точно про годину від'їзду. Сідайте, докторе! — і Улянка показує на стілець...

Доктор сідає, а Улянка метушливо і звинно складає своє нечисленне майно до двох невеличких валізок, що стоять розкриті на ліжку Ольги Петрівни: книжки та різні дрібнички летять до одної, білизна та сукні — до другої... Де поділась повільність і лінива млявість її рухів? Улянка тепер еластична, звинна, метка і проворна...

Доктор мовчки, але уважно стежить за її рухами. Обличчя — сіре, несвіже, а очі — неспокійні... Може він не виславсь? А може просто перепрацювався за останні дні, перед від'їздом курортників? Хто його знає?

— Улянко!

Улянка оглядається, кидає швидкий, як блискавка, погляд на доктора і, знову сховавши свої оченята під захист повік, ретельно згортає велике простирало, старанно сполучуючи докупи протилежні крайки...

— Улянко! Чи напишете Ви... Вашому докторові? Чи не забудете його, приїхавши додому й потонувши в щоденних службових і домашніх справах?

— Ні, я... не забуду мого... доктора! — дуже поважно відповідає Улянка, а чорні вологі очі зовсім одверто обливають його іскристим каскадом блискучих промінчиків...

— Але ж... чи напишете Ви Вашому... докторові?

— Хм... — повільно й задумано вимовляє Улянка і кладе бездоганно згорнуте простирало до валізки: — А може доктор... написав би до своєї... так чудесно врятованої пацієнтки?!?

— Адреса? — діловим тоном питає доктор, виймаючи бльокнот і олівець...

Улянка диктує докладну адресу.

— Чи скоро повернеться Зі? — несподівано перескакує на іншу тему доктор.

— Так! Вона ось-ось має прийти! — відповідає Улянка, глянувши на годинника.

Доктор різко встає і підходить до Улянки, яка з німим запитанням в очах дивиться йому прямо в обличчя... Вираз докторових очей рішучий і твердий, — тільки нема в цих очах властивої їм суворости: натомість — теплота, ласка-

вість і лагідна щирість... І від цього погляду на душі в Улянки робиться тепліше...

— Ось що, Улянко! — твердо каже доктор, беручи її за обидві руки: — Я маю конечну потребу поговорити з Вами!... Я не спав сьогодні вночі: я відчув, що щось близьке, дороге й рідне відривається від мене назавжди, що місце відриву болить, щемить і кривавить, як свіжа рана, і саме тому я прийшов тепер сюди... На щастя, я застав Вас саму... Але ось-ось прийде Зі... Вона дуже мила дівчинка, але я хотів би поговорити з Вами не в її присутності. Скажіть, Улянко, хіба море, сонце й гори існують тільки для інших, а для нас з Вами — ні? Хіба ми з Вами не можемо собі дозволити поговорити на самоті десь на березі моря сьогодні ввечері? До речі: берег буде сьогодні порожній, бо майже всі курортники роз'їхались... Згодиться, що ми не встигли з Вами поговорити як слід за минулі два місяці! Правда, Улянко? Не встигли? — і доктор заглядає в саму глибину промінястих, іскристих, тепер особливо вологих і блискучих очей...

— Так... не встигли!... — несподівано для себе відповідає Улянка.

— Отже, не гнівайтесь за банальність пропозиції, але іншого виходу нема: я чекатиму на Вас після вечері кроків за сто ліворуч того місця, де стояли лежаки хворих жінок. Там нам, напевно, ніхто не заважатиме! На всякий випадок одягніть щось темне!

І не встигла Улянка опам'ятатись, як доктор, боляче стиснувши її пальчики, зник в отворі дверей...

**
*

— Ви помиляєтесь, Улянко: я зовсім не настоюю на тому, щоб Ви мені сьогодні ж таки розказали все те, що Вам оповіла перед смертю Ольга Петрівна... Зовсім ні! Ви й не примушуйте себе до відвертості! Я левен, що вона ще прийде з часом — ця цілковита, дружня відвертість душі! Прийде тоді, коли... Ви почнете ставитись до мене з повним довір'ям... І можливо, що ця відвертість прийшла б і сьогодні, якби... у нас з Вами не пропав марно час протягом

минутих двох місяців... Адже Ви самі погодилися зі мною, що ми не встигли за 60 днів навіть поговорити як слід на самоті!

— Це — правда...

Доктор і Улянка сидять на розмитому хвилями, зручному виступі скелі, — вона трошки вище, він — нижче, а море — сьогодні чорне й таємниче — тихо плещеться у них під ногами, тихо наспівує ритмічної, загадкової пісеньки... За ними праворуч і ліворуч, похмуро згуртувавшись до купи, чітко вирізьблюються чорні, суворі масиви гір, і контури їх здаються намальованими штучно на тлі сіро-синіх сутінок ночі... А зорі без числа й без рахунку, зорі — великі, близькі та мінливо-яскраві, зорі — менші, дальші й затишнішого блиску, зорі — завсім малесенькі, далекі, бліді й ледве — помітні, — усі виглядають однаково загадовими й такими поважно-врочистими, неначе, завітчуючи собою густий, темно-синій оксамит небесного шатра, вони виконують якусь виключно-важливу й неосяжно-високу функцію... Їх мінливе мерехтіння, відбиваючись на чорнім, блискучім і тремтячім дзеркалі моря, здається загадовим і нерозгаданим, таємничим і мудрим, як сама тайна життя, як сама вселенна... Втятий місяць, мов човен на хвилях, тихо посувається своїм загадовим шляхом, то звільняючись з-під накриття невеличких скупчень хмарок, то знову таємничо й боязко за ними ховаючись...

— Кажете, Улянко, що це — правда! І не питаєте, чому ж так? Чому не знайшли ми з Вами часу й можливості побути на самоті, чому ні разу не згадали про те, що сонце й море, небо й зорі існують і для нас із Вами?!

— Мені здається, — я Вам колись казала, що сонце світить для мене... Спочатку мені так здавалось, а пізніше я навіть була в цьому переконана... Пам'ятаєте?

— Дуже добре пам'ятаю, Улянко!

— Ну, а чому ж Ви, докторе, ніколи не згадали про те, що сонце й море, небо й зорі існують для Вас?

— Не для мене, а для нас із Вами! — Чейже це — різниця! — зовсім сердито поправляє доктор:

— Я про це думав не раз: і вдень підчас праці, і вночі, коли не спалось... А не спалось мені за останній місяць частенько... Але...

— Що „але”? — питає Улянка і зручніше вмощується на виступі скелі, ніби пригтовляючись слухати довгу-довгу розповідь... Від цього її руху якийсь камінчик, стративши рівновагу, з розгоном котиться вниз, постукуючи й відбиваючись від зустрічних виступів скелі...

Доктор терпеливо очікує, заки не затихне дрібне стукотіння камінчика, так ніби сама ввічливість вимагає вислухати до кінця, що той камінчик розкаже... І тільки тоді, коли камінчик замовк, знайшовши собі притулок, заговорив доктор...

— Ми — советські працівники так перевантажені працею, різними професійними та громадськими навантаженнями, що нам ніколи жити, ніколи подумати над створенням нормальної, здорової сім'ї; а якщо ми навіть і знайдемо час, щоб над цим подумати, то нам ніколи утворити здорові й нормальні умовини, щоб ця сім'я могла існувати... Нам ніколи любити наших дружин, ніколи виховувати дітей... Жінкам нашим ніколи родити, ніколи плекати дитину. Обов'язки партійні, службові, професійні та громадські забирають нас цілком, не залишаючи ні часу, ні можливості для... особистого й подружнього життя. До цього додається жалюгідна мізерія нашого матеріального побуту, непевність і... вічний страх перед завтрішнім днем... А жахлива дійсність, що оточує нас довкола своїм невблаганим, залізним перстеном, — остаточно добиває нас, остаточно гасить в душі нашій іскру життя.. Дисципліна і страх... вічні злидні поруч із надмірним перевантаженням працею... Все це робить нас жалюгідними манекенами, що механічно виконують накази партії та уряду...

Доктор знову замовк, закурюючи цигарку.. Вогник сірника, блиснувши на якусь мить, освітлює його різкоокреслений профіль і завмирає, потонувши в пітьмі...

— А Ольга Петрівна називала себе — талановитого промовця й агітатора... слухняним патефоном, що виголо-

шував промови певного, зверху встановленого змісту... — каже Улянка.

— Та-ак? — перепитує доктор: — Це — влучно сказано! Дуже влучно! А чи не казала Вам Ольга Петрівна, чому вона зробила собі більше двадцяти абортів?

Павза... Улянка розгублено мовчить...

— Прошу не гніватись на мене за питання, поставлене Вам — дівчині надто прямо й одверто! Але... я — лікар, і не вмю розмовляти на такі теми завуальовано... До того ж Вам 24 роки, Ви виростили в советських умовах, і Ви... напевно, розумієте мене! Між іншим, Ви колись в моєму кабінеті самі сказали мені, що... Ви замінили Ользі Петрівні всіх її ненароджених дітей... Отже... як бачите, Ви в свій час перша торкнулись цієї теми, а я лише відновляю її тепер...

— Я все це розумію... і я... знаю, що розмовляю з лікарем... Отже: Ольга Петрівна робила собі 2 — 3 аборти річно тому, що вони обоє з чоловіком дивились на кожну її вагітність, як на чергову неприємність, яку треба якнайшвидше усунути. До того ж він не хотів бути рабом її дітей, а їй — відповідальному партпрацівникові та блискучому агітаторові просто ніколи було... возитися з дітьми...

— Це вона Вам сама цими словами пояснювала? — допитується доктор.

— Так — сама!

— І ось Вам яскрава відповідь, чому в нас процвітає абортomanія, чому більшість подружніх пар не мають дітей або, якщо й мають, то тільки одно; чому хворіють наші жінки, чому кохання в нас „без черемхи”, — чому воно прискореними, „ударними” темпами пробігає всі свої фази в рекордно-короткий час і... закінчується для жінки здебільшого на операційному столі... Штучний та вбогий фінал штучно-спотвореного, вбого й без захвату пережитого кохання!...

Мовчанка... Доктор курить цигарку, і вогник її мило й затишно поблискує у сіро-синій пітьмі: то загасне, покрившись попелом, то, відродившись, знову блимає... Тихо

плещеться море внизу, тихо мерехтять загадкові зорі вгорі; врочисто й тихо відбиває те мерехтіння мінливо-блискуча, метушливо-рухлива поверхня безмежного, чорного дзеркала...

— Чи погоджуєтесь Ви зі мною, Улянко? — обережно-тихо питає доктор і уважно вдивляється в миле Улянчине личко, повите густим, тьмавим присмерком ночі...

— Цілком! — твердо і з переконанням відрубуює Улянка: — Я вважаю, що аборт — це великий гріх... Це — свідоме знищення живого вже сотворіння, яке навіть плачем та криком не може оборонити себе!

— Т-а-а-к? — і доктор рвучко схоплює Улянчину ручку й цілує її жагучо і пристрасно...

А Улянка червоніє в темноті до самого коріння волосся, але, на щастя, доктор цього не бачить...

— Я не даремне казав Ользі Петрівні, що Ви відрізняєтесь від виробленого самим життям типу советської жінки... А тепер, Улянко, я Вам відповім, чому я все відкладав на завтра можливість поговорити з Вами на самоті, хоч і плекав цю мрію щодня і... щоночі... Поперше я — лікар, що обслуговує кілька сот курортників, а цього чейже досить, щоб завантажити мене на цілий день... Советська система використання й визискування людей тим і характеристична, що вона завантажує людину до повної страти свідомості себе самого й довколишнього світу...

— Але все ж таки моя настирлива праця залишала мені невеличкі щілинки вільного часу, і крізь них я стежив за Вами; я стежив не тільки за Вашим здоров'ям, а й за Вашою поведінкою, настроями. за тим, як, де і з ким Ви проводите час...

Доктор нервово затягується цигаркою, вогник на кінчику її знову проміниться й поблискує, звільнившись від попелу, а Улянка питає:

— І які ж висновки Ви зробили з Ваших спостережень? Це — цікаво!

— Так, це безумовно — цікаво! Перші два тижні, заки Ви були в полоні своєї хвороби, Ваша поведінка не диву-

вала мене, але пізніше... Пізніше я напружено чекав, з ким Ви заведете курортний роман, бо я не сумнівався в тому, що претендентів буде багато... Я знав, що Ви — студентка, що надолужуєте у вільний час те, що пропустили за час хвороби; я знав, що Ви з захопленням вивчаєте чужі мови, я поважав Вас за це, але все ж таки я був переконаний, що Ви знайдете час і для флірту... Я бачив, як відроджується прислана хворобою жіноча кокетливість, і вперто шукав серед курортників героя Вашого роману... і... не знайшов...

— Хм... А може... Ви зле шукали?

— Ні, я добре шукав! І я сказав сам собі, що це — новесенький ще карбованець, який не розмінює себе на п'ятаки, зберігаючи всю свою повноцінну вартість для того, хто... незабаром прийде. Вибачте мені невеличку брутальність цього порівнювання, але я саме так сказав собі... І це спиняло мене не раз, коли з уст моїх уже готовий був злетіти дешевий комплімент або банальна пропозиція зустрітись у парку... До того ж моє становище лікаря дещо стримувало мене: якби Ви навіть і погодились зустрічатися зі мною, (в чому я дуже сумнівався) — Ви стали б казкою для всієї Ялти... А мені не хотілося заплямувати болотом Вашу ясну, соняшну сукню!... Я мав особливу приємність спостерігати Вас саме такою, якою Ви були... До того ж... і обставини дещо пішли мені назустріч...

Знову затяжка цигаркою й рух губами, що майже зовсім виразно вимовляє „пок”, випускаючи кучеряве кільцятко диму, яке навіть і в сутінках ночі живе своїм власним життям і завзято кучерявиться перед напружено-уважними очима Улянки.

— Хвороба Ольги Петрівни дала мені нагоду три рази розмовляти з Вами на чотири очі в моєму кабінеті, і в тому числі один раз... уночі... Три рази, Улянко!

— Так, три рази, докторе! Ви порахували незле!

— Перед моїми внутрішніми очима повільно розкривалась Ваша вдача, настрої... переконання... Я відчув, що Ви не тільки полтавчанка родом, себто моя землячка, але й українка... Я переконаний, що саме це єд-

нало Вас з Ольгою Петрівною, що саме в цій точці ховається таємниця Вашої дивної дружби з нею... Що саме це спонукало Вас поставити екскурсоводові таке небезпечне запитання... Що саме Ви могли стати тим останнім дороговказом, що завершив духовну кризу Ольги Петрівни та допоміг їй спокійніше перейти страшний кордон, що відокремлює нас від небуття... Хоч і дуже Ви скупі були у Ваших висловах... але, сполучивши їх до купи і пригадавши собі фразу — „Дивись, Чуйчихо, я вже схаменулася!” — я зрозумів, що Ольга Петрівна схаменулася... Що, схаменувшись, вона покаялась перед Вами... саме тої ночі покаялась! Я не помилюся?

Улянка повільно встає: вона не може сидіти більше зовсім нерухомо; якась хвиля підносить її і несе, мов на крилах кудись — у новий і незнаний ще світ...

— Так, вона покаялась! — повторяє дзвінким шепотом Улянка: — бо й вона завинила в тому, що в Селянській Санаторії нема селян, що в плодючій Україні гинуть мільйони наших селян від голоду, що в концтаборах та тюрмах конають наші найкращі люди, а назва „УССР” є такою ж цинічною, як і „Селянська Санаторія”...

Доктор встає: великий, масивно-збудований і ставний, він різким жестом відкидає набік недокурену цигарку — не до неї тепер!

— Чи бачили Ви, докторе, опухлих від голоду селян?

Доктор мовчить, з загостреною цікавістю спостерігаючи Улянку... Замість відповіді, — він повільно переступає один невеличкий крок, — саме той крок, що ще розділяв їх... І ось він стоїть майже щільно з Улянкою, зверху вниз зазираючи у великі й опуклі, вологі й надмірно-блискучі чорні очі...

— У пишній Ялті живучи і в лікарських обов'язках потонувши, Ви, напевно, нічого не бачите! І знати Ви нічого не можете, бо в газетах пишеться про зривщиків колективізації та пляну хлібоздачі, — про куркулів та підкуркульників, а про масове вимирання сільського населення України не згадується!...

Улянка робить вимушену павзу, бо треба ж їй зловити повітря! Вона захлинається гарячими, гіркими словами, що, опікаючи мозок і горло, свавільно виливаються назовні, а стримати їх годі...

— Ви, напевно, не знаєте, що міста України стали тепер відкритою сценою, де вдень і вночі невпинно демонструється... дуже цікавий історичний фільм! Ви, напевно, ніколи не бачили, як в голодній, передсмертній агонії тихо „доходять” опухлі селяни під пишними вітринами закритих розподільників та величавих магазинів Торгсінчу! І не треба їм ні лікаря, ні священика!

— Ось вона прийшла, — хвилина цілковитої відвертості душі! Прийшла несподівано — сьогодні! — твердо говорить доктор: — Значить вірите Ви мені, Улянко? Значить нема у Вас думки, що я донесу, — думки, що невідступно супроводжує кожного з нас, затуманює наш мозок і насичує нашу кров в'їдливими мікробами страху! Значить маєте мене за свою людину і не боїтесь мене!!!

Приголомшена таким несподіваним висновком доктора, Улянка хоче протестувати, хоче сказати, що це відповідь зовсім не по суті її запитання, але... не встигає вона й опам'ятатись, як доктор, з несподіваною легкістю схопивши її на руки, обережно, звинно і легко несе її з гори вниз — до моря...

Опинившись у міцних і владних руках доктора, Улянка зойкнула, затремтіла і... завмерла...

Минаючи стрімкі та прикрі виступи скелі, доктор несе Улянку лагідно-похиленим боком гори і, несучи, шепоче ніжно, тихо і пристрасно:

— Ходім, моя гнівна Землячко! Ходім, моя чиста, суворая й правдива дівчино! Ходім! Я хочу руху! І Ви, певно, теж хочете його! Я знесу Вас униз, і ми підемо вздовж берега моря, і я розкажу Вам, чи бачив я конаючих від голоду селян, а... можливо... і ще дещо... Ходім!

Доктор ставить Улянку на березі моря так обережно і так стримано-ніжно, неначе вона — з порцеляни і може

ось-ось розбитись... На ній чорна, старенька, з довгими рукавами сукня, яка робить її постать ще стрункішою...

— Ходім!

І вони йдуть... Ледве-чутно поскрипують дрібні, круглі камінчики, еластично розсуваючись під ногами... Тихо й лагідно наспівує море чарівної, ніжно-заспокійливої пісеньки: хлюп-хлюп! хлюп-хлюп! І тільки дев'ятий за рахунком „хлюп” брентить сильно і владно, неначе рішучий акорд невеличкого музикального речення; це пінявий гребінь дев'ятого вала з трайливим шумом розбивається об берег... Чітко вирізьблюються на тьмавім небі чорні силуети похмурих гір... Мінливо мерехтять на темно-синім оксамиті небес загадкові зорі, і, щасливо минаючи невеличкі острівці сірих хмарок, дозвоільно, повільно й тихо пливе блискучий, втятий місяць...

— У Вас, Улянко, незavidна пам'ять! — каже з жартівливим докором доктор: — Чейже не так давно це було, коли Ви зустрічали вкупі з маленькою Зі величезний пароплав „Україна”, що привіз мене з Одеси! Приблизно раз на місяць я їду в службових справах до Одеси і бачу там страшні тіні приречених до голодної смерті селян, що туляться по-під мурами закритих розподільників та величавих магазинів „Торгсін”... Бачу, як розгортається цей історичний фільм, бачу також і владну руку режисера, що ставить його на сцену... З жалю та розпуки я готовий хвилинами піти шляхом Ольги Петрівни, щоб лишень утекти з цього клятого історичного фільму, яким є вся наша дійсність... Щоб лишень утеки, Улянка! Бо порятунку нема й не може бути... В наших умовах не тільки жодна організація не сміє взяти на себе ініціативи рятувкової акції, як це робилось за „клятого” царського режиму, а навіть ми — советські громадяни УССР не сміємо приватно простягнути руку поміч нашому селянинові... Не сміємо тому, що офіційно в нас голоду нема; є тільки зривщики пляну хлібоздачі та противники колективізації, — так звані „куркулі та підкуркульники”, яких треба знищити „як клясу”...

— Отже, якби громадянин Н. почав провадити збірку добровільних датків на користь голодуючих селян, то він за платив би за це життям, нічого не зібравши... Його обвинуватили б у наклепницькій брехні на советську систему господарювання і на політику Советського Уряду, а це... чейже знаєте, чим пахне! Навіть піти до крамниці, купити хліба й роздати його на вулиці голодним, — ми не можемо, бо кожен одержує по картці лише належну йому пайку і... ні грама більше! Ми не можемо навіть заікнутися про те, що довкола нас — голод, бо досить поговорити на цю тему зі своїм знайомим, як завтра Вас викличуть до НКВД... Насиченість людської збірноти шпигунами досягає в нас прямо таки казкових розмірів... Я, наприклад, ніколи й ні з ким не розмовляв так одверто, як оце з Вами... Я Вам вірю, Уляно!

— Я Вам теж...

— Ви питали, чи бачив я опухлих від голоду селян... Так, бачив... І вигляд їх ближчий мені й болячіший, ніж Вам, бо я ж син селянина, а Ви — донька інтелігента, що жив у селі. Чей же це — різниця! Я... тікаю від дійсності... Свою роздуку, свою тугу й ненависть я топлю в медицині: в її нетрях, в її таємничих глибинах я тону, я ховаюся від власного сумління і це... до деякої міри рятує мене... Я, наприклад, із захопленням аналізую нищівну природу туберкульози... я забуваю весь світ і себе, поринувши в глибинах своїх студій... Туберкульоза, рак і сифіліс — ось три язви на фізичнім організмі людства!

— Увесь свій час, усі свої духові й фізичні сили я віддаю без останку на боротьбу з одною з цих язв і... я забуваюсь... Часами, Улянко, я забуваюсь настільки, що дійсно не бачу, як довкола мене розгортається **історичний, документальний кіно-фільм, що демонструє інші смертоносні язви на тілі нашого національного й соціального організму...** Але... кожна дотичність із дійсністю (з фільмом) будить приспану працею свідомість, і тоді я гостро переживаю **весь трагізм нашої безсилої, і тоді...** я ще з більшим завзяттям топлю себе й своє розбурхане

сумління в праці та в дослідженнях над туберкульозом... Для мене кожний хворий це окремих, цікавий для спостережень світ...

І доктор похмуро замовк... Мовчала й Улянка... І тільки елястичне поскрипування гладеньких морських камінчиків, що слухняно розсувалися під їхніми кроками, та ритмічне „хлюп-хлюп” морських хвиль, що розбивались об берег, — порушували молитовну тишу принишколої липневої ночі...

— До речі... про туберкульозу! Ви, Улянко, здається, вже закінчуєте мовний факультет... Дозвольте Вас проекзамувати з французької мови...

І не встигла Улянка опам'ятатись, як доктор приголомшив її зовсім плинно поставленими запитанням:

— Pouvez — vous m'expliquer, mademoiselle, ce que c'est que — “le tubercule”?

— Le tubercule...? Il me semble, monsieur, que c'est une tumeur, un renflement souterrain de certaines plantes... — відповіла Улянка здивовано зиркнувши на доктора: — Par exemple: les tubercules de la pomme de terre. Est-ce bien cela?

— Tres bien, mademoiselle! Dans la médecine “le tubercule” c'est une petite tumeur de forme arrondie. Quant à tuberculose c'est une maladie microbienne qui produit des tubercules morbides au poumon, à la gorge etc. Les tubercules de la pomme de terre poussent dans la terre pour nourrir et engraisser l'homme, et les tubercules morbides poussent dans l'homme pour nourrir et engraisser la terre.

— Votre définition, monsieur, est bien claire at bien ingenieuse... Mais... je suis ebahie... Comment...

Ха-ха-ха! Votre ébahissement me plaît beaucoup*)... Ви

---

*) — Чи не можете Ви мені пояснити, що таке “tubercule”?

— “Tubercule”? Мені здається, що це опухлина або розростання певних рослин під землею... — відповідає Улянка, здивовано зиркнувши на доктора: — Наприклад, туберкулі картоплі. Чи так?

— Дуже добре! В медицині туберкульозом називають невеличку опухлину круглої форми. А туберкульоз це — мікробічна хвороба, яка продукує хоробливі туберкулі в легенях, в горлі і т. інше. Туберкулі картоплі живуть і ростуть у землі, щоб насичувати й відгодовувати людину, а хоробливі туберкулі живуть і ростуть у людині, щоб насичувати збагачувати землю...

— Ваша дифініція дуже ясна й дуже винахідлива. Але... я здивована до краю... Як...

— Ха-ха-ха! Ваше крайнє здивовання мені дуже подобається...

здивовані, як це селянський син розмовляє по-французьки... А як моя вимова?...

— Дуже добра. Я догадуюсь, що Ви, можливо, вчили французьку та німецьку мови в гімназії, але ж це було давно... І до того ж... Звідки у Вас така плинність?

— Дуже просто, мила моя Землячко: — треба тільки хотіти! Скінчивши гімназію, я не закинув мов, як це роблять, звичайно, інші. Я продовжував поглиблювати й поширювати свої знання в галузі обох згаданих мов і досягнув того, що читаю медичинську літературу на французькій та німецькій мовах зовсім свobodно. Це дуже розширює мій горизонт, як лікаря... Щодо французької мови зокрема, то вона була, є й буде мовою всесвіту, і саме тому, на мою думку, її повинна знати кожна культурна людина... Ось тільки англійської не знаю...

— О, англійська мова має дуже багато французьких — дещо змінених наголосом та вимовою слів, і Вам вона прийде легко... Говорю це з власного досвіду, бо й мені вона дається легко саме тому, що я знаю французьку мову. Дещо й німецька допомагає, але менше...

— Хм... якби я міг вивчати англійську мову під Вашим керівництвом, — як би це було чудово!

— З охотою! Тільки ми відхилились від теми: Ви казали, що тікаєте від дійсності в таємничу глибину медицини, вивчаєте природу тих „туберкуль”, що живуть і ростуть у тілі людини, щоб людиною збагачувати й насичувати землю... Я, докторе, приходжу до висновку, що в наших умовах одинокий рятунок — це втеча від дійсності...

— І... — нетерпеливо перериває її доктор: — краще тікати в нетрі медицини, ніж передчасно тікати в небуття, як зробила Ольга Петрівна... або... Хвильовий...

— Безумовно! Але Ви, докторе, сказали, що Ви — селянський син... Як пощастило Вам здобути освіту?

— Дуже просто! Молодому поколінню забивають те пер голову байками про те, ніби за царату селяни голодували, ходили босі, обідрані, ба навіть зовсім голі... Фактично ж це було зовсім не так... Батько мій мав кілька дітей, але всі вони померли маленькими, тільки я один вижив...

Я був здібний хлопчина, я прагнув науки, і батько, за радою сільського вчителя, віддав мене до гімназії. Брехня також і те, що ніби селянам було заборонено вчитись у гімназіях: батько був заможний, платив за право навчання, і я вчився. На вісімнадцятому році життя я скінчив гімназію і зразу ж таки поступив на медичний факультет Київського Університету... Я вчився з великим завзяттям, я мав непересічні здібності, я був готовий на всякі жертви во ім'я науки... Саме тому, коли померла моя мати, а батько оженився з молодою вдовичкою, від якої мав сінка, я з охотою відмовився від садиби й землі при умові, що мені сплачуватимуть мою спадщину регулярними пайками протягом п'яти років аж до закінчення університету... Таким чином я проїв свою батьківську спадщину, але зате в 1915 році був уже закінченим лікарем... Розуміється, мене зразу ж таки взяли на фронт, — до шпиталю... Оце Вам моя біографія...

— А що сталося з Вашим татом...?

— Помер. Синок його від другого шлюбу теж помер від якоїсь дитячої хвороби, а його вдовою я, по правді кажучи, — не цікавлюсь, бо завжди був з нею в холодних і навіть ворожих стосунках... Так-то, Улянко, Землячко моя! Як бачите, я зовсім самітний, і нема в мене нікого на всій кулі земній!

— А... Ваша... дружина? Вибачте, що я питаю... Може Ви не були одружені..

— Ні, на жаль, я був одружений! Але про дружину свою я не люблю згадувати... Хіба... якщо Вас це цікавить, — то скажу пару слів...

— Прошу!

— Женився я тому, що мене сильно потягнуло до красивої, фізично-розвиненої жінки. Це було в 1922 році, коли вже дещо влягалось криваве шумовиння революції, коли ще вірилося, що ось-ось настане нормальне життя, ось-ось загреє нас сонце так красномовно обіцяних нам соціалістичних свобод, а назва „УССР” не здавалась тоді цинічною та облудною, як тепер... Я заробляв, як на советські умови, не зле, — отже, міг більш-менш забезпечити свою дружи-

ну. Крім гарної зовнішності вона була обдарована всіма жіночими талантами, які тільки Господь Бог у щедротах своїх передбачив для жіноцтва: вона вишивала чудові визерунки на фіранках та рушниках, вона плела якісь чудернацькі скатертини та мережива, вона шила собі сама чудові сукні і вміла лекти такі тісточка й такі торти, яких я до зустрічі з нею не їв ніколи! Перед тим, як лягти спати, вона цілими годинами робила собі масаж обличчя і особливо — чола, щоб позбутися дошкульної поперечної зморшки; вона закручувала „папільйотки” на своїй голові з таким терпінням і такою майстерністю, яку, на мій погляд, варто було б обернути на щось інше: хоча б на виховання та плекання дитини... Але дітей вона не хотіла, бо дуже піддалась розповсюдженій тоді серед жіноцтва моді: насолоджуватись коханням, але не родити! Таємно від мене вона зробила собі кустарний аборт, і це було першою причиною до глибоких непорозумінь між нами... Вона фарбувала собі обличчя не менше, ніж наша „дама з камеліями”, може тільки не так вульгарно; вона мала неабиякий успіх у чоловіків і дуже тим пишалась. Вона не знала смаку в книжці, і я не міг їй цього смаку прищепити, помимо всіх моїх старань... З усіх вікон, з усіх стін та меблів нашого помешкання на мене дивились вишивання та плетення моєї дружини, але... розмовляти з нею я не міг: коли вичерпувалась тема про обід, про ціни на базарі та про нову сукню, ми обоє попадали в прірву довготривалої мовчанки... У нас був спільний обід, спільне мешкання, спільне ліжко, і... більше нічого...

Плести мереживо вона любила на лавочці при вході в будинок — поруч з іншими сусідками, які теж щось плели; завдяки цій своїй звичці вона знала все про всіх і всі знали все про нас — від політичних переконань і до найменших деталей нашого інтимного життя включно... Одного чудового дня в 1925 році я був арештований і, як виявилось, сидів я через довгий язик своєї чарівної половини: минуло довгих чотири місяці, заки справа вияснилась, і безглузде обвинувачення відпало... Повернувшись з тюрми, я розійшовся з жінкою і викинув зі свого помешкання

всі її мережива, вишивання й плетення... щоб і сліду їх не було!

— А... де вона тепер? — спитала Улянка.

— Не знаю! Не цікавлюсь!

І доктор похмуро замовк...

— А чи не здається Вам, докторе, що ми з Вами вже дуже далеко відбилися від будинку відпочинку?... Може повернемося?

— Повернемося, Улянко! — слухняно погоджується доктор. І вони повертають назад..

— Ех, Улянко, Улянко! Якби Ви знали, як мені сподобалось те, що я Вас ні ко ли не бачив на лавочках під кипарисами — поруч із жінками, що вічно снують брудне плетиво поговору...

— А мене якраз за це й не люблять жінки: кажуть, ніби я горда...

— Так, так! Вони й мають Вас не любити! Я твердо переконаний, що жіночий загаль не прощає іншій жінці хоча б деякої вищости над собою: жінки, як ті чорні ворони, готові закласти свою білу товаришку тільки за те, що вона — біла... Маю переконання, що Ви, Улянко, самітні, що не маєте товаришок... Ольга Петрівна не в рахунок, бо це особлива стаття...

— Так! Ви вгадали, докторе!

— Маю ще одне глибоке переконання: — В країні, що іменується чотирма літерами, є установа, що теж іменується чотирма літерами.. Ця установа прекрасно організувала шпигунську роботу і має на своїй службі великий штат жінок-шпигунок, які в кожній організації, в кожному мешканні, в кожному скупченні людей збирають потрібний для згаданої установи матеріал, використовуючи загально-відомий нахил жіноцтва до „плетення” язиками... Мій арешт у 1925 році, а пізніше арешт одного з моїх приятелів сталися через довгі язики наших дружин... Скільки горя (зайвого горя!) терпить людство виключно через те, що жіноцтво надто довгий язик має!

Доктор зупиняється, закурює цигарку, вогник сірника на якусь мить знов освітлює його суворе обличчя, яке зда-

ється Улянці дуже блідим і схвильованим, і вони прямують далі берегом моря, потонувши в щирім обміні своїх думок і забувши про все інше...

— Чи вмієте Ви, Улянко плести мереживо?... — серйозно питає доктор, з приємністю затягаючись цигаркою.

— Уявіть собі, що я змалечку... не любила плести, — усміхаючись, відповідає Улянка: — Шити дещо вмію, але шию без приємности, — шию тоді, коли життя цього вимагає...

— Це — чудово, що Ви не вмієте плести! — з щирим захопленням викрикує доктор, а Улянка сміється...

Кілька хвилин вони йдуть мовчки, і мовчанка огортає їх чарівним чуттям близькості...

— Ви чого усміхаєтесь, Улянко?

— А звідки Ви знаєте, що я усміхаюсь?

— Я... відчуваю... І я не помилився! Скажіть мені, що саме Ви тепер думали? Тільки правду! Хоч би й трудно було її вимовити, а Ви все ж таки скажіть!

— Я пригадала собі, що Ольга Петрівна підчас мого останнього побачення з нею спитала мене зовсім несподівано: — „А як твій роман з доктором?“ — А я їй цілком щиро відповіла, що ніякого роману з доктором у мене нема...

— І помилились! — гнівно відповідає доктор: — бо наш роман почався саме з тої хвилини, коли Ви — жалюгідно-худенька й виснажена хворобою та подорожжю неспішно переступили поріг мого кабінету! Так, саме тоді! Вона дуже мудра й спостережлива жінка — покійниця Ольга Петрівна! Вона вже давно дещо зауважила і, напевно, догадалася про мої почуття... Тільки Ви... нічого не бачили! Чи не короткозорі Ви, Улянко?

— А Ви, докторе, не носите ще окулярів? — несподівано питає Улянка й зупиняється...

— Як бачите... покищо, — ні! А хіба що? — І доктор теж зупиняється.

— Шкода що не носите! — повчальним тоном продовжує Улянка: — Вам варто б носити саме такі окуляри, що зменшують далекозорість! Ви... надто далекозорі докторе!

— Як це так... надто далекозорий?

— А так... Шукали на курорті героя мого роману — вперто, настирливо шукали і... не знайшли... бо надто далекозорі були! А він же був... тут... на курорті...

— Я?!

І рвучко притиснувши Улянку до своїх широких грудей, доктор обсилає міцними, але коротенькими, як блискавка, цілунками її пишне чорне волосся, повіки заплющених очей, обличчя і шию...

— Я... я... — шепоче він між поцілунками: — Я надто довго шукав тебе! Я... надто довго чекав! Чому ж так довго не приходила до мене? Чому? Скажи! Де забарилась?

І раптом уривається шепіт, бо доктор жадібно п'є п'янке вино з запашних і свіжих, як пелюстки троянди, напіврозкритих Улянчених уст...

— Не смій називати мене на „Ви“! Чуєш, Улянко, — говорить доктор, з силою відірвавшись і поточившись: — Скажи мені хоч раз „ти“! Я хочу чути! Скажи! І це брентиме, як найкраща в світі музика!

— Ти... Ти... — захлинаючись, відповідає Улянка...

— Що? Що далі? Скажи мені саме те, що ти в цю хвилину подумала! Не ховай нічого! Нехай не буде між нами таємниці несказаних слів! Адже завтра ти від'їдеш! Я хочу все знати! Я хочу читати в твоїй душі!

— Ти... дивний і... страшний! Тим цілунком ти ніби душу з мене вийняв! Ти ніби... всю мене.. випити хотів!

— Я надто спраглий, Улянко! Не гнівайся на мене за це! Я... як би тобі це пояснити?... Чи доводилось тобі хоч колинебудь у спеку... відмовити собі в приємності випити водички, зауваживши, що склянка, з якої тобі пропонують напитись, — захватана губами твоїх попередників?

— Мені добре знайоме це почуття! — каже Улянка: — Я ніколи не п'ю зі склянки, на якій засохла слина іншої людини!

— Отже, ти волієш терпіти спрагу?

— Так!

— Ну, то зрозумій же й мене: я надто спраглий, бо гидує пити зі склянки, на якій засохла (а може ще й не засохла!) слина мого попередника!

Улянка уважно вдивляється в докторове обличчя і мовчить...

— Не розумієш!? Ну, нічого! Колись я тобі це краще поясню! — І доктор, щасливо всміхаючись, обнімає гнучкий Улянчин стан і веде її вздовж берега моря — таємничим зорям назустріч...

А море співає тої самої одноманітної пісеньки, ритмічно відстукуючи такт: хлюп-хлюп! хлюп-хлюп! Його чорне, неосяжно-широке дзеркало тремтить і проміниться, відбиваючи мерехтливе сяйво загадкових зірок-світів та містичний блиск утязого місяця... Здається, що ще тісніше гуртуються докупи масиви гір, ще щільніше оточують вони кам'яним пів-перстеном потонулу в сні пишну красуню Ялту. В повітрі нависає врочиста, молитовна тиша, і дозвільно пливе над горами і морем запашна й тепла липнева ніч...

— Вже, мабуть, пізно: — зідхаючи каже Улянка: — Зі не знає, що зі мною сталося і, напевно, хвилюється!

Доктор слухняно виймає годинника, запалює сірника й дивиться... Знову запалює сірника і знову дивиться...

— Десять хвилин по другій! — розгублено каже він...

— Що?!? Це не дуже дотепний жарт з Вашого боку! Бо... Завтра ж мені вставати в шостій, а в сьомій — їхати!

— Не з „Вашого боку”, а з „твого боку”! — тоном суворого вчителя поправляє її доктор: — І не завтра, а сьогодні тобі вставати в шостій!

І запаливши третього сірника, він показує Улянці годинника: десять хвилин по другій!

— Я мушу бігти! — метушиться Улянка: — Коли ж я виплюсь?

— Ні, Улянко! Я не пушу тебе бігти! Ключ від вхідних дверей у мене, і ти не хвилюйся! Ми повільно підемо до будинку відпочинку, ми ще поговоримо по дорозі! Адже ця ніч не повернеться назад н і к о л и ! І хто знає, чи буде ще коли в нашій житті ніч щасливіша і краща за цю?

**

Над пишною Ялтою сходить яскраве сонце... Небо прозоро-блакитне, і свіже повітря пестить обличчя наших дів-

чат... Улянка в сірому, приношеному вже костюмі й мережаному капелюшку з ясно-жовтої „рафії”, вона бліда, а великі опуклі очі, що так нагадують чорні, зовсім дозрілі вишні, поблискують короткими, нервовими, неспокійними вогниками. Зі — в темно-жовтому порохівнику з незмінною „тюбітейкою” на маківці своєї стриженої білявої голівки. Вони стоять у натовпі коло авто-транспортної контори на головній вулиці Ялти... Гомін, метушня й толочкеча... Чотири особові авта вирівнялись в одну лінію одне за одним: вони готові до від'їзду... Сивий в окулярах адміністратор розподіляє пасажирів по автах: Улянка й Зі, згідно з його розподілом, попадають до заднього авта — на задне сидження... Це авто відкрите, і дівчата задоволені: можна буде розглядати краєвиди, можна буде дивитись у прірву, коли авто мчатиме швидко, як блискавка, — над самим її краєм!

— Котрий шофер Вас повезе? — питає доктор за плечима в Улянки: він щойно вийшов з помешкання контори, куди він ходив спеціально для того, щоб забезпечити дівчатам відкрите авто.

— А ось той молодий хлопець, що прив'язує наші валізки до задньої машини.

— Зараз я розслідую, чи не п'яний він, бува: адже в нас усі шофери п'ють! — заклопотано каже доктор і прямує до шофера.

Метушня, толочкеча й гомін збільшуються... якась нервова жінка з виснаженим обличчям хвилюється, що десь зник її чоловік: „Он всегда так!” —зі сльозами в голосі викрикує вона, безпомічно оглядаючись довкола...

— Шофер — хороший хлопець, і сьогодні він зовсім не п'яний! Маєте щастя! Він уже не раз возив мене до Севастополя, — каже доктор, повернувшись до гурту...

— За п'ять хвилин від'їзд! — додає він і виразно дивиться в очі Улянці... Хто сказав, що доктор Підгаєцький має суворі очі? Вони — лагідні, ласкаві, добрі і навіть... заклопотано ніжні... Доктор і Улянка відходять набік, а Зі біжить до заднього авта...

— Улянко! Ти ще не знаєш мене: я ревнивий, як той

Отело! Ти маєш писати мені двічі на тиждень і... ніяких мені романів! Ні з ким! Чуєш, Улянко?

— Он як! — сміючись, відповідає Улянка: — то я вже й до театру не маю права з кимось піти!?!

— До театру ти можеш ходити в товаристві мами та Зі... Чудова компаньйонка для театру! Але жарти набік, Уляно! Я приїду в грудні, як тільки скінчиться курортний сезон! А до того часу одинокою втіхою моєю будуть твої листи! Чуєш, Улянко?

Схиливши голову, доктор повільно, ніжно і пристрасно цілує смагляву Улянчину ручку і відчуває, як тремтять її тоненькі пальчики...

Сигнали авт тривожно прорізають повітря... Доктор і Улянка підбігцем наближаються до заднього авта... Допомагаючи Улянці всісти, доктор востаннє стискає її руку вище ліктя, і... Улянка сідає на задню лавочку поруч із лукаво-сміхненою Зі...

— До побачення, докторе!

Ще пів хвилини, і перше авто рвучко рушає з місця, за ним друге — третє — четверте... Дві дівчини, всім тілом перехилившись назад, метушливо махають маленькими, білими хусточками, а доктор — високий, ставний, міцно-збудований і врочисто-сумний відмахеу їм повільно й поважно великою білою, з синіми крайками хусточкою...

Ще хвилина — друга, і всі чотири авта блискавично — швидко зникають за рогом набережної...

Тоді рука доктора зовсім безсило опускається вниз разом з непотрібною вже хусточкою... Якусь хвилинку він стоїть нерухомо, встромивши пильний погляд в той (порожній уже!) простір, де зникли авта... Ласкавий вітрець легесенько погойдує великою хусточкою, яку доктор надмірно-цупко тримає за самий крайчик... Сонце — ще не гаряче, ранішнє сонце — пестливо гріє його темну потилицю, а люди, що йдуть набережною, уважно поглядають на доктора: „ач як задумавсь, ач як задивився нещасливий! Прямо таки остовпів чоловік!“

Відчувши на собі тягар людських зацікавлених поглядів, доктор діловито підносить хусточку догори... Якусь ко-

ротеньку хвилинку він дуже уважно розглядає її, ніби вона — оця звичайнісінька, біла, з синіми крайками хусточка — стала для нього раптом дуже цікавою... Повільним, діловитим жестом ховає її до кишені... Нема вже ні сліду, ні пороху на чистій набережній Ялти, нема вже й згадки про чотири особові авта, які щойно стояли тут...

ЕПІЛОГ

I.

“Я другой такой страны не знаю,
Где так вольно дышет человек”.

(Із загально-відомої в Советському Союзі пісні).

Ні!.. Цей довгий, з великими ясними вікнами коридор таки не спроможний вмістити всіх тих жінок, які за всяку ціну прагнуть у ньому стояти...

Щільно-збитою, спресованою масою заповнює жіночий натовп увесь коридор і неправильним півколом висувається з дверей коридора до широкого й холодного вестибюля. У цьому натовпі знайдете жінок у віці від 15-ти до 80 років, а може й іще старіших, бо он тієї зігнутої у три погібелі бабусі з тремтячою головою, що так знеможено притулилась до стінки, — напевно, вже недалеко до ста... Тут побачите всіх відтінків бльондинок, brunеток, шатинок, побачите ледь-ледь припорошених срібlistим порошком першої сивини, напівсивих і зовсім сивих... Тут побачите замотаних у різнокольорові з китицями хустки селянок, по-міському вдягнених робітниць та інтелігенток у фетрових капелюшках та плетених з вовни шапочках... Тут побачите гарно вдягнених і зовсім убогих...

Цей натовп цікавий не тільки своєю численністю та різноманітністю... він цікавий також і тим, що поводить себе надзвичайно... Цей жіночий натовп не цокотить, не гомонить, як це звичайно буває, і... не сміється... Прозороблискучі перлини дзвінкого жіночого сміху не прикрашують нудно-сірої тканини важкого й несвіжого повітря, що хмарою нависає над натовпом... Жінки мовчать, дарма, що ніхто не закликає їх мовчати... Лиш де-не-де дві сусідки пошепки обмінюються кількома словами і знову замовкають... Лиш час від часу заплаче котресь немовля (бо й вони тут присутні) і знову замовкне, — заспокоєне старанням

матері та доброзичливих сусідок... Жінки з маленькими дітьми займають позицію вздовж вікон, бо ж широкі підвіконня з ясно-сірого мармуру дозволяють їм покласти дитину, перевити її, змінити пелюшку...

Тісно притулившись одна до одної, жінки чогось очікують, і всі вони охоплені єдиним — для всіх спільним і для кожної зрозумілим — настроєм... Жіночі очі всіх без винятку кольорів і відтінків напружено спрямовані до високих, оббитих блискучо-чорною цератою дверей та до великого стінного годинника, що висить якраз над цими дверима...

Високі чорні двері — мовчазні, суворі й неприступні... На тлі бездоганно-білої стіни вони ніби пнуться вгору, досягаючи годинника. Вони вперто замовчують якусь таємницю, і жодна жінка не сміє дотикнутись до їх блискучої металевої ручки...

Стандартний канцелярський годинник, демонстративно виставивши своє кругле, як повний місяць, обличчя і гордо тримаючи його над принашклом натовпом, ритмічно відмірює хвилину за хвилиною... І всім без винятку жінкам здається, що він занадто мляво відстукує секунди... А чи ж не зіпсутий він, бува?!? Але... ні, ні! Зі старечою мудрістю та епічним спокоєм годинник невпинно наближає якусь рішучу, всіма очікувану хвилину... Нарешті! Одна хвилина по дев'ятій...

З розгоном відчиняються високі чорні двері, і на порозі їх з'являється стрижена білява дівчина з яскраво-нафарбованими устами...

Натовп здригається, як одна людина. З німим страхом відступаються від білявої дівчини ті жінки, що стоять до дверей найближче, і натискають на своїх сусідок... Вмить утворюється невеличкий порожній простір, що відокремлює жінок від білявої дівчини... Тоді для натовпу стає видимим невеличкий напис на таємничих чорних дверях: там золотими літерами на чорному склі виписано кілька магічних слів: "Областной Прокурор по спец. делам"*)).

---

*) Спеціальними справами називалися справи громадян, засуджених органами НКВД за політичні проступки.

Білява дівчина тримає в руках якогось довгого списка. Зиркнувши швидким оком на перший рядок цього списка, вона вимовляє манірно, впевнено і... зовсім тихо:

— Артюхович Іван.

О, ця дівчина має вже певну, вироблену в щоденних стосунках із натовпом манірність: рухи в неї спокійно-впевнені, голос роблено-тихий, і всією своєю постанню і виразом обличчя вона ніби підкреслює: „ось бачите, як упевнено виконую я функцію неабиякої державної ваги”... Це — Муся — особиста секретарка Обласного прокурора по спец. справах, а в умовах 1937 року це дещо значить... Згодиться, що це ж так приємно роблено-тихим голосом звертатись до великого натовпу і відчувати, як він слухняно завмирає, напружено ловлячи кожний найменший звук, що злітає з її нафарбованих „бантіком” складених уст!

— Артюхович Іван!

У напруженій увазі та моторошній тиші завмирає натовп...

— Я! — чується тонесенький дівочий голосок, і нікого не дивує, що на чоловіче ім'я відгукується жінка: так і має бути... Натовп із поспіхом розступається, даючи можливість пройти до дверей тій, яка щойно — в далеких, глибинних рядах вимовила „Я”. Ще пів хвилини, і поруч із манірною секретаркою, на порожньому просторі перед дверима з'являється тонесеньке як гічечка, дівчатко в синьому полатаному плащику, з довгими кольору житньої соломи косами.

Відчинивши високі чорні двері, секретарка впускає дівчатко до середини і, знову зиркнувши недбалим оком до списку, вимовляє тихо, манірно і владно:

— Айхгорн Роберт! Прігатовіться!

З натовпу виходить гарно-вдягнена інтелігентна жінка років 35-ти і слухняно зупиняється на порожньому просторі, — проти дверей: вона приготувалась...

Круглий годинник на стіні з епічним спокоєм відстукує одноманітний ритм секунд, що з математичною закономір-

ністю складаються в хвилини і падають у вічність, неначе дозрілі плоди в кошик дбайливого господаря: три хвилини по дев'ятій. Відчиняються високі чорні двері, і в отворі їх з'являється заплакане личко й тоненька постать дівчатка в полатаному плащику, з довгими, кольору житньої соломи косами. З глухим зойком ледве-стриманого плачу дівчатко прожогом перелітає порожній простір і тоне в глибинах натовпу, а гарно-вдягнена інтелігентка зникає в отворі дверей...

Опинившись у стислих обіймах натовпу, дівчатко з труднощами протискується до вихідних дверей...

— Скільки? Скільки? — чується довкола...

— Десять років, — відповідає дівча, спазматично ковтаючи сльози...

— Десять років! — пошепки повторяють ті, що стоять найближче...

— Десять! — сумним шелестом — ледве-чутним шепотом відгукується весь натовп: — Десять!...

— Бондаренко Пьотр! Прігатовіться!

Натовп із респектом розступається перед старесенькою, в три погібелі зігнутою бабусею: ось вона виходить на порожній простір і зупиняється: дрібно-дрібно трясеться замотана в стару хустину, низько схилена голова, надмірно-цупко стискають палицю обтягнені чорною шкіркою старечі пальці: вона приготувилась...

Минає ще дві хвилини, і знову відчиняються високі чорні двері, випускаючи гарно-вдягнену інтелігентку; минає ще секунда, і двері знову зачиняються, а в отворі їх зникає дугою зігнута постать бабусі...

— Скарей паварачівайся, бабушка! — каже їй навздогін білява секретарка: — Будяк Нікалай! Прігатовіться!

Рух у глибинних рядах під одним із вікон, і молода жінка в типовій для робітниці червоній хустці, що саме в тій хвилині сповивала на мармуровім підвіконні своє немовлятко, розгублено робить крок від вікна... і... зупиняється.

— Я! — відгукується вона і... як видно, не знає, чи піти до кабінету без дитини, чи закінчити сповивати...

— Скарей! — підганяє секретарка.

— Ідїть! Ідїть! — шепочуть сусідки: — Ми коло дитини зробимо, що треба...

І зав'язана червоною хустяною робітниця метушливо поспішає до прокурорських дверей: треба ж бо приготувитись... А дві сусідки без поспіху, дуже сумлінно сповивають залишене на вікні немовлятко... Однаково ж робити нічого, свої діти сплять тут-таки на підвіконню; чому ж не допомогти? Сповиваючи, вони поглядають крізь вікно вниз: із другого поверху так добре видно весь майдан перед будинком прокуратури... Те, що вони бачать, не дивує їх: це ж бо все їм надто відоме, недавно самими пережите...

Там унизу — на вкритому втоптаним снігом майдані тисячний натовп чорною хмарою оточує головний вхід до Прокуратури: це люди, в яких недавно когось із рідних арештовано, і які наївно уявляють собі, що в Облпрокуратурі по спец. справах так легко дізнатись про долю арештованого... Є в тім натовпі мешканці міста, є й прибулі з довколишніх районів, але всі вони однаково наївні: не знають бо „порядків”, тому й стоять безпорадно скупчившись і тримаючи вхід до будинку Обласної Прокуратури в стані тривалої облоги...

— Нічого! — пошепки каже одна з жінок підкладаючи під дитину суху пелюшку: — Як постоять до вечора, тоді дізнаються, що треба складати списки, бо інакше діла не буде...

— Знаєте? Я два дні отак у натовпі стояла, заки спромоглася в тій юрбі до черги записатись, — відповідає потиху друга.

— А пам'ятаєте, як ми всі, якраз місяць тому, склавши ввечері списка, цілісіньку ніч за ворітьми сусідніх будинків ховались, щоб, не дай Боже, — міліціонерові вночі на очі не попастись...

— Мене ледве не схопив міліціонер... я не знала, що вночі під Прокуратурою стояти не можна... Двох моїх знайомих схопив таки й повів бідолашних до району... А я втекла і... впросилась до двірника, щоб сховав мене під сходами отого великого будинку, що напроти... Там тоді багато жі-

нок під сходами ночувало: по карбованцю за це двірникові заплатили...

— А зате на світанку люди, мов птиці, злетілись і стали в чергу тисячками, а в середині кожної тисячі — сотнями, згідно зі списком... Порядок велике діло! — повчально шепоче перша жінка і, закінчивши сповивати дитину, знову дивиться вниз.

Там унизу, на вкритому втоптанім снігом майдані окрім незграбного натовпу наївних новаків, чорною стьождкою вирізьблюється довга-довга черга научених гірким досвідом. Вона вимірюється тисячами, вона починається від будинку Прокуратури і зникає десь далеко — за поворотом квартала. Зверху здається, ніби тою стьождкою злегка погойдує вітер: та чорна стьождка живе напруженим, нервовим життям, вона вовтузиться, ворухиться і... посувається вперед, вливаючись до бічних дверей будинку Прокуратури, де реєстраторка призначає день прийому.

— Тижнів за три — за чотири й вони матимуть право стояти в цьому коридорі, як оце ми з Вами, — пошепки каже друга жінка.

— Скільки? Скільки? — чується шепіт у натовпі...

— Десять років! — глухим голосом відповідає робітниця, протискуючись до залишеної на підвіконні дитини і краєм червоної хустинки витирає скупі пекучі сльози...

А круглий годинник вгорі спокійно-ритмічно відстукує хвилини, які з математичною закономірністю складаються в години... і минають... З кожною годиною рідішає натовп жінок...

Манірна секретарка Муся в такт із годинником „відстукує” прізвище за прізвищем; у такт із годинником відчиняються й зачиняються високі чорні двері: одна жінка виходить, друга заходить... Одна виходить заплакана, друга — з нерухомо закам'янілим обличчям, на якому застигло невисловлене, придушене страхом питання „за що?” І всім — 10 років, менше — не чути... Затє декому буває більше: 15, 20 і 25...

Ритмічно і швидко в такт із годинником відпускає своїх

численних клієнток обласний прокурор по спец. справах: в умовах бо грізного 1937 року, коли будинок Прокуратури щодня в стані облоги, — інакше працювати не можна...

— Подгаецькій Владімір! Прігатовіться! — вимовляє секретарка, і з поріділого вже натовпу жінок виходить висока, худенька і струнка, як тополька, жінка з маленькою дитинкою на руках... На ній чорний плащик і синя, вовняна шапочка, що ніяк не спроможна охопити буйне, чорне, як воронове крило, волосся... Воно висмикується неслухняними пухнастими хвильками з-під синього обручика шапочки і падає на біле чисте чоло; поправити його годі, бо ж обидві руки тримають маленький живий скарб — заснула дитинку... У жінки — миле смагляве, прозоро-блїде личко і щільно стулені до купи безкровні уста. У неї блискучі, опуклі очі, що так нагадують зовсім дозрілі вишні; на тлі худенького, блідого личка, ці очі здаються надто великими... Між чорними бровами залягла глибока і вперта зморшка, яка заважає точно визначити її вік... Скільки їй? 25 чи 32? Хто її знає!... Ота зморшка між бровами!

Шнурочки чорних бровенят зосереджено зводить до купи, і від цього поперечна зморшка між бровами стає ще глибшою. Стримано-ніжним жестом ще цупкіш пригортає дитинку до грудей і слухняно зупиняється поруч із секретаркою, напроти дверей: вона приготувилась...

Минає хвилина, і жінка з дитиною переступає страшний поріг...

Урочисто вмебльований кабінет: з, темно-вишневого оксамиту гардіни на вікнах і дверях; оббиті чорною шкірою м'які фотелі, великий імпазантний письмовий стіл, а на стінах — великі, в дорогих рямцях портрети вождів, — Леніна, Сталіна, Єжова, Вишинського...

Жінка прямує до врочистого стола, бо ж саме за столом, зручно потонувши в глибині м'якого фотелю, сидить людина... Це чоловік років 45-ти, повний, чисто-виголений і свіжий, з поважною лисиною на голові... Він одягнений в бездоганно-пошитий цивільний костюм з модного „коверкоту”. Руки в нього ніжні, білі, з довгими, як у музики пальцями; правою рукою він недбало тримає олівця на

певному місці густо-надрукованих списків, що лежать широко розложені на його столі.

Повітря кабінету просякнуте міцними пахощами жасміну, і джерелом їх, напевно, є отой чоловік у бездоганно-пошитому костюмі, бо... чим ближче до нього, тим виразніше дають себе чути пахощі...

Жінка зупиняється біля врочистого письмового стола, і очі її мимоволі прикипають до тих страшних списків... Там рядками надруковані прізвища, а поруч із прізвищами рясніє цифра „10”, і лиш де-не-де одноманітність надрукованих підряд „десяток” порушується цифрами „15”, „20” і навіть „25”...

Не глянувши на жінку з дитиною, чоловік говорить монотонним, підкреслено-байдужим голосом, не відриваючи очей від розложених на столі списків:

Подгаецкій Владімір — враг народа. Осудьон по статъє 54 Уголовного Кодекса УССР на десять лет тяжолих прінудітельних работ в атдальонних лагерях НКВД.

Тремтячими руками жінка щільніше притискає до своїх грудей дитину, очі її розширюються, щільно-складені докупи без єдиної кровинки уста тремтять, вона хоче щось сказати і... не може...

Коротка, що вимірюється надто довгими секундами, мовчанка... Ще за хвилину перед тим прозоро-бліде обличчя жінки вкривається неправильними плямами гарячково-го рум'янцю, а очі — вологі опуклі й блискучо-чорні паляхкотять вогнем... Ті очі, неначе чорні озера, в яких не видно дна...

— А... за що ж така тяжка кара? — нарешті питає вона.

— За контр-революцію, — флегматичним голосом відповідає прокурор; підвівши нарешті свої очі від списків, він уважно дивиться жінці в обличчя...

— Хм, — грайливо всміхаючись очима, каже він: — Ви — харошенькая женщина і... я Вам дам савет: забудьте мужа і вихадіте замуж...

— Дякую за пораду! — дуже гостро відповідає жінка: — Але...

На якусь коротесеньку мить очі їх зустрічаються: очі двох людей, які не зрозуміють одне одного ніколи.

— Але, — твердо продовжує жінка: — Ця порада — не для мене...

Її голос уривається, і вона робить вимушену, але коротесеньку, як мить, павзу.

— Чи можу я знати, куди ж заслали мого чоловіка? Бо в тюрмі його вже нема...

— Ми на южні курорти не пасилаем, — усміхається прокурор, показуючи золоті зуби: — ісключительно на северніє... Он Вам... напишет... і тогдa узнаете, на каком іменно із наших северних курортів он „лечітся"... Ваш муж сослан с правом перепіскі...

Якийсь промінчик надії промайнув у широко розплющених очах жінки...

— Напише!?! — з недовір'ям і неприхованою радістю перепитує вона; і їй здається, що цей золотозубий прокурор не такий вже страшний і неприступний, як у першу хвилину здалося...

— Товаришу прокуроре! — піднесено-дзвінким голосом говорить вона, дивлячись йому в самі очі: — Тяжко й дуже дивно мені чути, що чоловіка покарано за... контрреволюцію... Я ж бо надто-добре знаю, що він, окрім своєї медицини, ні до чого не мішався... Але... — тут вона робить виразну й тривалу павзу: — А за що ж карають мене з дитиною?!? Синкові нема ще й року, — показує вона на дитинку, що мирно спить в її обіймах: — А в мене ще й стара мати на утриманні... Як можу я утримувати їх обох і себе, коли після арешту чоловіка мене негайно звільнили з роботи і викинули з помешкання?!? Тепер ми всі троє тулимося у кутку прохідного, холодного коридора. Адже зима — тепер!... Я маю 10-тирічний службовий стаж і скінчені курси чужих мов. Я була знаною в своєму колективі стаханівкою... Але... мене на роботу ніде не приймають, бо я тепер — жінка „ворога народу"... Ми всі троє тяжко голодуємо... А в мене відновилась колись залічена туберкульоза.

Все це виривається з уст жінки одним духом, вона за-

хлинається, поспішає: ану ж прокурор спинить її, не дасть договорити...

А прокурор і справді робить виразно-незадоволену гримасу і... дзвонить... В ту ж таки мить в отворі розчинених дверей з'являється запобігливе обличчя секретарки.

— Заві следующюю, Муся! — тоном розпорядження каже прокурор, а звертаючись до жінки з дитиною, недбало додає:

— Ви гражданка злоупотребляєте моеї добротою і атнімаєте у меня драгоценное время... Искать для Вас работу і квартиру, лечіть Вас ат туберкульоза — это в функції Прокуратури не входіт... это всьо... Ваши падробности...

Тим часом Муся — секретарка впускає чергову клієнтку — стару жінку в окулярах; а разом з нею і сама заходить до кабінету.

— Мої „падробности?“ — помертвілими устами пошепки перепитує жінка, нервово-різким рухом притискаючи дитину до грудей: — Мо-і „падробности“?

Ува-ув-ва-а, — плаче дитинка, пручаючись ніжками й ручками в тенетах звивальника.

На обличчі прокурора застигає виразно-незадоволена гримаса... Вона не покидає його обличчя навіть тоді, коли він, звертаючись виключно до нової клієнтки, говорить флегматичним, нудно-байдужим голосом:

— Петерсон Карл — враг народа, осуждѳон по статье 54 Уголовного Кодекса УССР на 10 лет тяжолих принудительных работ в атдальонних лагерях НКВД.

А секретарка Муся рішучим, діловим кроком наближається до жінки з дитиною і каже, показуючи рукою на двері:

— Гражданка! Ви мешаете работать! Асвабадіте памешеніе!

II.

“Колима, Колима
Чудная планета.
Десять месяцев — зима,
Остальное лето...”

(З пісні советського арештанта-колимчанина).

— В-в-гу-у-у! Гу-у-! Гу-у! — мов лютий звір, реве пурга на Колімі — „планеті”...

— Ш-ш-у-у! Ш-ш-ш! — мертвим шелестом зловісно шепочуть непроглядно-білі хмари сухого й гострого, мов голки, снігу, що їх несамовито несе оскаженілий вітер у дикій сваволі, яка не знає меж...

Лютий 1940 року... Скриплена цупкими пазурами нечуваного в Україні морозу, люта колимська хуртовина-пурга сіє довкола смерть... Вона зухвало викликає на двобій (двобій завжди нерівний!) усе живе... Вона гне додолу й вириває з коренем дерева, вона заносить снігом захоплену в відкритому полі тварину, вона збиває з ніг і живцем у пухнасто-білу могилу закопує царя природи — людину... Вона швидко і спритно замітає сліди своїх злочинів, зрівнюючи все хвилястою білою пеленою...

Пурга на Колімі — „планеті” є вірним і надійним спільником внутрішньої політики Советського Уряду: вона ж бо ходить там у парі з НКВД, вона ж бо допомагає нищити „ворогів народу”, яких на Колімі є сотні тисяч, і які „спокують свої гріхи” перед батьківщиною соціалізму, добуваючи для неї золото з ґрунту вічної мерзлоти...

— Гу-у! Гу-у! — реве пурга, стрясаючи стінами ново-збудованої амбулаторії табору примусових робіт НКВД на золотоколні „Ледяной”. Вона стукотить у вікна, вона шалено лопотить брезентовим дахом і, здається, ось-ось зірве його в непереможнім, стихійнім пориві...

16-годинний робочий день арештанта закінчивсь!*) І саме тому передпокій таборової амбулаторії переповнений до самого краю... Жалюгідні, мало схожі до людей істоти, вдягнені в лахміття, яке описати годі, щосили тиснуться один до одного, прагнучи до дверей приймальні... Слабші туляться до стіни: хто — сидить, скулившись — на карачках або ж витягнувши ноги рівнобіжно зі стіною... А онде в куті лежать троє, що заповнюють задушливе повітря передпокою відчайдушним стогоном... Це все тяжко-хворі арештанти, які вже ні ходити, ні стояти не можуть... Сильніші й щасливіші, в яких відморожені тільки обличчя, вуха та руки, займають у передпокої найкращі позиції, — під дверима приймальні... Розмотавши лахміття, вони вже відкрили чорні, вкриті ранами обличчя, вуха та руки: вони приготувались до медичинського огляду... Це — щасливі: вони ж бо мають надію ось-ось потрапити на прийом...

Сильні акорди людського стогону заповнюють несвіже повітря передпокою; його, напевно, чути й назовні, але... яким незначним і маленьким складником уплітається він у загальну симфонію смерти... він тоне в реві пурги, неначе малесенький камінчик у воді...

Ву-у-у! Ву-у-у! — висвистує оскаженілий вітер... Ш-ш-ш! Ш-ш-ш! — зловісно шипить сухий, колючий сніг, що непроглядно-густими, білими хмарами невпинно пролітає над золотоносним ґрунтом Колими — „планети”...

— Следуючий! — молодцювато викрикує молодий, чорнявий, здоровий, як бичок, хлопець, з розгоном відчиняючи двері з приймальні до передпокою... Це — санітар Коля... Біля дверей утворюється неуявна штовханина, але Коля швидко наводить порядок: ногою, вдягнуною в новенький чобіток-валянок він відштовхує одного, другого і дає кулаком у зуби третьому. В наслідок цих енергійних заходів

---

*) Офіційно для советських арештантів у той час було встановлено 12-годинний робочий день без жодних свят і днів відпочинку, але фактично арештанти працювали 15-16 годин денно ато й більше: збільшення тривалости робочого дня розглядалося, як систематично-застосовувана кара за невиконання норм виробітку. А норми ці були такі високі, що виконати їх і здоровій людині було неможливо.

хтось — якийсь щасливий — з розгоном влітає до приймальні, і двері знову зачиняються: оце і є „следуючий”!

Завідувачем таборової амбуляторії є фельшер-кримінальник, у стосунках із арештантами неприступно-зарозумілий і безапеляційно-різкий: він бо владар над життям і смертю цих нещасливих, укритих ранами та лахміттям істот... Лікарів та професорів медицини є в таборі немало, але... вони добувають золото з глибоких шарів ґрунту вічної мерзлоти... Згідно з правилами НКВД, політичні в'язні (так звані „контрики”) не мають права займати посади за фахом, рівно ж не мають права виконувати легкої роботи, — в канцеляріях, склепах, амбуляторіях, кухнях, К.В.Ч. (Культурно-Виховна Частина, — бо й вона існує на Колимі). Згідно з правилами НКВД, всі ці, — так звані „легкі роботи”, а також і адміністративні посади наглядачів, бригадирів і десятників займають виключно кримінальники — „битовики”, як їх звичайно називають у таборах НКВД. Серед убійників, грабіжників і злодіїв — лікаря не знайшлося, тому й завідує амбуляторією фельшер з кримінальним минулим.

— Вгу-у, Гу-у, Гу-у! — мов лютий звір реве пурга, зловісно нагадуючи про себе зібраним до купи жертвам своєї сваволі: — Гу-у!

— Следуючий! — молодцювато викрикує Коля — санітар, теж колишній розбійник, і, давши кілька стусанів ногою та пару разів у зуби кулаком, він знову впускає якогось щасливого — „следующаво” до приймальні... І здається, що ніхто і ніщо не може порушити одноманітності цього „порядку”...

Коли раптом різко відчинились зовнішні двері... Тоді зловісний зойк пурги урвавсь до передпокою, і брутальна хвиля колючого, сухого снігу вогнем обсмалила чорні, вкриті ранами обличчя нещасливих... Тоді гучніше забренів акорд людського стогону; лайка й зойки невдоволення пролунали в повітрі...

З великими труднощами когось волочили до передпокою: двоє досить молодих іще арештантів тягли третього: це було велике, але майже зовсім інертне, замотане в лахміт-

тя тіло, яке вже не володіло ні руками, ні ногами, і тільки зойки — хрипкі, глухі й уривчасті — промовляли за те, що це жива ще людина...

Двері нарешті зачинились...

— Браття! — високим теноровим голосом звернувся один із двох супутників тяжко-хворого саме до тих арештантів, які займали кращі позиції під дверима приймальні: — Браття! Будьте людьми. Пустіть цього нещасливого без черги!

З гурту, що тримав двері приймальні в стані облоги, почулися голоси „за” і „проти”... Але було щось імперативне в цьому високому теноровому закликіві: „Браття, будьте людьми!”

— Бив, бив його сьогодні на роботі наш бригадир за невиконання норми, — тоном товариської розповіді продовжував власник тенорового голосу: — бив-бив, але душі з нього все ж таки не вибив...

— Міцно збудований це чоловік! — з респектом показав він на велике інертне тіло в лахмітті, що напівлежало на його плечі: — Але сьогодні він уже, напевно, згинув (би в Забої*) від морозу та клятої пурги, якби не ми, що взяли його з собою після роботи... Важкий він дуже... Вірите? Ледве дотягнули до амбулаторії...

Промовець замовк, але, подумавши якусь хвилинку, додав: — Як не допомогти йому зараз — негайно ж таки, то він... уже ось-ось кінчиться. Будьте ж людьми, браття! Пустіть його без черги! Усіх нас така доля чекає...

Ті, що стояли до сумної трійки найближче, почали мовчки розступатись... Тоді обидва супутники тяжко-хворого арештанта, енергійно допомагаючи собі ліктями, використали ситуацію і трошки просунули хворого вперед — до дверей приймальні... Ще кілька хвилин спільних зусиль, і... фортецю здобуто: замотане в лахміття обличчя тяжко-хворого опинилось в оптимальній позиції біля дверей...

— Следующій! — викрикнув Коля-санітар, відчинивши двері до передпокою...

---

*) “Забой” — ділянка золотоносної долини, на якій відбуваються роботи добування золота.

— А ето ещо што такое?!? — визвірився він на трійку, що вже почала пропихатися в двері...

— Тяжко-хворий! Тягнемо його аж із самого забою, — іти ніяк не може, бо обидві ноги відморозив, — дуже лагідно пояснював санітарові той самий теноровий голос, а тим часом, узявши тяжко-хворого попід руки, обидва його товариші вже пропихали його крізь двері до амбуляторії.

— Как твоя фамілія? — спитав Коля, діловито сідаючи за столиком, що стояв зразу ж таки біля дверей. Коля взяв ручку й приготувавсь уже зареєструвати „фамілію”, але... замотане в лахміття обличчя не відповіло нічого...

— Підгаецький, — відповів за нього теноровий голос.

— А-а-а-а! Собственной персоной доктор Подгаецкий! — з уїдлигим сарказмом жваво відгукнувся фельшер, — чоловік років сорока, високий худий брунет, що стояв біля другого, — великого стола, заставленого різними пляшечками, бинтами та ватою: — Я ево знаю... Он уже бил у меня позавчера: у него крававий панос... І какова чорта ви прітянули ево сюда, хател би я знать?! У нас в стаціонаре для более здорових места нет, а не то што для такова доходягі*)... Лечіть ат крававаго паноса у нас нечем! Тащіте ево вон атсюда! Всьо равно ему — каюк!**)

І фельшер безнадійно махнув рукою... Він помовчав якусь хвилинку, спостерігаючи нерухому, приголомшену його словами трійку, і додав:

— Ну, што сталі, как мьортвие?!? Тащіте ево к... (відома російська лайка) і не мешайте работать! Подгаецкий — доктор, пусть сам себя вилечіт!

— Давай сюда следующаво! — тоном розпорядження звернувся він до санітара.

— Коля з розгоном відчинив двері... Допомогаючи собі ногою, він випхав сумну трійку до передпокою і молодцювато викрикнув: — Следующій!

---

*) Так називають арештанта, виснаженого, хворого й знеможеного до такої міри, що дні його (а може й години) вже пораховано. Такого, як правило не лікують, але працювати він мусить; він дістає звичайно значно менші й гірші порції їди і... до х о д и т ь. Тому й „доходяга”.

**) „Каюк” — кінець, смерть.

— В-в-гу-у! Гу-у! Гу-у! Гу-у! — мов лютий звір, ревла пурга на Колимі — „планети”...

— Ш-ш-ш-у-у! Ш-ш-ш! — мертвим шелестом зловісно шепотіли непроглядно-білі хмари сухого й гострого, мов голки снігу, невпинно пролітаючи над золотоносним ґрунтом Колими — „планети” та братськими могилами невинних...

Літо — 1948 р.

РІДНА КНИЖКА ЦЕ НАЙКРАЩЕ СВІДОЦТВО КУЛЬТУРНОГО ДОМУ!

КНИГАРНЯ УКРАїнСЬКОГО ГОЛОСУ

має на складі великий вибір найкращих українських
і чужинецьких письменників.

В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА. — Ольга Кобилянська. Романтична повість, що в чудових і чарівних картинах змальовує трагедію кохання. Дія відбувається переважно на лоні природи в красній місцевості Карпатських гір. Сторін 189. Ціна \$1.50

ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ОГНИЩА. — Іван Франко. Одна з цінних повістей найбільшого письменника Галицької України — з життя інтелігенції в Галичині. Сторін 141. Ціна ..... .85

ЛЮДИНА ЛЮДИНОЮ. — Р. Ю. Еберс. Роман з перших віків християнства. Художньо написана книжка, непере-січної літературної вартості. Сторін 221. Ціна \$1.00

КАЙДАШЕВА СІМЯ. — Іван Нечуй-Левицький. Прекрасна своїм змістом, повна гумору, повна краси і поезії повість з селянського життя одного з найкращих пові-стярів України. Сторін 148. Ціна \$1.00

ПОЛКОВНИК МИХАЙЛО КРИЧЕВСЬКИЙ. — Андрій Чай-ковський. Історична повість одного з найкращих пові-стярів красного письменства. Прочитайте про: козацтво, блиск і слава України; там і сам Богдан Хмельницький, а там кохання; боротьба за правду, за волю, посвята. Сторін 131. Ціна ..... .75

СЕРЕД ТЕМНОЇ НОЧІ. — Борис Грінченко. Повість з на-роднього життя в Україні. Сторін 166. Ціна ..... .50

ХАТИНА. — Цю повість переклав з еспанського Волод. Самійленко. Вона інтересна тим, що малює життя еспан-ського селянина і його боротьбу за існування. Сторін 243. Ціна ..... .75

ЧОРНА КНЯГИНЯ. — (Гальшка, княжна Острожська). Історична повість, яка розкриває образково українську давнину. Ціна ..... .35

UKRAINIAN VOICE

P.O. BOX 3626, STA. B.,

WINNIPEG, MAN.